

Päähenkilön identiteetin muodostuminen
Pajtim Statovcin romaanissa *Kissani Jugoslavia*

Kirjallisuuden maisteritutkielma

Jyväskylän yliopisto

Taiteiden ja kulttuurin tutkimuksen laitos

Maaliskuu 2017

Iina-Elina Niemi

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta – Faculty Humanistinen tiedekunta	Laitos – Department Taiteiden ja kulttuurin tutkimuksen laitos
Tekijä – Author Iina-Elina Niemi	
Työn nimi – Title Päähenkilön identiteetin muodostuminen Pajtim Statovcin romaanissa <i>Kissani Jugoslavia</i>	
Oppiaine – Subject Kirjallisuus	Työn laji – Level Pro gradu -tutkielma
Aika – Month and year Maaliskuu 2017	Sivumäärä – Number of pages 79 sivua
<p>Tiivistelmä – Abstract</p> <p>Tässä maisterintutkielmassa tarkastelen päähenkilön identiteetin muodostumista Pajtim Statovcin romaanissa <i>Kissani Jugoslavia</i> (2014). Tutkielmassa keskityn analysoimaan päähenkilön identiteetin rakentumista kolmen eri näkökulman kautta. Irrallisuuden kokemus kahden eri kotimaan välillä, seksuaalisuus sekä isäsuhte muodostavat tutkielmani kolme tarkastelun keskiössä olevaa elementtiä. Tutkin myös romaanissa esiintyvien eläinhahmojen merkitystä identiteetin kehittymisen ja työstämisen kannalta.</p> <p>Maisterintutkielmani teoreettinen viitekehys koostuu sosiologian ja psykologian yhdistelmätieteestä eli sosiaalipsykologiasta. Psykologian tieteenalan osalta myös psykodynaamista koulukuntaa edustava näkemys asettuu osaksi tutkielmani teoreettista viitekehystä lapsuutta ja seksuaalisuutta käsittelevissä alaluvuissa. Keskeisiä tutkimuskysymyksiäni ovat, mitkä tekijät vaikuttavat päähenkilön identiteetin muodostumiseen, miten identiteettiin vaikuttaneet eri osa-alueet ilmenevät päähenkilössä itsessään, miten päähenkilö heijastaa vaikeita inhimillisiä tunnetilojaan eläinhahmoon jäsennelläkseen tuntemuksia itsestään ja kuinka päähenkilön identiteetti lopulta <i>Kissani Jugoslavia</i> -teoksessa kehittyy.</p> <p>Lähilukua hyödyntävän analyysini mukaan identiteetin säröisyyteen vaikuttavat ratkaisevasti lapsuudessa ja nuoruudessa koetut traumat. Perheväkivalta, seksuaalinen hyväksikäyttö ja lähipiirissä tapahtuva laiminlyönti, manipulointi sekä sortaminen kytkeytyvät tutkimustulosteni mukaan vahvasti osaksi vääristynyttä itsetuntoa ja minäkuvaa. Kompleksinen isäsuhte varhaislapsuudesta aikuisuuteen saakka näyttäytyy merkittävimpana vaikuttajana päähenkilön identiteetin muodostumiselle. Osoitan teorian ja <i>Kissani Jugoslavia</i> -teoksen tapahtumien erittelyn avulla, että voimakkaista ja vaikeistakin menneisyyden tapahtumista on mahdollisuus selvitä, ja että identiteetin muodostumiseen häiritsevästi vaikuttavia tekijöitä voi myöhemmälläkin iällä työstää.</p>	
Asiasanat – Keywords Identiteetti, sosiaalipsykologia, irrallisuus, seksuaalisuus, isäsuhte	
Säilytyspaikka – Depository JYX-tietokanta	
Muita tietoja – Additional information	

Sisällysluettelo

1 JOHDANTO	1
1.1 Tutkimusaihe ja tausta	1
1.2 Tutkimusmetodi ja tutkimuskysymykset	3
1.3 Teoreettinen viitekehys	4
2 IDENTITEETTI	7
2.1 Identiteetin rakentuminen	7
2.2 Etninen identiteetti ja erilaisuus	10
2.3 Sukupuoli-identiteetti	26
3 SUKUPUOLI JA SEKSUAALISUUS	30
3.1 Sukupuolen ja seksuaalisuuden määrittely	30
3.2 Kulttuurinen sukupuoli	31
3.3 Sukupuoli ja väkivalta	34
3.4 Seksuaalisuus	37
3.5 Seksuaalinen hyväksikäyttö ja häpeä	39
4 ISÄSUHDE	48
4.1 Perhesuhteiden merkitys yksilön kehitykselle	48
4.2 Isä vanhempana ja kasvattajana	50
4.3 Hallitseva isä	55
4.4 Irti isästä	67
5 PÄÄTÄNTÖ	72
LÄHTEET	75

1 JOHDANTO

1.1 Tutkimusaihe ja tausta

Tässä maisterintutkielmassani tarkastelen päähenkilön identiteetin muodostumista kaunokirjallisessa fiktiivisessä romaanissa. Kohdetekstinäni toimii Pajtim Statovcin palkittu esikoisteos *Kissani Jugoslavia* (2014). Romaani edustaa lajityypiltään kotimaassamme harvinaista maagista realismia ja käsittelee yksien kansien välissä merkittävän monipuolisesti nyky-yhteiskuntamme suurimpia ongelmakohtia esittäen ne karussa ja suorasukaisessa valossa. Näitä mainittuja ongelmakohtia ovat esimerkiksi eri kulttuurien näkökulmasta nyky-yhteiskuntamme suhtautuminen seksuaalivähemmistöihin ja maahanmuuttajiin. Perheen sisäiset, selvittämättömät ja vuosikymmenten läpi kantaneet ongelmat sekä murheet saavat myös paljon painoarvoa teoksessa. Moniääninen romaani esittää samaan aikaan kaksi tarinaa: 1980-luvun Kosovosta lähtöisin olevan äidin kertomuksen nuoresta tytöstä vaimoksi ja hänen avioliiton sekä maastamuuton myötä kohtaamansa vaikeudet – lisäksi ääni annetaan myös romaanin varsinaiseksi päähenkilöksi nousevalle, edellä mainitun äidin nuorimmalle pojalle, Bekimille, jonka kasvukipuista tarinaa seurataan uudesta kotimaasta eli Suomesta käsin. Tutkimukseni keskittyy juuri Bekimin identiteetin muodostumisen tarkasteluun ja hänen identiteettinsä kehittymisen taustalla vaikuttaviin syihin sekä seurauksiin.

Kissani Jugoslavia sisältää modernisen maagisen realismin elementtejä, joita on ylipäättään tutkittu Suomessa vasta varsin vähän. Romaani on maailmallakin suosiota saavuttanut nuoren kirjailijan hiljattain ilmestynyt esikoisteos, josta on tekeillä Kansallisteatterin näyttämölle tämän vuoden lopussa dramatisointi. Teos on siis itsessään jo varsin tuore ja vailla varsinaista julkaistua tutkimusta. Samasta tekstistä on tekeillä tällä hetkellä Helsingin yliopistossa toinen maisterintutkielma, joka tarkastelee transnationaalisuuden vaikutusta päähenkilön elämään. Romaanin tarina sivuaa myös poliittisesti sekä kulttuurisesti erittäin ajankohtaista aihepiiriä kuvailemalla kulttuurieroja kahden maan välillä ja kertomalla päähenkilön sopeutumisvaikeuksista Suomeen maahanmuuttajana.

Tutkimustehtäväni on eritellä *Kissani Jugoslavian* päähenkilön identiteetin kehitykseen vaikuttavia tekijöitä. Päähenkilö Bekim on kahden toisistaan täysin poikkeavan kulttuurin risteyksessä kasvanut nuori mies, jonka identiteetin kehittymistä ovat varjostaneet varhaislapsuudesta saakka koetut

traumaattiset tapahtumat: sota ja omasta kotimaasta pakotettuna pois muuttaminen, perheen sisäiset vakavat ongelmat, kuten inesti ja perheväkivalta, sekä myöhemmin varttuneempana oman sukupuolen ja seksuaalisuuden kanssa kamppailu ja niistä syntyneet salailun sekä häpeän toimintamallit. Bekim elää romaanissa nuoren aikuisen elämäänsä uudessa kotimaassaan Suomessa, mutta hänen äitinsä tarinaa kuvaavissa jaksoissa äidin muistoissa palataan usein Bekimin lapsena kokemiin asioihin ja tapahtumiin. Kahden kulttuurin välillä kamppaileminen, lapsuudessa tapahtuneet hyväksikäyttökokemukset, aikuistumisen myötä kehittyneet epävarmuuden tunteet omasta seksuaalisuudesta ja traumaattiset suhteet omaan isään toimivat Bekimin identiteetin kehittymisen kannalta merkittävänä elämän käännekohtina, ja juuri näitä edellä mainittuja teemoja käsittelemässä tutkielmassa. Irrallisuuden kokemus, isäsuhde ja seksuaalisuus muodostavat kolme tärkeintä aihealuetta, joihin pohjaan tutkimukseni päähenkilön identiteetin analyysistä.

Kissani Jugoslavia sisältää myös normaalista todellisuudesta poikkeavan, fantasiakirjallisuuden maailmaan rinnastettavan henkilöihahmon, joka on osittain ihmisen tavoin käyttäytyvä kissa. Ilman varsinaista erisnimeä vaille jäänyt kissa on poikkeuksellinen hahmo. Sillä on turkki, se käy hiekkalaatikolla ja syö kissanruokaa kullosta, mutta samaan aikaan se osaa myös puhua ihmisten kieltä, käydä baareissa ja elää avoliitossa päähenkilön kanssa manipuloiden ja halveksien tämän tapaa elää ja toimia. Kissa on räiskyvä, kompleksinen, monitulkintainen ja vivahteikas hahmo, joka ei jätä tarinan lukijaa kylmäksi – sen sijaan se jättää useita kysymyksiä vaille vastausta ja monia mahdollisuuksia sekä tulkintoja kissan hahmon vertauskuvallisuudesta. Bekimin identiteetin muodostumista tutkiessani tarkastelen tätä kissahahmoa poikkeuksellisena ja inhimillisiä piirteitä sekä tunnetiloja ilmentävänä päähenkilön mielen sisäisessä maailmassa heijastuvana kuvana, jonka avulla käsitellään hänen omassa elämässään kipeitä ja keskeneräisiä, työstettäviä asioita.

Puhuvat ja personifioidut eläinhahmot eivät ole kaunokirjallisuuden kirjoitus- tai tutkimuskentällä uusi ilmiö: jo vuosikymmenten ajan toisesta maailmansodasta lähtien fiktiivisten kertomusten ja eläinhahmojen esiintymisen avulla on otettu kantaa ja havainnollistettu erinäisiä yhteiskunnassa kulloinkin vallitsevia puhuttavia teemoja. Jo antiikin ajoilta historia tuntee esimerkiksi Aisopoksen eläintarinat, joissa ääneen saavat tuolloin vähäisimpänä pidetyt lapset ja eläimet. Perraultin *Saapasjalkakissaa* voitaisiin pitää Statovcin romaanin kissan jonkinlaisena esi-isänä: vanhassa sadussa esiintyvä kissa myös puhuu, mutta eroaa kohdeteokseni kissasta uljaalla olemuksellaan ja olemalla tarinan sankari sekä hyvän tekijä Statovcin kissan juonittelevan luonteen sijasta. Vastaavanlainen oikukas ja ilkkurinen kissahahmo tunnetaan Mihail Bulgakovin menestysromaanista *Saatana saapuu Moskovaan* (1969), jossa Begemot-niminen kissahahmo Statovcin kissan lailla juo esimerkiksi vodkaa ja on kiero sekä häijy. Laajemmin tarkasteltuna

inhimillisesti käyttäytyvistä eläinhahmoista on tehty tutkimusta kaunokirjallisuuden osalta esimerkiksi myös George Orwellin teoksesta *Eläinten vallankumous* (1945), jossa siat alkavat vallata maailmaa oman ideologiansa pohjalta ja saavat inhimillisiä piirteitä janoamalla aina vain lisää valtaa, olemalla kärjistetyn diktaattorimaisia hirmuhallitsijoita sekä jakamalla säälimättömällä kädellä armottomia rangaistuksia muille eläinlajeille. Jyväskylän yliopiston tuore Ate Tervosen maisterintutkielma *Koiran mielen arvoitus ja kerronta* (2014) puolestaan erittelee koiran mielenmaiseman kuvausta kaunokirjallisuudessa. Oman maisterintutkielmani aihepiiri identiteetin tutkimuksen osalta on yleinen, mutta vastaavaa aiempaa tutkimusta en ole löytänyt eläinhahmon inhimillisten tunteiden ilmentämisestä. Tutkimukseni edustaa siis kirjallisuuden tutkimuskentällä tältä osin ajankohtaista ja tuoretta näkökulmaa ja tuo uutta sekä havainnollistavaa tutkimustietoa siihen, kuinka erikoisen eläinhahmon läpi voidaan fiktiivisessä teoksessa peilata ja heijastaa vaikeita ihmisyyteen ja kasvuun liittyviä kysymyksiä ja käsittelemättömiä asioita. Tutkimukseni myös tarjoaa ajankohtaista ja tämän hetken yhteiskunnallisessa keskustelussa olevaa tarttumapintaa kiinnittämällä huomion vähemmistön edustajan identiteettiin sekä maahanmuuton että seksuaalisuuden näkökulmista.

1.2 Tutkimusmetodi ja tutkimuskysymykset

Tarkastelen maisterintutkielmassani Statovcin romaanin päähenkilön identiteetin muodostumista. Tutkin sivuhenkilönä esiintyvää kissahahmoa ja tämän suhdetta päähenkilön tunnetilojen ilmenemiseen sekä niiden ilmentämiseen. Lähestyn teoksen kissahahmoa eri näkökulmista käsin ymmärtääkseni syitä kissahahmon ilmestymiseen päähenkilön identiteetin kannalta. Koko tutkimukseni pohjautuu kiinnostukseeni ja uteliaisuuteeni siitä, kuinka eläinhahmon avulla voidaan fiktiivistä tarinaa kertomalla kuvata kirjallisuudessa inhimillisiä tunteita. Näkökulmani teoksen kissahahmoa tutkiessani on ihmiskeskeinen: pidän kissaa teoksen päähenkilön vaikean lapsuuden ja myöhempien elämän traumojen kautta syntyneenä symbolisena alter egon ja ihanneminän heijastumapintana, johon päähenkilö tiedostamattaan projisoi vaikeita ja käsittelemättömiä inhimillisiä tunnetilojaan.

Tutkimusmetodinani käytän lähilukua, eli tarkastelen yksityiskohtaisesti kohdetekstiäni tekemällä siitä teoreettista viitekehystä apunani käyttäen analyysia sekä tulkintaa. Tutkimuskysymyksiä minulla on useita. Niistä tärkein ja olennaisin muodostuu seuraavasti: Mitkä tekijät vaikuttavat kohdetekstini päähenkilön identiteetin muodostumiseen? Tuon kysymyksen kautta tarkastelen päähenkilöä ja hänen elämänsä varhaislapsuudesta tähän päivään saakka seksuaalisuuden ja sukupuolisuuden, vaikean isäsuhteen sekä kahden kulttuurin välillä vallitsevan irrallisuuden

kokemuksen osalta. Irrallisuudella tarkoitan päähenkilön etnistä taustaa ja kokemusta siitä, että kuuluisi yhtäältä kahden eri kansan välille ja toisaalta ei kumpaankaan niistä. Nämä edellä mainitut teemat toimivat maisterintutkielmaani rytmittävinä lukuina, ja kukin luku paneutuu aina yhteen teemaan kerrallaan. Tärkeätä on selvittää, miten nämä päähenkilön elämään vaikuttavat teemat nousevat esiin kohdetekstissäni. Paneudun siis teoriataustan kautta tiettyihin kerronnan keinoihin, joiden avulla haen vastauksia tutkimuskysymyksiini identiteetin muodostumisesta. Muita tutkimuskysymyksiäni ovat seuraavat:

- Miten mikäkin päähenkilön identiteettiin vaikuttanut eri osa-alue ilmenee hänen nykyisessä kokemuksessa itsestään?
- Miten päähenkilö heijastaa vaikeita inhimillisiä tunnetilojaan eläinhahmoon jäsenelläkseen tuntemuksia itsestään?
- Kuinka päähenkilön identiteetti kehittyy?

1.3 Teoreettinen viitekehys

Maisterintutkielmani teoreettinen viitekehys koostuu sosiologiasta, psykologiasta sekä näiden tieteiden yhdistelmästä eli sosiaalipsykologiasta. Sosiologian tutkimusalan osalta viitataan sosiologian teoreettisiin näkemyksiin esimerkiksi sukupuolesta ja sen merkityksestä yksilön kehitykselle. Psykologian tieteenalan osalta kiinnitän huomioni etenkin psykodynaamisen koulukunnan edustamiin näkemyksiin lapsuudesta ja seksuaalisesta identiteetistä. Sosiaalipsykologiassa esitetyt näkemykset identiteetistä, yksilöstä ryhmän jäsenenä sekä hänen suhteestaan muihin korostuvat tutkimuksessani erityisesti. Tutkielmani sisältää myös kulttuurintutkimusta ja kulttuurintutkijoiden näkemyksiä esimerkiksi etnisen identiteetin muodostumista kartoittaessa. Erittelen päähenkilön pirstaloitunutta identiteettiä muun muassa lapsuuden, seksuaalisuuden sekä joukkoon kuulumattomuuden tunteen osilta. Viitataan tutkimuksessani irrallisuuden kokemusta käsittelevässä osiossa myös erilaisiin transnationaalisuutta käsitteleviin tutkimuksiin kulttuurirajat ylittävistä kohtaamisista ja etnisyyden merkityksestä yksilön kehitykselle.

Sosiaalipsykologia itsenäisenä tieteenalana on syntynyt 1900-luvun alussa ja sen juuret pohjautuvat sekä pohjoisamerikkalaiseen että eurooppalaiseen tutkimustraditioon. Nimensä mukaisestikin sosiaalipsykologia tieteenalana ammentaa kahden valtatieteen molemmista tutkimussuuntauksista lähtöisin olevia oppeja: psykologian osalta sosiaalipsykologia tarkastelee etenkin yksilön toimintaa

sekä problematiikkaa, kun taas sosiologian tieteenalan osalta katse kiinnittyy yksilön sijasta yhteisöön ja yhteiskunnalliseen tutkimukseen. Kahtia jakava asema jakaa usein kyseisen tieteenalan parissa työskentelevät henkilöt ja tutkijat joko psykologeiksi tai sosiologeiksi heidän koulutuksensa ja näkemystensä mukaan. Sosiaalipsykologian tutkimuskohteille tyypilliseksi piirteeksi näyttäytyy niiden historiallinen muuttuvuus. Historialliseen muuttuvuuteen vaikuttavat tutkimuskohteiden humanististen ja yhteiskuntatieteellisten ilmiöiden luonteenomaiset piirteet verrattuna esimerkiksi fysikaalisiin tieteisiin ja sen parissa esiintyviin ilmiöihin. Sosiologiaa ja psykologiaa sisältävässä tieteenalassa molempien tieteiden itsenäisellä polulla näyttäytyy sama arvomaailma, jonka moraalikäsitteet on yhtenäinen. Yhtenäiseen moraalikäsitteeseen liittyy myös kaksijakoinen ongelma: ranskalaisen filosofin Auguste Comten mukaan yksilö voi olla yhtä aikaa niin sanotusti sekä yhteiskunnan syy että seuraus siitä syystä, että häneen vaikuttavat sosiaalisen vuorovaikutuksen ohella myös yhteiskunnassa vallitsevat yleisenä hyväksytyt arvot ja normit. Tästä ilmiöstä pohjautuen sosiaalipsykologian tutkimuksen parissa juuri vuorovaikutusta ja sosiaalisuutta tutkivat kysymykset ovatkin olleet keskeisimpiä. (Eskola 1996, 13-31.)

Identiteetin käsitettä ja luonnetta eri näkökulmista raottavassa tutkielmani ensimmäisessä analyysiluvussa esitän sekä sosiaalipsykologian että psykodynamiikan puolelta tunnettujen teoreetikkojen näkemyksiä identiteettiin liittyen. Viittaan Erik. H. Eriksonin näkemykseen ihmiselämän kahdeksasta kehitystehtävästä ja hänen tutkimustuloksiinsa lapsuusajan kehitystehtävähäasteiden epäonnistumisesta ja epäonnistumisen vaikutuksista yksilön myöhempään kehitykseen. Täysin erilaista tarkastelupintaa identiteetin synnyn ja olemuksen teoriaan tuon esittämällä myös kulttuurintutkija Stuart Hallin näkemyksiä identiteetistä. Hallin mittavat identiteettitutkimukset ja aihepiiriin julkaisut tuovat etenkin maisterintutkielmani etnistä identiteettiä käsittelevään alalukuuni arvokasta ja tärkeää tietoa. Seksuaali-identiteettiä koskevassa luvussa viittaan psykoanalyttisen teoriasuuntauksen kautta Sigmund Freudin alkuperäisiin tutkimuksiin lapsuuden seksuaalisuuden merkityksestä yksilön myöhemmän iän seksuaalisen kypsyyden ja tasapainon kannalta.

Sukupuolta ja seksuaalisuutta tarkastellessani tuon esiin erilaisia sosiologian ja psykologian alan tuoreita tutkimustuloksia sekä väitteitä esimerkiksi sukupuolittuneen väkivallan ja seksuaalisen hyväksikäytön sekä häpeän osalta. Tarkastelen sukupuolta sen biologisen, kulttuurisen ja seksuaalisen ulottuvuuden osalta. Esitän sosiologian tieteenalan kautta Simone de Beauvoirin aikaiseen tutkimukseen pohjautuvia näkemyksiä sukupuolen sosiaalisesta ulottuvuudesta biologisten ja rakenteellisten seikkojen lisäksi. Sukupuolta ja seksuaalisuutta käsittelevissä

alaluvuissa tuon esiin myös kriittiseen miestutkimukseen liittyvää käsitteistöä ja uusia havaintoja alan tutkimuskentältä. Seksuaalista hyväksikäyttöä ja häpeää kuvaavassa alaluvussa esitän Merja Laitisen väitöskirjan tutkimustuloksia asettaen niiden rinnalle monipuolisesti esimerkiksi Ben Malisen, Sara Ahmedin ja Siru Kainulaisen sekä Viola Parente-Čapková'n vastaavaa tutkimusta häpeästä. Tuon julki myös päähenkilön seksuaalivähemmistön ja häpeän välistä yhteyttä ja erittelen syitä perhepiirissä tapahtuvan hyväksikäytön ja insestin taustalla sekä näiden tapahtumien vaikutusta yksilön myöhempään kehittymiseen.

Päähenkilön ja hänen isänsä välistä suhdetta käsittelevässä tutkielmani viimeisessä analyysiluvussa tarkastelen perhettä instituutiona kulttuurien ja sukupolvien välisten erojen ja yhtäläisyyksien kautta. Esitän tutkimustuloksia akkulturaation vaikutuksesta perhesuhteisiin viittaamalla luvun alussa Portesin ja Rumbautin 1990-luvun alussa luomaan segmentoituneeseen assimilaatioteoriaan, joka keskittyy kuvaamaan maastamuuton seurauksena perheen sisälle sukupolvien välille synnyttämiä eroja uuteen kulttuuriin sopeutumisen ja entisessä kulttuurissa kiinni pitäytymisen osalta. Isäsuhdetta käsittelevä tutkielmani laaja analyysiluku jakautuu alun perhesuhteiden yleisen tarkastelun ja sisäisten suhteiden havainnollistamisen kiinnittäen huomion eteenpäin edetessään yksinomaan isän rooliin kasvattajana ja huoltajana. Esitän psykoanalyttiselle koulukunnalle tyypillisiä näkemyksiä isän merkityksestä lapsen varhaislapsuuden ja nuoruuden keskeisimmille kehitystehtäville. Tuon esiin myös autoritäärisen kasvatuksen ja väkivallalla sekä voimakkaalla kurilla kasvattamisen seurauksia lapsen kehitykseen erinäisten isyystutkimusten osalta. Tutkielmani viimeinen isäsuhdetta analysoiva alaluku päättyy sukupolvien välisen vaikenemisen kulttuuriperinnön ja psykodynaamisen isän muiston voittamisen keskinäiseen vuorottelevaan tulkintaani siitä, kuinka päähenkilö kykenee sisäisen maailmansa työstämisen avulla pääsemään vihdoin irti henkisistä kahleistaan isänsä hänelle jättämän raskaan taakan osalta.

Maisterintutkielmani teorettinen viitekehys muodostui alkuvaiheessa identiteetin käsitteeseen liittyvän tiedonhaun kautta. Huomasin jo varhain identiteetin esiintyvän usein sosiaalipsykologisissa tutkimuksissa, joten se asettui luontevasti tutkimukseni pääasiallisimmaksi teoreettiseksi näkökulmaksi. Aiempi kiinnostukseni psykologiaa ja etenkin psykodynaamista koulukuntaa edustavaan tutkimukseen antoi puolestaan syitä liittää tätä teoreettista näkökulmaa edustavaa tutkimustietoa omaan maisterintutkielmaani etenkin lapsuuden ja seksuaalisen identiteetin analysoinnin osalta. Tavoitteeni on tässä tutkielmassa tuoda identiteetistä esille monipuolisesti näkemyksiä niin sosiaalipsykologian, kuin kulttuurintutkimuksenkin osalta.

2 IDENTITEETTI

Kun sota oli päättynyt, se vähäinen sympatia, jota olimme ihmisiltä saaneet, loppui kuin se olisi työnnetty alas kerrostalon katolta. No niin, saitte mitä halusitte. Milloin palaatte kotiinne? - - Me jäimme eristyksiin – kahteen erilaiseen maailmaan, jotka jollakin tavalla alkoivat muistuttaa toisiaan, emmekä me enää kuuluneet kumpaankaan. Olimme irtolaisia, marginaaliin työnnettyjä kiertolaisia, ihmisiä vailla kotimaata, identiteettiä ja kansallisuutta. (*Kissani Jugoslavia* 2014, 237.)

Tässä luvussa määrittelen tutkimukseni avainkäsitteen eli identiteetin. Tarkastelen identiteettiä käyttäen teoreettisena viitekehystenä tutkimukselleni etenkin sosiaalipsykologian sekä kulttuuritutkimuksen identiteettiä koskevia julkaisuja ja tutkijoiden esille tuomia näkökulmia identiteetistä. Pyrin tietoisesti tuomaan esiin tutkimuksessani keskenään varsin eroavia ajatuksia identiteetistä ja sen muotoutumisesta voidakseni keskusteluttaa teoriataustoja ja tutkimuksia tutkielmassani keskenään, ja kyetäkseni monipuolisemmin tulkitsemaan päähenkilöni monivyyhtisen identiteetin muotoutumista. Erotan identiteetin yläkäsitteestä itsestään analyysini kohteeksi erilaisia yksityiskohtaisempia ja rajatumia alakäsitteitä, kuten sukupuoli- ja seksuaali-identiteetin sekä etnisen identiteetin.

2.1 Identiteetin rakentuminen

Identiteetti liittyy käsitteenä olennaisesti minuuden käsitteeseen. Mikko Saastamoinen erottelee nämä kaksi käsitettä toisistaan seuraavasti: minuuden voi määrittellä yksilön refleksiiviseksi tietoisuudeksi itsestään ja identiteetin puolestaan itsensä ja muiden tekemiksi määrittelyiksi siitä, kuka on ja keitä me olemme (Saastamoinen 2006, 170.) Sosiaalipsykologian psykodynaamisen tutkimussuuntauksen näkemyksen mukaan ihmisen identiteetin kehitys jatkuu läpi elämän ja sen kehittymiseen vaikuttavat yksilön kokemat haasteet elämän matkan varrella. Erik. H. Eriksonin mukaan lapsuudella on suuri merkitys yksilön myöhemmän identiteetin kehityksen kannalta: vauvaiästä varhaisaikuisuuteen saakka nuori kohtaa identiteetin kehittymisen polullaan erilaisia kriisejä eli kehitystehtäviä, joiden ratkaiseminen on avain eheän identiteetin saavuttamiseen. Hyväksyvälle, tukena olevalle ja turvalliselle vanhemmuudelle Erikson antaa merkittävän painoarvon lapsen identiteetin kehittymisen osalta – vastaavasti siis näitä ohjeita ja normeja rikkomalla aikuinen voi turmella lapsuudesta saakka lapsensa identiteetin rakentumisen ja tämän turmelemisen vaikutukset yltävät myöhäiseen aikuisuuteen saakka ja varjostavat yksilön kehitystä läpi elämän. (Erikson 1982, 177-254.)

Kissani Jugoslavia -romaanin päähenkilössä Bekimissä kiteytyvät edellä mainittujen lapsuuteen liittyvien turmelemisten ja vaurioiden kaikki ainekset. Hänen lapsuutensa on sisältänyt sotaa, epätietoisuutta, sortoa, sekä voimakkaita perhekonflikteja. Bekim on joutunut pienenä kilpailemaan äitinsä huomiosta useiden sisarustensa kanssa, ja äiti on ollut aina etäinen, äitiyttään mekaanisesti suorittava eikä lämmin tai läheinen lapsiaan kohtaan. Romaanissa Bekim toistuvasti huomaa äidin katsovan tyhjyyteen, ikään kuin ohi miehestään tai lapsistaan ja elävän täysin muualla mielessään sekä olemalla vain fyysisesti läsnä. Eriksonin mukaan ihmisen elämänpolun eli kehityskaaren varrella muodostuu kahdeksan eri vaihetta. Nämä vaiheet alkavat vauvaiän ensimmäisestä kehityshaasteesta, jossa vauva taistelee äitinsä luottamuksesta tai vaihtoehtoisesti kehitystehtävän epäonnistuessa hän joutuu tyytymään epäluottamukseen. Äidin läsnäoloon luottaminen muodostaa vauvalle alkeellisen minäidentiteetin tunteen, ja sen puute johtaa Eriksonin mukaan myöhemmällä iällä depressiivisyyteen ja luottamusongelmiin ihmissuhteissa (Erikson 1962, 239-241). Myös Piia Korhonen ja Satu Valkonen toteavat, että haavoittavien tekijöiden läsnäolon vaikutuksesta lapsuudessa yksilö kokee turvattomuutta, jonka on mahdollista kasaantuessaan alkaa häiritä yksilön myöhempää elämää ja määrittää sitä (Korhonen & Valkonen 2006, 60-61.)

Nuori Bekim on joutunut jo vauvaiästä saakka kokemaan pelkoa ja epäluottamusta vanhempien läsnäolon riittämättömyydestä. Tilanne kärjistyy vahvasti romaanin kohdassa, jossa Bekim muistelee hetkeä, jolloin vanhemmat yrittävät päästä Bekimistä eroon sysäämällä hänet maaseudulle isovanhempiensa luokse asumaan (*Kissani Jugoslavia* 2014, 153). Hän näkee varhaislapsuudessaan erittäin voimakkaita ja ahdistavia painajaisunia, joissa pelot hylkäämisestä, epävarmuudesta ja joukkoon kuulumattomuudesta näyttäytyvät unimaailmassa tappajakäärmeen kukistamisen muodossa. Vanhemmat harkitsevat puolestaan turvautumista epätoivoisiin keinoihin heidän valvoessa lukemattomia öitä kuunnellen poikansa kirkumista unien vuoksi. Bekimin äiti kuvaa voimakasta ahdistustaan riittämättömyyden tunteesta vanhempana pohtiessaan vaihtoehtoja Bekimin painajaisunien lopettamiselle seuraavasti:

Jos olisimme juottaneet hänelle myrkkyä tai sekoittaneet hänen ruokaansa vahvoja lääkkeitä, haudanneet hänet metsään keskellä yötä ja sanoneet poliisille ja muille, että hän on karannut tai että hänet on siepattu kotipihaltamme, kaikki olisi ollut ohi. Kosovossa ihmisiä katosi kaiken aikaa, nuoria tyttöjä siepattiin basareista ja pieniä lapsia kaapattiin äitinsä sylistä, ja heidät kuljetettiin pois. Pojan kuolema olisi ollut yksi vaihtoehto muiden joukossa, varteenotettava vaihtoehto, sillä olin vakuuttunut, ettei hän enää koskaan eläisi ihmisarvoista elämää. Hän lakkaisi kärsimästä, ja me lakkaisimme olemasta osa hänen kärsimystään. (*Kissani Jugoslavia* 2014, 102)

Identiteetistä sosiaalipsykologian tutkimuksen parissa puhuttaessa törmätään väistämättä myös

minäkäsityksen sekä minätietoisuuden käsitteisiin. Klaus Helkaman & ym:n toimittamassa teoksessa *Johdatus sosiaalipsykologiaan* (2015) minäkäsitys määritellään identiteetin tavoin yksilön kokemukseksi itsestään ja tavaksi ilmaista itseään sosiaalisessa ympäristössään. Käsite voidaan tulkita avaraksi ja mieltää monin tavoin kokemusten vaikutusten alaiseksi ja jatkuvasti muokkautuvaksi. Helkama ja muut tekijät viittaavat William Jamesin luomaan kaksijakoisen minäkäsitykseen. James on käyttänyt apunaan englannin kielen termejä *I* ja *me* havainnollistamaan ajatustaan kaksijakoisesta minäkäsityksestä. *I* eli subjektiminä esittäytyy yksilön itsetuntemuksena ja omien kokemusten sekä ajatusten minäkäsityksenä, kun taas *me* eli objektiminä kuvaa yksilön omia ajatuksia itsestään, piirteistään ja motiiveistaan sekä käyttäytymisestään sosiaalisissa vuorovaikutustilanteissa. Jamesin mukaan jälkimmäinen eli objektiminä asettautuu erityisesti minäkäsityksen termin määrittelyn piiriin ja siihen liittyvät vahvasti yksilön oman minäkuvan luomisen tulkinnat ja käsitykset siitä, millaisia haluamme olla (Helkama & ym. 2015, 167-169.)

Minäkäsitys ei kata koko minäkuvaa ja tuntemusta itsestä sellaisena kuin se vain tämän hetkisenä esittäytyy. Minäkäsitykseen sisältyvät myös ajatuksemme ihanneminästä *ideal self* eli siitä, millaisena tahtoisimme itsemme nähdä ja millaisia hyviä ominaisuuksia tahtoisimme itseemme liittää. Myös velvollisuusminän *ought self* -käsite säätelee toimintaamme, kun toimimme sosiaalisten paineiden alla ja tietoisesti tai tiedostamatta pohdimme, millaisia meidän pitäisi olla. Näiden lisäksi mahdolliset minuutemme *possible selves* määrittelevät kuvitelmissamme sen, millaisia parhaimmassa tai pahimmassa tapauksessa saatamme olla (Helkama & ym. 2015, 171.)

Psykodynaamisen näkemyksen lisäksi identiteetin rakentuminen voidaan määritellä myös sosiologisen kulttuurintutkimuksen kautta. Kulttuurintutkija Stuart Hall tunnetaan identiteettiä koskevasta tutkimuksistaan, ja hän on useissa julkaisuissaan ottanut kantaa käsityksiin identiteetistä, sen muodostumisesta ja kehittämisestä. Hall näkee identiteetin konstruktivisena ja prosessinomaisena läpi elämän jatkuvana kamppailuna, jossa yksilö kamppailee ja neuvottelee useiden sisäisten identiteettiensä roolien varassa. Sosiologisen käsityksen mukaan identiteetti asettuu ikään kuin kuvitteelliseksi sillaksi niin kutsutun yksilön sisä- ja ulkopuolen välille: sen tehtävä on silloittaa henkilökohtaisten ja julkisten eli todellisten maailmojen välistä etäisyyttä. Hall kuvailee identiteetin lopputulemaa käsitteellä liikkuva juhla, jolla hän tarkoittaa historiallisesti määrittyneen postmodernin subjektin lopputuotosta – subjektia, jolla ei ole kiinteää, pysyvää tai yhtä olemuksellista identiteettiä. Subjektin luonne on omaksua eri aikoina erilaisia identiteettejä. Keskeistä on Hallin mukaan ymmärtää, että nämä erilaiset identiteetit eivät ryhmitä yhden pysyvän ja eheän minän ympärille, vaan sisäiset, eri suuntaan tempoilevat ja keskenään ristiriidassa olevat identiteetit saavat jatkuvasti identifikaatiomme vaihtelevaan luonteeltaan. Hallin

identiteettitutkimuksen ydinpyrkimyksenä on kyseenalaistaa johdonmukaisen, loppuun asti saatetun ja täydellisen eheytyneen identiteetin olemassaoloa. Vastaava identiteetti on aina pelkkää fantasiaa. Hall kehottaa välttämään uskomusta yksilön yhdestä ja muuttumattomasta identiteetistä läpi elämän: tämän kaltaiset henkilöt kärsivät Hallin mukaan keinotekoisesti rakennetusta minäkertomukseen tai lohduttavaan elämäntarinaa nojaamisesta, eivätkä kohtaa milloinkaan omien identifioituneiden identiteettiensä moneutta. (Hall 1999, 21-23.)

Kissahahmo ilmestyy *Kissani Jugoslavia* -romaanin tarinan kulkuun vaiheessa, jossa Bekim elää itsenäistä varhaisaikuisuuttaan uudessa kotimaassaan yrittäen tulla toimeen omillaan ja kamppaillen jokapäiväisten yhteisön jäseneksi kuulumisen ongelmien kanssa. Hänellä on myös taustallaan tuoreita ja vaikeita seksuaalisia kokemuksia. Kissahahmon ilmestyminen Bekimin elämään toimii käännekohtana ja murroksena, jonka avulla Bekim alkaa vihdoinkin työstää mielen sisäisiä ongelmiaan. Bekim kuvailee kissan ensitapaamista täydelliseksi, hekumalliseksi ja hyvän olon tunteen tuovaksi kokemukseksi – aivan kuin hänen sisäinen tyhjyytensä vihdoinkin täyttyisi, ja hänen jatkuvat, raastavat yksinäisyyden päivänsä vihdoinkin päättyisivät.

2.2 Etninen identiteetti ja erilaisuus

Etnisyys on käsitteenä erittäin moniulotteinen ja tutkimuksen kentällä myös osittain kiistelty. Se esiintyy muun muassa taloustieteiden, sosiaalipsykologian, historian, etnologian ja antropologiankin parissa ja saa osakseen erilaisia merkityksiä riippuen tilanteesta. Juuri monimuotoisuutensa ja tulkinnanvaraisuutensa vuoksi käsite tuntuu menettäneen niin sanotusti selittämisvoimansa ja saaneen sen vuoksi kritiikkiä osakseen. Yhteiskunnan historiallisten tapahtumien ja muutosten myötä etnisyys on myös keskeinen teema ja käsite erilaisissa poliittisissa ja valtiollisissa keskusteluissa esimerkiksi erilaisten ryhmien välisten erojen ja yhteenottojen selventäjänä. Anna Maria Viljanen määrittelee artikkelissaan ”Etnisyys = Rotu = Kulttuuri?” etnisyys-termin pohjautuvan Seymour Chatmanin mukaan terminologisesti tarkasteltuna kreikan sanaan *ethnos*, joka on antiikin ajan kirjoituksissa tarkoittanut nykymerkitystäänkin sivuten jotakin vierasta ja outoa ihmisten tai eläinten joukkoa. Uskonnollisen kontekstin käsite on alkanut Uudessa Testamentissa merkitä uskonnoltaan kristittyihin eroavia vieraita ryhmiä. Käänteisen ja yhdistävämmän merkityksen käsite on saanut vasta 1800-luvun puolivälissä merkitsemään ominaisuuksiltaan yhteneviä ihmisryhmiä. (Viljanen 1994, 143.)

Etnisyydestä johdettu adjektiivi *etninen* ei suomen kielessä ole saanut varsinaista suomennusta.

Sillä tarkoitetaan arkikielessä tai tieteellisessä keskustelussa yksinkertaistettuna 'kansallista', mutta selvät painotuserot kuultavat kontekstin kautta läpi kertoen taustalla olevista merkityksistä. Etnisellä ryhmällä määritellään olevan yhteisiä kulttuurisia ominaisuuksia ja tämän ryhmän kautta muodostuu siihen kuuluvalla yksilöllä käsitys *meistä* verrattuna muihin eli *heihin*. Etnisyys-termin rinnalla kulkevat usein merkitykseltään samankaltaiset ja osin päällekkäiset käsitteet rotu sekä kulttuuri. Rodusta puhutaan nykyään yhä harvemmin: korvaamalla termin muilla käsitteillä vältetään Chatmanin mukaan kiusallisia poliittisia konnotaatioita, jotka juontavat juurensa historiassa aiemmin tapahtuneisiin rotuerottelun ja -syrjinnän teemoihin. Rodun katsotaan tutkimuksessa liittyvän myös nykyisin enemmänkin suppeaan biologiseen diskurssiin. (Viljanen 1994, 144-146.)

Kuitenkaan vain käsitettä vaihtamalla ei päästä eroon toiseuden ja vierauden konnotaatioista. Etnisyudessa on Viljasen mukaan kyse etenkin johonkin ryhmään identifioitumisesta ja yksilön kyvystä jäsentää itseään suhteessa toisiin. Etnisellä ryhmällä ja siihen kuuluvilla yksilöillä on usein itsestään selvä kuva erilaisten empiiristen kriteerien, kuten uskonnollisten, historiallisten, moraalisten tai kielellisten elementtien osalta. Nämä kriteerit kytkeytyvät usein konteksteihin ja ovat näin situationaalisia eli tilannesidonnaisia. Kriteereiden kohdalla painotuserot riippuvat myös paljon kunkin ryhmän omista sisäisistä käytänteistä: merkitseekö uskonto esimerkiksi ryhmän toiminnan kannalta ratkaisevia tekijöitä vai saako se vain vähemmän merkitystä? Vahva kontekstisidonnaisuus voikin luoda ristiriitaisuutta yksilön ominaisuuksien välillä. Sukupolvien kannalta etnisen ryhmän sisällä joudutaan usein keskustelemaan ja väittelemäänkin siitä, miten oman ryhmän jäsenenä tulee oikeaoppisesti käyttäytyä ja mitä kulttuuri- ja perinneominaisuuksia vaalia. Vaikka kriteerit ovatkin usein ryhmän sisäisten jäsenten tiedossa ja sisäistettyjä, eivät kaikki ryhmän jäsenet siitä huolimatta tunnista jokaista määrittelykriteeriä eivätkä toisaalta käyttäydy tiedostamallakaan kriteerit aina niiden ihanteiden mukaisesti. (Viljanen 1994, 150-152.)

Uudessa kotimaassaan Bekim kokee enimmäkseen olevansa ulkopuolinen ja yksinäinen, mihinkään ryhmään identifioitumaton jäsen. Esimerkiksi yliopisto-opiskelijana Bekim joutuu jatkuvasti kyseenalaistamaan mielessään oman riittävyytensä ja paikkansa ansaitsemisen uuden kotimaansa korkeakoulukulttuurin keskellä: hänen kissahahmon kanssa käymänsä kiivaat keskustelut toistavat jatkuvasti Bekimin mieleen iskostuneita syytöksiä siitä, että hän on vastaanottanut korkeakoulupaikkansa vain pelkän pakolaiskiintiön turvaamana eikä todellisuudessa omilla taidoillaan ja taidoillaan ansaitse paikkaansa yliopistossa. Kadulla kävellessään, julkisessa liikenteessä matkustaessaan ja arkisissa askareissa ahertaessaan Bekimin elämää leimaavat

Suomessa voimakas ja yliotteen saava yksinäisyyden kokemus: tunne siitä, että ei kuulu minnekään. Hän ei muodosta Suomessa asuessaan vertaissuhderyhmiä muiden maahanmuuttajanuorten kanssa, ei pidä yhteyttä aikuisiällä perheeseensä, eikä löydä koulun tai töiden ohella ryhmää, jonka jäseneksi hän voisi itsensä tunnistaa. Bekim ikään kuin putoaa kahden kulttuurin välillä vallitsevaan kuvitteelliseen kuiluun – tyhjiöön, jossa yksinäisyys ja ylenpalttiset pelot leimatuksi tulemisesta määrittävät hänen elämänsä ja asemoitumistaan sosiaalisen yhteisön jäsenenä.

Halusin kertoa sille, että olen yksinäinen. Niin yksinäinen, että joskus puhun asunnossani itsekseeni, että välillä kävelen puistoon, istun penkille ja katson monta tuntia ihmisiä, jotka ovat tulleet sinne läheistensä kanssa, ja minä haluaisin kertoa, miten pieneksi ja yhdentekeväksi itseni tunnenkaan kun he alkavat syödä ja nauraa yhdessä, ja miten en voi lakata ihmettelemästä miten ihmiset voivat löytää tuollaisen keskinäisen rytmin, ja minä halusin kertoa käärmeelle, että kaikkien näiden vuosien yksinäisyys on ollut niin julmaa, että joskus minusta tuntuu siltä kuin kukaan ei tietäisi olemassaolostani. (*Kissani Jugoslavia* 2014, 44-45.)

Stuart Hall määrittelee rodun diskursiiviseksi identiteetiksi biologisen kategorisoinnin sijasta. Kulttuurinen identiteetti muodostuu hänen mukaansa erilaisten merkitysjärjestelmien, kuten kielen ja kulttuurille ominaisten piirteiden toteuttamisella. Sosiaaliset käytänteet ja representaatiojärjestelmät ovat hänen mukaansa niitä symbolisia merkitysijöitä, jotka tekevät ryhmästä ryhmän ja erottavat sen puolestaan toisesta ryhmästä. Kulttuuriset erot ryhmien välillä luovat kokemusta toiseudesta, eli siitä, miten ryhmät eroavat toisistaan ja siitä, mikä niistä nousee valtahierarkkisessa suhteessa muita korkeampaan asemaan. Toiseus toimii siis tavallisen ja poikkeavan välille eroa luovana käsitteenä ja valtasuhteiden muodostamisen merkityksenä. Teoksensa *Identiteetti* (1999) pohjustavassa alkupuheessa ”Minimaaliset minät” Hall pohtii omaa kokemustaan maahanmuuttajana olemisesta:

Jokainen maahanmuuttaja kohtaa kaksi klassista kysymystä: ”Miksi olet täällä? Ja Koska palaat takaisin kotiin?” Yksikään maahanmuuttaja ei tiedä vastausta jälkimmäiseen kysymykseen ennen kuin häneltä sitä kysytään. Vasta silloin hän tietää, että todellisuudessa, jossain syvällä sisimmässään, hän ei koskaan palaa kotiinsa. Maahanmuuttajuus koostuu pelkästä menomatkastasta. Ei ole ”kotiä”, johon maahanmuuttaja palaisi. Ei koskaan ollutkaan. (Hall 1999, 10)

Bekim on joutunut pakenemaan Jugoslavian sotaa perheensä kanssa pitkän matkan päähän kotimaastaan ja asettumaan Suomeen asumaan. Suomessa Bekim kohtaa valtavasti ennakkoluuloja, syrjintää ja rasismia nimensä ja ulkoisesti valtaväestöstä poikkeavan olemuksensa vuoksi. Hallin

edellä mainitun lainauksen tavoin Bekimiltä tiedustellaan jatkuvasti syitä maassa oloon ja siihen, koska hän aikoo perheineen häipyä Suomesta. Kissaan törmätessään Bekim saa kuulla tältä niin ikään runsaasti maahanmuuttovastaista kritiikkiä. Kissa halveksii Bekimin rumaa nimeä, syyttää hänen yliopistoon pääsemistään maahanmuuttokiintiöitä ja riehuu elokuvateatterissa nimitellen tummia miehiä rasistisesti. Kissan käytös toimii peilinä sille, mitä Bekim on vuosikausia joutunut uudessa kotimaassaan kokemaan. Syrjintä, rasismi, ennakkoluulot, ulkopuolelle sulkeminen tai korostettu huomioiminen ovat arkipäivää uudessa maassa ja joukkoon sopeutuminen sekä yhteisön hyväksytyksi jäseneksi tuleminen tuntuvat mahdottomalta.

Esseessään ”Kulttuuri, paikka ja identiteetti” (1995, suom. 2003) Hall määrittelee kulttuurin keskeiseksi osaksi identiteetin muodostumista, ylläpitämistä ja muuttamista. Hallin mukaan yhteinen merkityskartta antaa yksilöille tunteen kuulumisesta johonkin kulttuurin ja luo yhdistäviä siteitä. Yhteisellä merkityskartalla Hall tarkoittaa kunkin kulttuurin tuottamia sosiaalisten käytänteiden synnyttämiä merkityksiä, jotka jäsenyvät osaksi sosiaalista sekä materiaalista maailmaa (Hall 2003, 85). Kulttuureja pidetään voimakkaasti toisistaan erottuvina ja yhteiskunta sekä media ruokkivat noita eroavaisuuksia korostamalla voimakkaasti kussakin kulttuurissa vallitsevaa ”me-henkeä” - tämä puolestaan aiheuttaa muiden kulttuurien eli ”niiden” ulkopuolelle jäämisen ja johtaa toiseuden ja erilaisuuden kokemuksiin yksilön siirtyessä kulttuurista toiseen (Hall 2003, 86). Hallin mukaan esimerkiksi kieli ja uskonto ovat voimakkaasti kulttuuri-identiteettiin sidoksissa olevia järjestelmiä. Lisäksi perinteinen ”maassa maan tavalla” -ajattelu ruokkii hänen mukaansa kulttuuristen merkitysten ja yhtä lailla myös eroavaisuuksien syntymistä. Tästä esimerkkinä Bekimin perhe joutuu uudessa kotimaassaan ihmettelyn kohteeksi, kun he syövät julkisella paikalla sormin käyttämättä ruokailuvälineitä Suomessa tottumattomaan tapaan. Vuosien jälkeen matkustaessaan takaisin vierailemaan kotimaahansa Jugoslaviaan he puolestaan saavat osakseen paheksuntaa haarukan ja veitsen käyttämisestä, sillä niiden käyttöä pidetään rahvaanomaisena ja outona kyseisessä kulttuuriympäristössä.

Hall kuvailee kansallisen ja etnisen identiteetin muodostumista seuraavasti:

Identiteetti muodostetaan siinä epävakaassa pisteessä, missä ”ääneenlausumattomat” subjektiviteettia koskevat tarinat tapaavat historian ja kulttuurin kertomukset. Ja koska kolonisoitu subjekti saa paikkansa suhteessa niihin kulttuurisiin kertomuksiin, jotka on niin sanotusti pakkolunastettu, subjekti on aina ”jossain muualla”: kaksinkertaisesti marginalisoituna ja siirrettynä paikaltaan aina toisaalle kuin missä on tai mistä voi puhua. (Hall 1999, 11.)

Hallin mukaan jokainen yksilö sijoittaa itsensä kulttuurisiin sanastoihin eikä kykene ilman niitä

ilmaisemaan itseään kulttuurisena subjektina. Jokainen yksilö tulee jostakin ja puhuu jostain eli on sijoittunut ja kantaa mukanaan itsessään etnisyyden jälkiä. Hall puhuu myös esseessään *Kissani Jugoslavia* -teoksen historialliseen kontekstiin liittyvistä Bosnian ja Kosovon etnisistä puhdistuksista eli sisällissodista, jotka ovat hänen mukaansa seurausta epätasaisesta globalisoitumisesta sekä epäonnistuneesta modernisoitumisesta (Hall 2003, 270.)

Uudessa kotimaassaan Bekim kokee voimakasta joukkoon kuulumattomuuden tunnetta eikä löydä paikkaansa uuden yhteisön jäsenenä. Hän tekee paljon töitä ja opiskelee yliopistossa, mutta kokee jatkuvasti riittämättömyyttä ja epätoivoa. Bekimin on vaikeaa suhtautua siihen, miten suomalaisilla ei ole pienintäkään aavistusta hänen kotimaassaan tapahtuvista kauheuksista ja kuinka suomalaiset pystyvät tyhjänpäiväisesti keskustelemaan merkityksettömistä arkipäiväisistä asioista vailla huolta huomisesta. Bekimin isä ruokkii poikansa sopeutumattomuutta iskostamalla tämän päähän valtavasti negatiivisia ajatuksia suomalaisista ja näiden suhtautumisesta maahanmuuttajiin:

Tee vain niin kuin he tekevät. Pilaa elämäsi olemalla niin kuin he, mutta tulet vielä huomaamaan, että jos yrität muuttua heidän kaltaisekseen, he vihaavat sinua vielä enemmän, ja silloin sinäkin vihaat heitä. Älä suo heille sitä. [...] Sanon tämän sinulle vain yhden kerran: Älä koskaan ole parempi kuin he.
(*Kissani Jugoslavia* 2014, 40-41.)

Pasi Saukkonen on tutkinut kansallista identiteettiä ja Suomessa sekä laajemmin Euroopassa esiintyvää monikulttuurisuutta ja nationalismia. Hän kirjoittaa teoksessaan *Politiikka monikulttuurisessa yhteiskunnassa* (2007) yksilöiden etnisistä ja kulttuurisista identiteeteistä. Koska kulttuurinen monimuotoistuminen ja yhteiskuntien etnistyminen on nyky-Euroopassa jokapäiväinen tosiasia, Saukkonen peräänkuuluttaa julkisen keskustelun merkitystä kulttuurisesti monimuotoisen Euroopan tulevaisuuden puolesta. Aiemman laajenevan sosiaalisten kehien mallin eli yksilöiden kansakuntaan ja valtioon perhe- ja kotisuhteiden kautta tiiviisti identifioitumisen sijasta huomiota tulisi nykyaikana kiinnittää yksilöiden henkilökohtaisten sosiaalisten identiteettien muodostumiseen. Nyky-Euroopan monikulttuurisen yhteneväisyyden osalta tulisi tarkastella eriäviä kulttuureita uskonnollisen, etnisen ja kielellisen monimuotoisuuden kautta. Konkreettisina ratkaisuuina monikulttuurisuuden osalta Euroopan yhtenäistämiseksi on pyritty edistämään vähemmistöryhmien kulttuurisia, poliittisia ja sosiaalisia oikeuksia. Täysin kivuttomasti yhtenäistämiproessi ei ole kuitenkaan sujunut: yhteiskuntaan samaistuminen ei onnistu luontaisesti kaikilta yksilöiltä, joilla on kahden maan kansalaisuus, eivätkä niiden keskenään voimakkaasti sekoittuvat arvo- ja moraalikäsitteet kohtaa toisiaan. Tällaiset tilanteet tuottavat Saukkosen mukaan niin sanottuja hybridi- eli yhdistelmä-identiteettejä (Saukkonen 2007, 290-293.)

Bekimin osalta voidaan puhua tällaisesta Saukkosen mainitsemasta hybridi-identiteetistä. Hänen arvo- ja moraalikäsitteensä esimerkiksi oman sukupuolisuutensa ja seksuaalisuutensa toteuttamisen suhteen kokevat voimakasta mielen sisäistä ristiriitaa Bekimin kamppaillessa yhtäältä albaanikulttuurille tyypillisten heteronormatiivisten seksuaalisuusarvojen, ja toisaalta uudessa maassa ja seksuaalisesti suvaitsevammassa kulttuurissa esiintyvien vapaampien arvojen keskellä. Bekimin isä puolestaan ei tunnu istuvan juuri miltään edustamiltaan arvoilta uuteen kotimaahansa, vaan kyseenalaistaa ja tuomitsee valtaosan Suomen yhteiskunnallisista moraalii- ja arvokäsitteistä pitäen entisen kotimaansa vastaavia oppeja ainoina oikeina ja hyväksyttävänä toteutusmalleina.

Saukkosen tekstissä viitataan Maykel Verkuytenin lanseeraamiin erotteleviin käsitteisiin etnisen identiteetin sosiaalipsykologian osalta. Verkuyten kehottaa erottamaan toisistaan varsinaisen sosiaalisen identiteetin, eli sen, kuka ja mitä yksilö on sosiaalisesti, ja vastaavasti yksilön psykologisesti merkityksellisen subjektiivisen kokemuksen omasta identiteetistään. Ensiksi mainittu sosiaalinen identiteetti tulkitaan Verkuytenin mukaan sosiaalisena tosiasiana, joka ilmenee esimerkiksi yksilön tavassa puhua, kirjoittaa ja käyttäytyä arkipäiväisissä konteksteissa. Omakohtaista identiteettiä eli jälkimmäiseksi mainittua subjektiivista kokemusta omasta identiteetistään koskevat käsitykset ja tunteukset vaativat Verkuytenin mukaan henkilökohtaiseen tunne- ja ajatusmaailmaan liittyvää psykologista lähestymistapaa. Luokittelu erilaisiin ryhmäkategorioihin ei hänen mukaansa aina edistä eikä vastaa yksilön omaa käsitystä itsestään eikä näin ollen puolestaan salli hänen erilaisille sosiaalisille identiteeteille antamaansa merkitystä. Verkuyten tarkoittaa näillä ryhmäkategorisoinnin luokilla esimerkiksi fyysisten piirteiden kuten ihonvärin, pukeutumisen tai käyttäytymisen kautta luokittelua kansallisiin, kulttuurisiin ja etnisiin ryhmiin, vaikka kyseinen yksilö kokisi osaltaan kuuluvansa uuteen kulttuuriin, jossa asuu. Keskeistä on hänen mukaansa tehdä selvä ero myös identiteetin ja identifikaation käsitteille: identifikaatiolla tarkoitetaan tietoista tai tiedostamatonta samaistumista yksilön ja sen ryhmän välillä, jonka pohjalle yksilön toimiminen, tunteminen ja ajattelu myöhemmin perustuu. Siteen muodostumisen jälkeen uuden ryhmän eteen ollaan valmiita antamaan kaikkensa toimimalla pyyteettömästi ja tarvittaessa myös omien moraalikäsitteiden vastaisesti asettamalla epäitsekkäästi oma etu syrjään. Verkuytenin mukaan nationalismilla pyritään juuri tällaiseen yksilöiden identifioitumiseen. (Saukkonen 2007, 293-294.)

Helena Oikarinen-Jabai kirjoittaa artikkelissaan ”Ylirajaiset tilat lasten kasvupaikkoina” lapsen kulttuuristen tilojen vaikutuksesta tämän lapsuuteen ja kehitykseen. Oikarinen-Jabai viittaa Ulla

Vuorelan suomentamaan termiin transnationaalisuudesta yllirajaisuutena ja kuvailee termiä osuvaksi paitsi konkreettisen rajanylittämiskäsitteensä, myös kansallisten rajojen luomien sirpaleisten tilojen osalta. Hän lainaa artikkelissaan myös Gloria Jean Watkinsin, paremmin bell hooksina tunnetun yhdysvaltalaisen feministivaikuttajan näkemyksiä yhteisöllisten ja kulttuuristen odotusten lankeamisesta kehoihimme meidän ennalta itseemme asettamiin rajoihin, jotka määrittelemme jo lapsuudessamme liittyen perheisiimme, kuulumaamme yhteisöön sekä kansakuntaan. Oikarinen-Jabain mukaan erilaiset rajat ja niiden merkitsemiset ovat kautta aikain olleet keskeinen osa kolonialististen suhteiden ilmentymistä sekä fyysisten ja tilallisten, että ajattelun osalta henkisten ulottuvuuksienkin suhteen. Ajan kuluessa rajat voivat hämärtyä ja kulttuurinen identiteetti kärsiä mielikuvien muuttumisen ja unohtumisen myötä. Bell hooks korostaa, että kuvien kautta on mahdollista saada luotua yhteys voimistavaan ja parantavaan muistiin oman kulttuuri-identiteetin horjuessa ja muistojen hämärtyessä esimerkiksi uudesta kulttuurista käsin ajatuksina entisestä kotimaasta. (Oikarinen-Jabai 2010, 162-166.)

Sirkka Laihiala-Kankaisen ym:n toimittamassa teoksessa *Moniääninen Suomi. Kieli kulttuuri ja identiteetti* (2002) Kaija Matinheikki-Kokko kirjoittaa esseessään ”Kulttuuri-identiteetti oppimisprosessina” kulttuuri-identiteetistä ilmiönä sekä sen muovautumisesta että moniulotteisuudesta. Matinheikki-Kokon mukaan yksilön kulttuuri-identiteetin muovautumista voidaan tarkastella silloin, kun tämä kuuluu juuriltaan ja taustoiltaan useisiin eri kulttuuriyhteisöihin Monikulttuurisuus ja globalisaation vaikutus ovat luoneet osaltaan merkitystä nykyisen kulttuuri-identiteetin käsitteen oletukselle ja lähtökohdalle siitä, että ulkoisten tunnusmerkkien ohella myös yksilön subjektiivisella kokemuksella omasta kulttuuritaustastaan sekä itsemääräämisoikeudella päättää kulttuuriryhmiin kuulumisesta on keskeinen merkitys kulttuuri-identiteetin muotoutumisen kannalta. Keskeisenä kulttuuri-identiteetin tutkimuksen historiaa tutkittaessa voidaan pitää amerikkalaisen Etienne Wegnerin teoriaa sosiaalisesta oppimisesta. Sen mukaan kulttuuri-identiteetti rakentuu eri osatekijöiden, eli identiteetin, yhteisöllisyyden, merkityksen sekä käytännön risteymässä identifioitumisen ja osallisuuden kautta. Sosiaalipsykologi Jean S. Phinney nosti esiin tutkimuksissaan 1990-luvun alkupuolella myös identiteetin kokemuksen herättämien merkitysten ja tunteiden havainnoinnin tärkeyden. (Matinheikki-Kokko 2002, 219-229.)

Antti Kivijärvi on tutkinut väitöskirjassaan *Etnisyyden merkityksiä nuorten vertaissuhteissa* (2015) maahanmuuttajien ja kantaväestöä edustavien nuorten välisiä suhteita etnisyyden näkökulmasta etsien tutkimustensa avulla sosiaalisuutta ohjaavia piirteitä ja rajanvetoja. Kivijärvi on määritellyt

väitöstutkimuksensa keskeisen käsitteen eli etnisyyden kollektiivisuuden ja sosiaalisen toiminnan kautta perinteisen ja iänikuisen etnisiä ryhmiä erottelevan heimottelun ja roduttelun sijasta. Kivijärvi nojaa tutkimustensa teoriataustassa esimerkiksi sosiaaliantropologi Barthin ajatuksiin puhumalla etnisyydestä etenkin kulttuurien välisiä rajoja tarkastelevan näkökulman kautta kiinnittämättä huomiota etnisyyden tuomiin kulttuurisiin aineksiin itsessään. Hän vetoaa myös sosiologian professori Rogers Brubakerin ajatuksiin, joiden mukaan etnisyydessä on niin ikään kyse sosiaalisesti konstruoiduista kategorioista, jotka Kivijärven tutkimuksissa näyttäytyvät arkea tarkastellessa vuorovaikutuksen kautta muodostuneina tai muodostumatta jäävinä ryhminä. Suomalaisessa kulttuurissa maahanmuuttajataustaisuus muodostuu usein etniseksi vähemmistöasemaksi, kun syntyperä, valtiokansalaisuus ja kulttuurinen tausta muodostavat yhteyden. Etnisten kategorioiden muodostuminen ja ylläpito ovatkin aina yhteydessä uudessa kulttuurissa vallitseviin paikallisiin valtasuhteisiin sekä luokittelujärjestelmiin. Kivijärven mukaan suomalaisessa kulttuurissa etnisyyttä korostavina ja sen myötä kategorisoivina piirteinä voidaan ulkoisina ominaisuuksina yksilössä erottaa hänen ihonvärensä lisäksi esimerkiksi hänen poikkeava pukeutumistyyliinsä. Lisäksi jo pelkkä maininta entisestä kotimaasta voi luoda historiallisen kontekstin välityksellä välittömän rajanvedon, kun esimerkiksi suomalaiselle kerrotaan toisen henkilön olevan lähtöisin Venäjältä. (Kivijärvi 2015, 31-33.)

Ulla Vuorela on tutkinut uransa aikana maapalloistumisen ilmiötä. Anu Hirsiahon ym:n toimittaman teoksen *Kohtaamisia rajoilla* (2005) esipuheessa Vuorelan määrittelyn pohjalta ylirajaisuus jäsennetään terminä kuvaamaan sellaisten yksilöiden elämää, joiden taloudelliset sekä tunteelliset lojaliteetit ja perhesiteet ylittävät valtioiden ja poliittisten tekijöiden rajat. Tällä laaja-alaisesti esiintyvällä ilmiöllä tarkoitetaan siis nykyaikana globalisoituvassa maailmassa esiintyvää kansojen välistä yhä enemmän mahdollisuuksia tarjoavaa liikkuvuutta ja poliittista solidaarisuutta luovaa kulttuuria. Universaalisti tarkasteltuna ylirajaisuus ilmiönä yleistyy koko ajan, mutta rajat eivät silti ole tasapuolisia: osa rajoista aukenee vain osalle yksilöistä ja pysyy suljettuna toisille. Lisäksi byrokraattiset säädökset estävät ylirajaisuuden tasavertaisuusperiaatteen: kaikki eivät voi muuttaa kaikkialle. Rajoitteista ja säädöksistä huolimatta entistä useammat yksilöt kuitenkin osaavat käyttää maapalloistuvaa maailmaa hyväkseen ja toimivat ylirajallistumisen suomien vapauksien mukaan (Hirsiaho 2005, 11-13.)

Ylirajallisuuden kuuluu tietynasteinen epävarmuus ja jatkuva muutos sekä vaihtelu. Ei ole lainkaan itsestään selvää, mihin paikkoihin yksilö kokee kiinnittyvänsä ja miten hän itsensä määrittelee rajojen ylittämisen jälkeen. Ylirajallisuuden tutkimuksessa on tarkasteltu myös iän, sukupuolen sekä

yksilöiden erilaisten pyrkimys- ja tavoiteaikojen vaikutusta ilmiöön itsessään. (Hirsiäho ym. 2005, 13.) Tuula Gordon kirjoittaa samassa kokoelmassa julkaistussa artikkelissaan ”Kaupunkikansalaisuus ja kansallisuuden paikallisuudet” kansalaisuuden ja kansallisuuden sukupuolittuneista, seksualisoituneista ja etnistyneistä ilmentymismuodoista ja kiinnittää huomionsa erityisesti nuoriin miehiin. Gordon määrittelee kansalaisuuden tarkoittavan T. H. Marshallin vuodelta 1963 peräisin olevan klassisen teorian pohjalta poliittisen, sosiaalisen ja oikeudellisen näkökulman kautta toteutunutta kansallisvaltion jäsenyyttä. Mainitun sosiaalisen kansalaisuusulottuvuuden myötä alkoi hyvinvointivaltion kehitys, ja Kathleen Jonesin sekä Gordonin mukaan tavoitteena oli luoda kansalaisten välille tasa-arvoisia mahdollisuuksia toteuttaa itseään yksilöinä vailla ominaisuuksia. Käytännössä kuitenkin tällaisen aseman saavuttaminen oli mahdollista vain valtaväestön edustamalle valkoisen, heteroseksuaalisen, keskiluokkaisen miehen prototyypille – vastaavasti etnisten vähemmistöryhmien edustajat, homoseksuaalit, naiset ja lapset eivät ole saavuttaneet tämän oletetun abstraktin yksilön asemaa. (Gordon 2005, 57.)

Ajan myötä kulttuuriseen kansalaisuuteen liitetyt ulottuvuudet ovat kuitenkin monipuolistuneet, ja nykyisin koulutus ja kasvatusta kytkeytyvät tutkimuksen saralla yhteen myös yhtenäisen tai jaetun kansallisen kulttuurin piirissä. Seksuaalinen kansalaisuus on otettu myös tieteelliseen keskusteluun mukaan tavoitteena kyseenalaistaa ja kritisoida aiempia oletuksia pelkästä heteroseksuaalisuudesta. Maailmankansalaisuuden käsitteestä keskusteleminen on niin ikään herättänyt kysymyksiä siitä, mitä sillä ja monikulttuurisella kansallisuudella kulloinkin tarkoitetaan. Gordonin mukaan maailmankansalaisuus tarkoittaa yksilön käsitystä yhteisesti jaetuista velvollisuuksista sekä oikeuksista ja monikulttuurisuus kytkeytyy osaltaan tähän ajatukseen (Gordon 2005, 56-58.)

Vaihtoehtoisena ja käänteisenä näkökulmana tässä tutkielmassani aiemmin esittämilleni teorioille ja tutkimustuloksille raotan myös toisenlaista näkemystä aihepiiriin liittyen osoittaakseni myös erilaisia ideologisia ja yhteiskunnallisia ulottuvuuksia, joita Bekimin kaltaiset henkilöt joutuvat uudessa kotimaassaan kohtaamaan. Milla Hannula erittelee teoksessaan *Maassa maan tavalla – maahanmuuttokritiikin lyhyt historia* (2011) suomalaisen maahanmuuttokritiikin syntyä ja kehitystä sekä syitä kriittisyydelle. Hannula kirjoittaa sekä aiheellisesti että aiheettomasti pelätystä nationalismista eli kansanmielisyydestä, jolle maahanmuuttokriittinen suhtautuminen on alun perin pohjautunut. Hänen mukaansa nationalistinen asennoituminen ei eroa poliittisena suuntauksena muiden joukossa demokraattisessa tasavallassa esiintyvistä aatteista sen vaarallisemmin kuin muutkaan suuntaukset toimiessaan yhtenä ja valvottuna ideologiana moniäänisessä valtiossa. Nationalismi ideologiana itsessään ei sisällä totalitaristisia ulottuvuuksia vaan ilmenee vasta

ideologian saaman roolin kautta yhteiskunnassa. Sekä maahanmuuttokriitikoille, että monikulttuuristeillekin lähtökohtaisesti ongelmallisena pidettyjä oletuksia ovat esimerkiksi mustavalkoinen väestön lokeroiminen *meihin* ja *heihin* eli vihollisiin. Media on myös osaltaan ruokkinut suomalaista nationalismia ja maahanmuuttokriittisyyttä lietsomalla sitä pahuuden voimana ja olemalla informatiivisuudeltaan liian kytköksissä menneisiin aikoihin. Hannula on itse tutkijana avoimesti maahanmuuttokriittinen ja kannattaa nationalismia ideologialtaan. Hän perustaa näkemyksensä huoleensa pienen suomalaisen kansan ja kulttuurin säilyvyydestä maahanmuuttomassojen myötä. Hannulan mukaan kieli, kulttuuri, uskonto tai rotu eivät saa toimia itsessään esteenä kansalaisuuden saavuttamiselle, mutta Suomeen pyrkivien vähemmistöryhmien tulisi pysyä hänen mukaansa riittävän pieninä Suomen kansan kokoon nähden ja tulijoiden pitäisi halua integroitua suomalaisuuteen turvatakseen sen säilymisen pitkällä tähtäimelläkin. (Hannula 2011, 218-226.) Hannulan ajattelutapaa ja huolta Suomen kielen säilymisestä ja uhattuna olemisesta maahanmuuttajien vuoksi voitaisiin kritisoida useastakin näkökulmasta käsin. Hänen puolustamansa yksi ja yhtenäinen suomalaisuus on jo ajatuksena utopistinen ja väärä: Suomi on kaikkien muidenkin kansojen ja kansallisuuksien tavoin sulautuma useista etnisistä taustoista niin biologisten, kuin kulttuuristenkin tekijöidensä osalta. Maahanmuutto Suomeen ei puolestaan heikennä suomen kielen säilymistä millään tavoin – kieli on vaarassa yksinkertaisesti siksi, ettei sen puhujia ole maailmassa tarpeeksi.

Jugoslavian liittovaltion johtajan eli Josip Brozin, Titon, kuolema toimi jugoslavialaisen kansallisen järjestyksen murtajana ja kaiken aiemman oikean ja hyvänä pidetyn perustan sortajana. Tutut ja turvalliset, iänikuisina pidetyt kotiseudut joutuivat yllättäen pommitetuiksi ja kirjaimellisesti kaikki vaivalla vaalittu ja rakennettu kulttuuriperintö sortui kansan silmien alla. Jokapäiväinen arkea ja elämää ympäröivä maisema muuttuu väkivaltaiseksi ja kuoleman sekä eloonjäämisen taistelukentäksi, josta pakeneminen on väistämätöntä hengissä selviämisen kannalta. Serbien ja albaanien välisten levottomuuksien kiristyessä huippuunsa ja sodan tuhojen iskiessä kotiin saakka Bekimin isä Bajran tekee viimeisen päätöksen perheensä tulevaisuuden puolesta ja johdattaa heidät viimeisillä säästämillään rahoilla pakomatalle kohti Pohjoismaita. (*Kissani Jugoslavia* 2014, 158-162.)

Kuolema oli vaatteet ihmisen yllä, ja koko kaupunki oli kääriytynyt tuhkaan upotettuihin liinavaatteisiin, se yski muurauslastia ja suihkutti ympärilleen aavemaista sumua, ja se oli niin lähellä, että koko elämä muutti olemustaan: se ei ollut enää ainutkertainen matka, vaan lyhyt viilto, neulanpisto sormenpäässä, puukonisku hämärällä kujalla, eikä mikään siinä ollut ainutkertaista.

(*Kissani Jugoslavia* 2014, 161.)

Uudessa kotimaassa kaikki on erilaista, eikä yksilön kapasiteetti havainnoida valtavaa uuden tiedon tulvaa jokaisella elämän osa-alueella yksinkertaisesti riitä, vaan saa tajunnan sumuiseksi. Sodan runtelemasta kotimaasta toiselle puolelle maapalloa suurten pakolaisvirtojen keskellä paennut perhe joutuu pikavauhtia sopeutumaan uuden maan tavoille toisten sanelemien sääntöjen ja normien mukaisesti. Valtavan suuret erot aikavyöhykkeessä, ilmastossa, infrastruktuureissa sekä etenkin kulttuurien välisissä kohtaamisissa vaativat maahanmuuttajalta toisaalta nopeaa sopeutumis- ja mukautumiskykyä – toisaalta taas erittäin kärsivällistä ja hyväksyvää asennetta unohtaakseen kaikki kotimaan mukana taakse jääneet vanhat kauhut ja keskittyäkseen uuden maan tavoille opetteluun. Albaanikulttuurin mukainen ylpeys omista juurista ja aikaansaannoksista joutuu Suomessa koetukselle, kun yhteiskunnan tukien avulla asumispuitteet jäävät vaatimattomiksi ja omaa koulutusta vastaavaa työtä ei helposti uudesta kotimaasta saa. Lisäksi Bekimin isä Bajran pyristelee viimeiseen saakka suomalaisten tarjoamaa apua sekä tukea vastaan ja keskittää kaikki voimansa pitääkseen perheensä yhä tavoiltaan kiinni kotimaassa ja siellä totutuissa tavoissa. Kosovon kulttuuri ei suvaitse heikkouden näyttämistä ulkopuolisille eikä avun vastaanottamista perhepiirin ulkopuolelta: omat ongelmat on pidettävä visusti salassa muilta ja niihin on löydettävä ratkaisu perheen sisältä.

Erilaisuuden kokemus on läsnä kaikkialla Bekimin arjessa. Erilaisuutta leimaavat sekä muiden käsitykset Bekimistä, että niiden pohjalta syntyneet omat käsitykset itsestä. Bekim altistuu vuosien saatossa niin voimakkaalle rasismille ja syrjimisille uudessa kotimaassaan, että alkaa perustaa kaikki oletuksensa itsestään syrjijöiden mielipiteiden varaan. Hän arvottaa itsensä alemmaksi kansalaiseksi muiden syytöksien pohjalta ja koittaa elää mahdollisimman huomaamatonta, normaalia ja vähäeleistä elämää ollakseen antamatta kenellekään minkäänlaista tekosyytä puuttua hänen toimintaansa ja määritellä häntä taustojensa perusteella.

Kun huomasin, että hän oli muodostamassa kysymystä, aloin toivoa. Ole kiltti äläkä kysy minulta kotimaastani, nimestäni tai äidinkielestäni. Kysy minulta, mitä haluan tehdä tai mitä kaikkea olen jo tehnyt, haaveistani tai peloistani, niin minä kerron.

(*Kissani Jugoslavia* 2014, 236.)

Suomen Rauhanpuolustajien liiton jäsen Anu Harju on toimittamassaan teoksessa *Palasina maailmalla – turvapaikanhakijoiden kirjoituksia* (2003) koonnut yhteen usean kymmenen Suomeen muuttaneen turvapaikanhakijan kertomuksia siitä, millaista on ollut lähteä omasta kotimaastaan pakotettuna ja kuinka kaiken kokemansa jälkeen on kyennyt sopeutumaan uuteen, täysin erilaiseen kotimaahan, jossa hyväksyntä ja toimeentulo on täytynyt ansaita vaikeamman kautta. Itä-Euroopasta Suomeen sotaa paenneen turvapaikanhakijan kertomuksessa kuvataan, kuinka uuden

kotimaan ”koulussa haukuttiin pakolaiseksi, joka hengitti – kuulemma – vierasta ilmaa” (sit. Harju 2003, 68). Useiden vuosien ajan kyseinen turvapaikanhakija joutuu kohtaamaan rasismia, ennakkoluuloisuutta, sortoa ja ulkopuolelle sulkemista ollessaan vielä nuori, täysin olosuhteiden pakosta ja itsestään riippumattomista syistä kauas kotimaastaan vieraan kulttuurin keskelle paiskattu tavallinen lapsi, joka vain kaipaa hyväksyntää ja joukkoon kuulumisen tunnetta, kuten kuka tahansa muukin yksilö kaipaa kotimaasta ja lähtökohdista riippumatta. Ulkonäköön, vieraaseen puhekieleen, ruuanlaittotapoihin ja muihin kulttuurieroihin perustuvat naapureiden ja kadulla vastaan tulevien henkilöiden katseet vaikuttavat murskaavasti maahanmuuttajalapsen itsetuntoon ja saavat tämän tunteen olonsa juuri sellaiseksi muukalaiseksi ja hirviöksi, kuin hänet vierain silmin katsottuna nähdään. Kyseisen turvapaikanhakijan mukaan uudessa kotimaassa vallitseva eristäytyneisyys kahden ja puolen vuoden vastaanottokodissa asumisen jäljiltä, isän työttömyys ja sen mukaan tuoma arvottomuuden tunne tuovat perheeseen mittavasti surua ja käsittelemättömiä asioita, jotka lopulta Bekiminkin tarinan tavoin purkautuvat perheen hajoamisena (Harju 2003, 69-70.)

Laura Huttunen on koonnut tutkimustensa pohjalta teoksen *Kotona, maanpaossa, matkalla – kodin merkitykset maahanmuuttajien omaelämäkerroissa* (2002), jossa hän analysoi tutkimusaineistonsa pohjalta maahanmuuttajataustaisten henkilöiden omia kirjoituksia niistä kokemuksista, joita nämä ovat joutuneet kotimaistaan lähtemään pakotettuina kokemaan. Huttusen tutkimus keskittyy nimensä mukaisesti hahmottamaan maahanmuuttajakirjoittajien omaa henkilökohtaista kokemusta siitä, kuinka he mieltävät kodin merkityksen muuttuvan maailman sekä maastamuuton kautta ja kuinka eri elämänvaiheiden mukanaan tuomat kontekstit ovat yhteydessä myös siihen kriittiseen tarkasteluun, jonka pohjalta kotia käsitteenä tutkimuksen aineiston analyysin pohjalta lähestytään (Huttunen 2002, 12.)

Huttusen tutkimusaineistosta löytyy tositarina Goranista, miehestä, joka on Bekimin tarinan kaltaisesti ajautunut Suomeen 90-luvun puolivälin jälkeen sodan runteleman aiemman kotimaansa, Bosnian eli entisen Jugoslavian, jaloista. Goranin kirjoitusten pohjalta Huttunen erottaa toisistaan selvästi kaksi eri vaihetta: ajan ja paikan ennen sotaa ja selvän muutoksen suhteessa maisemaan sekä paikkaan sodan alkamisen jälkeen. Sotaa edeltävässä kuvauksessa Goran muistelee kotimaataan lämpimästi kauniina ja idyllisenä elinympäristönä, jossa sukulaisten ja naapureiden kautta muodostettu voimakas kulttuurisidonnainen yhteisöllisyys ja omatoimisuus olivat jokapäiväisessä elämässä vahvasti läsnä: talot rakennettiin talkoovoimin itse ja työt hoidettiin kunnialla ensin loppuun, sitten juhlittiin. Goranin kirjoituksista Huttusen mukaan selvästi välittyvä luonnonkuvaus, suvun ja perheen tiivis yhteisöllisyys sekä sosiaalinen ympäristö kertoivat kirjoittajan olevan turvallisuuden tunteen ja kotoisan muistelun kautta edelleen voimakkaasti

mieleltään läsnä rakkaudessaan ja kiintymyksessään aiempaa kotimaatansa kohtaan ennen sodan aiheuttamia tuhoja sekä muutoksia. Nämä kaikki Goranin mainitsemat piirteet vanhan kotimaan rikkauksista ennen sodan alkua välittyvät Bekimin perheen vanhempien tarinoista selvästi ja vahvistavat käsitystä siitä, kuinka vaikeaa omasta rakkaasta kotimaasta on ollut lähteä ja lähtiessään nähdä kaiken sen sortuvan, jota on aiemmin pitänyt itselleen tärkeänä ja merkityksellisenä.

Vastaavasti Goranin tarinan sävy, luonne ja tunnelma muuttuvat radikaalisti hänen kertoessaan sodan saapumisesta ja sodan ajan tapahtumista. Hänen elämäkerrallinen ja henkilökohtainen aiempi otteensa kirjoitustensa tarinoihin ennen sotaa katoaa tekstistä, ja kerronta muuttuu mekaaniseksi ja suoraan tapahtumia kuvaavaksi selostukseksi sodan järkyttävistä julmuuksista. Goran kuvaa serbien sodan vyörymistä kotikyläänsä Jugoslaviaan seuraavasti:

Serbit tulivat kylään. Asukkaat olivat kodeissaan. He aloittivat talojen ja navettojen polttamisen. He ajoivat ihmiset taloistaan, käskivät mennä riviin ja kääntää selkensä heihin päin. Silloin alkoi tulitus heitä kohtaan automaattiseilla. Jotkut tapettiin heti oman oven edessä. Vallitsi kauhea paniikki, ihmiset eivät tienneet, mihin mennä. Jotkut juoksivat Kurevan metsään pakoon. Monet onnistuivat. Poika kuuli tankin äänen ja serbialaisten kiroukset talonsa edestä. He kirosivat muslimien äidit, presidentti Alijan, kirosivat myös meidän pyhiämme ja huusivat: ”Nyt tulette näkemään, mitä serbit ovat!”
(Huttunen 2002, 191-192.)

Goranin tapa kuvata sodan tapahtumia muuttuu ratkaisevasti siitä hetkestä lähtien, kun aiemmin televisiossa esiintyneet poliittiset ja uskonnolliset yhteenotot ja niistä seuranneet kauheudet siirtyvätkin tv-ruudusta tosielämään, hänen kotikyläänsä. Goranin kertomuksiin sodan kokemuksista sekoittuu voimakkaasti historiallisia ja kansallisuuskysymystä korostavia elementtejä hänen ruotiessaan tapahtumien kulkua Titon kuoleman jälkeen. Huttusen mukaan Goran myös käyttää väkivaltaa kuvaavissa tapahtumajaksoissaan Huttusen tutkimukselle ennestään tuttuja ruumiin integriteettiä rikkovia väkivallan otteita kuvatessaan ihmisten kokemia kauhuja huolellisen todistajan näkökulmasta ulkopuolisena tarkkailijana: kertojapositiostaan käsin kaiken ylös kirjaamalla yksityiskohtaisesti Goran toteuttaa tärkeää tehtävää säästää kirjoituksillaan tarinat historiaan jälkipolvien luettavaksi ja pelastaa ne unohdukselta (Huttunen 2002, 192.)

Tarja Heiskasen ja Liisa Saariston toimittamassa teoksessa *Kaiken keskellä yksin – yksinäisyyden syyt, seuraukset ja hallintakeinot* (2001) Suomen Venäjänkielisten Yhdistysten Liitto Ry:n tiedotus- ja viestintäkoordinaattori Polina Kopylova kirjoittaa esseessään ”Yksinäisyys vieraassa maassa” omista henkilökohtaisista kokemuksistaan maahanmuuttajana Suomessa ja niiden mukanaan tuomista yksinäisyyden tunteista. Kopylovan kirjoituksessa maahanmuuttoa tarkastellaan ennen

muuta prosessina, johon vaikuttaa eniten juuri se, mistä syistä uuteen maahan on päädytty. Kopylova määrittelee siirtolaisuuden ja pakolaisuuden eron vapaaehtoisuuden ja pakon välillä: siirtolainen lähtee kotimaastaan kohti uutta maata omasta vapaasta tahdostaan, kun taas pakolaisella ei ole muuta vaihtoehtoa kuin jättää koti taakseen ja pakotettuna lähteä vainon, pelon tai uhan vuoksi. Siirtolaisuutta ja pakolaisuutta Kopylovan mukaan kuitenkin yhdistävät keskeisesti yhtenäiset toiveet siitä, että elämä uudessa maassa rakentuisi ja järjestyisi ja yksilö voisi menestyä sekä tutustua uuteen kulttuuriin säilyttäen kuitenkin muistoissaan entisen kotimaansa hyvät sekä kannattavat muistot. (Kopylova 2001, 121.)

Inga Jasinskaja-Lahti, Karmela Liebkind ja Tiina Vesala ovat tutkimuksessaan käsitelleet rasismia ja syrjintää Suomessa maahanmuuttajien omista kokemuksista käsin. Teoksessaan *Rasismi ja syrjintä Suomessa – maahanmuuttajien kokemuksia* (2002) he erittelevät tutkimustulostensa pohjalta suomalaisten etnisiä asenteita maahanmuuttajia kohtaan. Liebkindin määritelmän mukaan rasismi koostuu klassisesti tiivistettynä ”sarjasta kuvitelmia, joiden mukaan tietty ihmisryhmä on toista ryhmää moraalisesti, älyllisesti ja kulttuurisesti ylivoimainen ja jonka ylivoimaiset ominaisuudet periytyvät sukupolvelta toiselle”. Liebkind toteaa rasismin ideologisen prosessin eli rodullistamisen alkavan yksilöiden luokittelemisella ulkoisesti havaittavien ominaisuuksien mukaan. Tämän jälkeen mukaan liitetään myös muita, ei-näkyviä ominaisuuksia esimerkiksi luonteenpiirteiden tai arvojen osalta. Näiden ominaisuuksien mukaan ottaminen tekee rasistisesta prosessista sosiaalisesti ryhmiä luokittelevan käytänteen. Liebkindin mukaan rasismin rodullistamisprosessin viimeinen ja kohtalokkain vaihe on näiden ensin ulkoisten ja myöhemmin sisäisten ominaisuuksien pohjalta rodullistettujen ihmisluokkien arvottaminen toisiaan tärkeämmiksi tai vastaavaksi heikommaksi ihmisryhmäksi. Rärkein rodullistamisen vaihe on Liebkindin mukaan kuitenkin mahdollinen ihmisarvon kiistäminen joltakin rodullistetulta ryhmältä: jokin rotu määritellään voimakkaasti ei-inhimilliseksi, uhkaavaksi ja kielteiseksi. Tämä rodullistamisen muoto ennakoi usein historiassa tapahtuneita kansanmurhia. (Liebkind 2002, 25-28.)

Kopylovan mukaan yksinäisyyden kokemukset uudessa maassa juontavat juurensa moniin syihin, joista keskeinen on uuden kotimaan kantaväestön stereotyyppinen tapa leimata maahanmuuttajat yhdeksi suureksi laumaksi riippumatta heidän lähtökohdistaan ja entisistä kotimaista kulttuureineen sekä olettaa, että tämä valtava maahanmuuttajalauma toimii ja tuntee samalla tavalla sen sisällä olevista yksilöistä riippumatta. Yhteisiä ongelmia maahanmuuttajaväestön kesken toki on eriteltävissä, joista usein yksi on käsitys yksinäisyydestä ja irrallisuuden kokemuksesta. Yksinäisyyden kokemukseen kuuluvat voimakkaat tuntemukset mihinkään kuulumattomuudesta ja kysymykset siitä, miten uuteen yhteiskuntaan kykenee sopeutumaan ilman kieltä ja riittäviä

neuvoja. Juuri kielellinen yksinäisyys maahanmuuttajan näkökulmasta tarkasteltuna muodostaa Kopylovan mukaan yksinäisyyden erään ilmentymismuodon alalajin, jossa keskeistä ei suinkaan ole se, kuinka monta irrallista sanaa ja valmiiksi opetettua virkettä maahanmuuttaja uuden kielen kursseilla opettajalta oppii, vaan itsensä ilmaisemisen tason saavuttaminen niin, että voi oikeasti puhua itsestään, tarpeistaan ja tunteistaan uuden kielen avulla. Yksinäisyyden tunnetta myös varjostavat huolet omasta pärjäämisestä arjessa ja siitä, sopeutuuko koskaan täysin uuden maan kansalaiseksi, vai onko koko loppuelämä tuomittu jatkuvaan irrallisuuteen ja haikailemiseen kohti menneitä aikoja, kun kaikki oli vielä entisessä kotimaassa hyvin. Yksinäisyyden luonteeseen, asteeseen sekä laatuun vaikuttavat Kopylovan kokemusten pohjalta vietetty aika uudessa maassa: olosuhteiden muutokset ja elämäntavan heijastukset vanhan ja uuden maan välillä vaikuttavat alussa voimakkaasti yksilön yksinäisyyden kokemukseen, mutta helpottuvat ajan myötä (Kopylova 2001, 122-123.)

Tärkeä maahanmuuttajan yksinäisyyden kokemusta säätelevä elementti on ajatus ”vieras väärästä maasta”. Tällä tarkoitetaan maahanmuuttajalle asetettuja kotimaasta ja sen maineesta johtuvia ennako-oletuksia, jotka leimaavat yksilöä uudessa maassa luokitellen hänet kaiken sen perusteella, mitä media ja muut kansanhistorialliset kertomukset ovat vuosien ajan uuden kotimaan väestöön iskostaneet. Esimerkiksi Venäjältä Suomeen tulleet maahanmuuttajat kärsivät yhä tänäkin päivänä Suomen ja Neuvostoliiton sotien aikaisista ”väärän maan” kokemuksista, jotka aiheuttavat ennakkoluulojen kautta yksilön tuntemuksia itsestään huonona ja kelvottomana uuden yhteiskunnan jäsenenä. (Kopylova 2001, 124-125.)

Tämän väärän maan vieraan teoriaa soveltaen maahanmuuttaja voi siis olla valtaväestöstä poikkeava ja leimattu, vaikka hänen ulkoiset fyysiset ja etniset ominaisuutensa eivät häntä välttämättä suoranaisesti maahanmuuttajaksi katukuvassa leimaisikaan. Kohdetekstin kotimaa, Jugoslavia, ei suomalaisille vastaavasti Neuvostoliiton tavoin näyttäyty vihamielisenä tai negatiivisesti leimattuna geopoliittisena alueena, mutta sieltä Suomeen muuttaneet pakolaiset ovat puolestaan joutuneet stereotyyppisten oletusten ja syrjinnän kohteiksi vastaavasti mainittujen etnisten eroavaisuuksiensa vuoksi. Bekim kokee romaanissa itsensä kadulla selvästi erottuvaksi mustien hiustensa ja voimakkaampien kasvojenpiirteidensä vuoksi ja yrittää häpeillen peittää näitä itsessään ilmeneviä ominaisuuksia.

Keskeisintä maahanmuuttajan yksinäisyyden kokemuksessa ja yksinäisyyden tunteen helpottamisessa ajan myötä on maahanmuuttajan oma kyky sopeutua ja katsoa tulevaisuutta eteenpäin. Kuitenkin on olemassa aina se mahdollisuus, että hyvin uuteen kansalaisuuteen ja

kotimaahan sopeutunut maahanmuuttajakin tiedostamattaan kärsii yksinäisyyden kokemuksesta myöntämättä sitä itselleen: hän voi pitää yksinäisyyden tuntemista merkinä heikkoudesta tai häviämisestä. Kopylova kiteyttää kirjoituksessaan osuvasti maahanmuuttajan kokeman yksinäisyyden luonteen ja ilmentymän seuraavasti: ”- - identiteetti ja sille ominainen kaipuu olemattomaan kotiin luovat pohjaa ainutlaatuiselle yksinäisyydelle: ulkoapäin täysin suomalaistunut, järjessään saumattomasti kahta kulttuuria yhdistänyt ihminen, alkaa tiedostaa itsessään olevaa erilaisuutta, joka ei tule muuttumaan koskaan. Tämä erilaisuus tekee hänestä ikuisen vieraan.” (Kopylova 2001, 127.)

Kaikkea voi pelätä. Kävelemistä tuulisilla kaduilla. Sitä, että liikennemerkki kaatuu päälle, esimerkiksi, että sen reuna viiltää kaulavaltimon. Silloin vuotaa kuiviin ja kuolee. Sitä, että ohiajavien autojen renkaat puhkeavat juuri omalla kohdalla ja että niistä lentävät kuminpalaset osuvat kasvoihin, jotka eivät iskusta toivukaan. Talvella ja keväällä jäälohkareet voivat pudota katolta suoraan päähän ja halkaista kallon. Tai voi kompastua katukivetykseen, liukkaalle jäälle tai portaisiin, katkaista kätensä ja jalkansa tai mielensä. Ja joka päivä vuodenajasta riippumatta liikkeellä on vaarallisia ihmisiä, tuntemattomia ja arvaamattomia ihmisiä, jotka voivat tehdä ja sanoa mitä tahansa minä hetkenä hyvänsä. Eivät he kysy. Ei katukaan kysy, eikä jää.

(*Kissani Jugoslavia* 2014, 74)

Sara Ahmed käsittelee erilaisuuden kokemuksen pelkoa ja pelon kohteeksi joutumista tekstissään ”Pelon politiikka” (2003). Ahmedin mukaan pelko yhdistää kahta ulkoisesti ja kulttuurisesti toisistaan poikkeavaa yksilöä luoden heidän välilleen suhteen: pelko tuo yksilöt yhteen erilaisuuden kokemuksen havainnoimalla ja työntää heidät sitten erilleen havainnoinnin jälkeen. Pelko herättää hänen mukaansa nykyhetkessä esiin menneisyyden tarinoita ja traumoja ja saa aikaan etäisyyttä kahden yksilön välille.

Romaanissa Bekim keskustelee kissan kanssa pelkotiloista. Hän kertoo kissalle välttelevänsä ihmisiä, heidän kanssaan keskustelemista ja läheisiin kontakteihin joutumista, sillä hän pelkää tuntemattomien ihmisten reaktioita, ennalta-arvaamattomuutta ja suhtautumista häneen. Kissan mielestä pelot puolestaan ovat turhia ja se halveksuu Bekimin jatkuvaa varautumista pahimpaan ja pelkotilojen erittelyä (*Kissani Jugoslavia* 2014, 73-74.) Bekimin pelkotilat ilmenevät fyysisinä oireina: paniikkikohtauksina keskellä katua, jolloin hiki valuu voimakkaasti ja sydän pamppailee – lisäksi jatkuvan pelon hallitsemiseksi Bekim pakko-oireilee siivotessaan ylettömiä määriä ja kontrolloidessaan jatkuvasti ympäristöään. Ahmedin mukaan eletty pelon kokemus tuntuu epämiellyttävänä nykyhetkessä, mutta tuo tunne suhtautuu juurikin tulevaisuuteen eli kipuun, jota ei vielä ole, mutta joka voi tulla. Pelko toisin sanoen projisoi yksilön nykyhetkestä tulevaisuuteen,

jossa kuviteltu pelkotilanne muuttuukin nykyhetkeksi ja ottaa vallan (Ahmed 2003, 192.) Kissan avulla Bekim kykenee käsittelemään mielessään torjumiaan pelkotiiloja keskustelemalla niistä kissan kanssa avoimesti. Kissan vastareaktio Bekimin pelkoihin eli niille nauraminen ja niiden vähättely puolestaan auttaa Bekimiä lopulta ymmärtämään, ettei pelolle pidä antaa liian suurta valtaa hallita ja määritellä elämää.

2.3 Sukupuoli-identiteetti ja seksuaalisuus

Leena-Maija Rossi tutkii seksuaalisuutta, sukupuolta, väriä ja etnisyyttä teoksessaan *Muuttuva sukupuoli – seksuaalisuuden, luokan ja värin politiikkaa* (2015). Rossin mukaan olennaista on havainnoida kahden ”näkyttömän” eli valkoisuuden ja heterouden tutkimista ja näkyviin kirjoittamista. Näkyviin kirjoittamisella Rossi tarkoittaa itsestään selvinä oletusarvoina pidettyjen yksilön ominaisuuksien kyseenalaistamista ja kriittistä tarkastelua: nyky-yhteiskunnan kehittyneisyys ja ideologinen edistyksellisyys sallii jo jossakin määrin edellä mainittujen näkyttömien oletusarvojen kumoamisen ja kyseenalaistamisen: heteroseksuaalisuutta ei pidetä tällä vuosituhannella enää itsestään selvänä yksilön ominaisuutena. Tämä on merkittävä askel tutkimuksen kannalta niin yksilöille kuin yhteisöillekin. (Rossi 2015, 10-11.) Rossin sukupuoli-, seksuaalisuus- ja etnisyyttutkimukset tukevat osaltaan olennaisesti kohdetekstin romaanin päähenkilöön liitettyjä stereotyyppioita ja kaksoisleimaantumista hänen edustamansa vähemmistöryhmien kannalta: Bekim kamppailee sekä etnisen taustansa että homoseksuaalisuutensa kanssa uudessa kotimaassaan tullakseen hyväksytyksi sekä ennen kaikkea hyväksyäkseen itse itsensä.

Rossin mukaan on edelleen tutkimuksen kannalta tärkeää ja merkityksellistä kuljettaa identiteetin käsitettä mukana sukupuoli- ja seksuaalisuustutkimuksen kentällä. Sukupuolen ja seksuaalisuuden lisäksi identiteetin analysoimisessa tulisi kiinnittää huomiota myös muihin tekijöihin, kuten etnisyyteen, ihonväriin, yhteiskuntaluokkaan sekä iän mukanaan tuomiin vaikutteisiin. Identiteettejä tulisi Rossin mukaan lähestyä ajatuksena johonkin kuulumisesta. Niiden muotoutuminen ei hänen mukaansa koskaan ole vain yksilön oman tahdon varaista seksuaalisuuteen ja sukupuoleen verhoutumista. Identiteettien muodostumista sanelevatkin Rossin mukaan sosiokulttuuriset yksilön tahdosta riippumattomat identiteettipositioihin asettamiset sekä ihmisten väliset yhteenkuuluvuuden ja eroavaisuuden kokemukset suhteessa toisiinsa. Identiteetin rajautumista säätelevät kontekstien mukaiset reunaehdot. Keskeistä on käsittää identiteetti tässä yhteydessä tarkasteltuna toisaalta johonkin kiinnittymisenä ja sidosteisuutena – toisaalta taas tulisi muistaa huomioida identiteetteihin

liittyvät ulossulkemiset. (Rossi 2015, 92-93.)

Identiteettipolitiikalla tarkoitetaan Rossin mukaan identiteettikategorioiden mukaisten identiteetin eri lajien arvottamista. Sukupuoli- ja seksuaalisuuskysymyksen kannalta identiteettien poliittisen tarkastelun kohteena voitaisiin hänen mukaansa tutkia esimerkiksi valkoisia heteromiesidentiteettejä, jotka ovat tyypillisiä hegemoniselle maskuliinisuudelle. Feminististen toisinajattelijoiden mukaan identiteetit niin ikään syntyvät sosiaalisten kulttuurien valtasuhteiden alaisuudessa, jotka puolestaan säätelevät kussakin vallitsevassa yhteiskunnallisessa arvomaailmassa niiden mahdollisuuksia ja toisaalta rajautumisia. Identiteetit ovat kuitenkin jatkuvasti alttiita muutokselle, uudelleenmäärittelylle sekä vastarinnalle. Historiallisesti tarkasteltuna muutaman vuosikymmenen ajalta sukupuoli-identiteetit ovat kokeneet jo nyt valtavan mullistuksen: aiemmin ehdottomana totuutena ja itsestäänselvyytensä pidetty valkoisen heterouden valta alkaa murtumaan ja vastaavasti vaiettu ja sorrettu sukupuoli- ja seksuaalivähemmistö saa ääntään yhä enemmän kuuluviin. (Rossi 2015, 98-99.)

Rossi korostaa kuitenkin identiteetin tutkimuksen ja analysoinnin osalta kriittistä suhtautumista niin sanottuun pysyvän substanssin identiteettikäsitteeseen, joka suhtautuu vähemmistöidentiteetteihin vakaalla ja aiempiin vuosikymmeniin jämähtäneillä ennako-oletuksilla homo- ja lesboidentiteeteistä väkivaltaisina sekä vastustettavina käsitteinä. Rossi kummastelee identiteettipolitiikan ajan saatossa saamaa negatiivista ja anti-identiteettistä tutkimusleimaa: hänen mukaansa identiteettipolitiikkaa tulisikin vastustaa sen poissulkevuuden ja vieraannuttavuuden vuoksi, mutta keskittää huomion identiteetin käsitteen unohtamisen sijasta sen uudelleen määrittelyyn sekä ydinidentiteetti-idean kumoamiseen ja uudelleen kehittelyyn. Tutkimusten mukaan valtavan kehityksen ohella käsitys identiteetistä valitettavan usein vielä nojaa normatiivisiin oletuksiin homoista, lesboista sekä heteroista. Näiden oletusten purkaminen ja sitä myötä identiteetin käsitteen monimutkaistaminen ja levittäminen laajempiin ulottuvuuksiin pelkän sukupuolen ja seksuaalisuuden sijasta olisi Rossin mukaan välttämätöntä. Intersektionaalisuuden eli aiemmin mainittujen muiden kuin pelkän sukupuolen sekä seksuaalisuuden käsitteiden sisällyttäminen identiteetin tutkimukseen laajentaa tutkimuskenttää ja kykenee tarkastelemaan erontekoja siitä näkökulmasta, joita monien erojen yhteisvaikutus kulloinkin identiteetille tuottaa (Rossi 2015, 102-103.)

Kirsti Lempiäinen selventää teoksessaan *Sosiologian sukupuoli* (2003) sosiologian tieteenalan suhtautumista ja näkökulmaa sukupuoleen tarkastelun kohteena. Sosiaalinen näkökulma

sukupuolisuuteen korostaa kahden sukupuolen riippuvuutta toisistaan: naissubjektia ei voi olla olemassa ilman miessubjektia, vaan ne kulkevat yhdessä. Sosiaalinen sukupuoli erotetaan biologisesta sukupuolesta kiinnittämällä huomio luonnollisten ja ruumiillisten ominaisuuksien sijasta sosiaalisissa vuorovaikutustilanteissa syntyneisiin opittuihin tuotettuihin malleihin. Sosiologiassa sukupuolen tutkimukseen on kiinnitetty huomiota itse sukupuoli-käsitteen kritiikittömyyteen: kriittisyyden puutteen vuoksi sukupuolen on vaarana muodostua liian neutraaliksi ja näin ollen sukupuoleen liitetyt valtasuhteet säilyttäväksi. Sosiologian tutkimuksen osalta kritiikkiä ovat saaneet myös ruumiillisuuden ja seksuaalisuuden puutteellinen analyysi: sosiaalisesta sukupuolesta aiheutunut valtava keskustelu on sivuuttanut osaltaan ruumiillisuuden tarkastelun, ja ruumiillisuus näyttäytyy tällä hetkellä vain toiminnan kohteena. Suomen kielessä sukupuoli jo käsitteenä vihjaa kirjaimellisesti kahtia jakautuneista puoliskoista ja aiheuttaa kritiikoiden osalta kysymyksen muiden positioiden piiloutumisesta ja sallivuudesta. (Lempiäinen 2003, 23-25.)

Lempiäinen kirjoittaa myös kulttuurisesta sukupuolesta määritellen sen fokuksen olevan naisen ja miehen sijasta naiseudessa ja mieheydessä eli feminiinisyydessä ja maskuliinisuudessa. Sosiologian tutkimuksen kentällä kulttuurista sukupuolta analysoidaan esimerkiksi yksilön tai ryhmien puhetapojen sekä diskurssien osalta. Laadullisen sukupuolen ymmärtämisen tavalla Lempiäinen tarkoittaa jäsenyneiden kulttuurien eläväisyyttä ja liikkuvuutta ja näiden ominaisuuksien vaikutusta naisellisen ja miehekkään laatujen pohdintaan. Sukupuoli siis määräytyy syntymässä, mutta kulttuuri itsessään ilmaisee kulloisenkin naisellisen ja miehellisen eroavaisuudet. Kulttuurista sukupuolitutkimusta voidaan lähestyä performatiivisen idean ja teorian kautta eli sukupuolen voi ymmärtää ja tulkita esimerkiksi tekemisenä ja tämän tekemisen toistona. Tämä sukupuolen ymmärtämisen tapa kääntää katseet sisäisestä sukupuolen olemuksesta ja kokemisesta kohti sukupuolen ulkoista, esittämisen mallia. Performatiivisen teorian mukaan naiseus ja mieheys ovat kulttuurin vaikutuksen ja kehittymisen osalta suoritettuja, konstruoituja ja tehtyjä sukupuolen esitysmalleja. Sisäisten ominaisuuksien ja identiteettien pohdinnan rinnalla huomiota kiinnitetään yhä enemmän myös sukupuoleen ruumiillisten ja ulkoisten piirteiden osalta. Ruumiillisen diskurssin kautta sukupuolen jäsentäminen on alkanut yleistyä. (Lempiäinen 2003, 81-83.)

Arto Jokisen ym:n teos *Mieskysymys* (2012) ottaa universaalisti kantaa nykyaikaiseen sukupuolentutkimukseen miesten ja poikien näkökulmasta käsin. Jokinen ym. peräänkuuluttavat esseessään ”Näkymätön sukupuoli näkyväksi” miesten jäävän nyky-yhteiskuntatieteellisen ja humanistisen tutkimuksen ulkopuolelle eli näkymättömäksi osaksi. Näkymättömyys johtuu heidän

mukaansa nykytutkimuksen huomioidessa naissukupuolta entistä paremmin ja näin ollen paradoksaalisesti vahvistavan sukupuolen käsitteen ja naisen välistä yhteyttä jättäen miehet tietoisesti sukupuolitarkastelun ulkopuolelle. Jokinen ym. esittelevät esseessään mies- ja maskuliinisuustutkimuksen periaatteita, syitä ja levinneisyyttä feministisessä tutkimuksessa kehitettyjen sukupuolen teorioiden rinnalle. Mies- ja maskuliinisuustutkimus tekee heidän mukaansa juuri miesten ja poikien sukupuolta näkyväksi tutkimalla sukupuolen vaikutusta miehiin ja poikiin sekä sukupuolisuuden merkitystä kulttuurissa ja yhteiskunnassa. Kotimaan mies- ja maskuliinisuustutkimuksen 2000-luvun uusi eli kolmas aalto on keskittynyt tieteellisen ymmärtämisen haluun tasa-arvopoliittisen tarpeen sijasta: huomiota esimerkiksi väitöskirjatutkimuksissa ovat saaneet maskuliinisuuden rakentuminen varhaiskasvatuksessa, miesten välinen intiimiys ja ystävyys sekä urheilun ruumiillisuus (Jokinen & ym. 2012, 171-179.)

3 SUKUPUOLI JA SEKSUAALISUUS

[...] Niin, niin, et ole voinut kertoa, että haluat olla miesten kanssa, kyllä minä tiedän, niin, ei sitä noin vain kerrotakaan. Minäkin inhoan tätä, kaikkea tätä, olisin halunnut sanoa hänelle, kysyä miten me oikein tulimme tähän ja miksi tämän täytyy olla tällaista, mitä meille on tapahtunut, mutta niin ei sovi sanoa katuvalle miehelle, koska inho on niin paljon pahempaa kuin viha. Vihalle voi antaa periksi; siitä voi päästä yli tai sille voi antaa elämänsä, mutta inho toimii toisella tavalla. Se kaivautuu kynsien alle eikä lähde, vaikka purisi sormensa irti. Mutta minä en sanonut hänelle mitään, koska miesten kesken ei ole kysymyksiä, ei pahoinpitelyjä, ei perusteluita.

(*Kissani Jugoslavia* 2014, 13.)

Tässä luvussa määrittelen sukupuolen ja seksuaalisuuden käsitteet aluksi biologisen ja rakenteellisen ulottuvuuden osalta. Esitän myös sukupuolen ja seksuaalisuuden kulttuurisen ulottuvuuden ilmentymistä ja tarkastelen hegemonisen maskuliinisuuden ja heteronormatiivisen yhteiskunnan olettamuksia vain kahden sukupuolen olemassaolosta ja roolituksesta. Tuon julki myös sukupuolen ja väkivallan yhteyttä toisiinsa ja analysoin kohdetekstini päähenkilön seksuaalisuuden pirstaloitunutta ja kompleksista luonnetta seksuaalisen hyväksikäytön ja kriittisen häpeätutkimuksen kautta. Osoitan sekä sukupuolen että seksuaalisuuden koostuvan useista keskenään erilaisista ja tulkinnanvaraisista osa-alueista, joilla osaltaan on ratkaiseva merkitys yksilön identiteetin terveelle tai vahingoittavalle kehitymiselle.

3.1 Sukupuolen ja seksuaalisuuden määrittely

Jussi Nissinen erittelee toimittamansa teoksen *Saanko olla totta? Sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuus* (2011) esipuheessa sukupuolen olevan yksi ensimmäisistä lapsen oppimista sosiaalisista käsitteistä, joka opitaan juuri kaksijakoisena, mutta yksitasoisena joko/tai -käsitteenä. Lapsi oppii olevansa tyttö tai poika, ja toimii oppimansa jälkeen tälle kyseiselle sukupuolelle ominaisin tavoin rakentamalla ympäristönsä oppien ja neuvojen mukaan sukupuolelleen sopivia sosiaalisia käytäntöjä sekä kertomuksia. Sukupuoli käsitteenä jättää kuitenkin huomioimatta sen monikerroksisuuden ja todellisen ilmentymisen, joka on vivahteikas kokonaisuus aina fyysisistä kromosomeista, hormoneista, neurologisista ilmiöistä sekä anatomisista rakenteista myös henkisiin, kulttuurisiin sekä sosiaalisiin ominaisuuksiin saakka yltäviin tarkasteltaviin sukupuolen eri osa-alueisiin. Nämä osa-alueet eivät läheskään kaikki edusta vain selkeää feminiinistä tai maskuliinista totuutta, vaan usein joko jotakin niiden väliltä tai parhaimmillaan molempia. Yksilön sukupuolimäärittely voi poiketa eri osa-alueiden kautta tarkasteltuna merkittävästi vain kyseisen henkilön kohdalla: hän voi anatomisesti edustaa täysin miessukupuolelle tunnusomaisia

rakennepiirteitä, mutta ollakin neurologisesti analysoituna voittopuolisesti feminiininen. Yhä edelleen nyky-yhteiskuntaa vallitseva voimakas tarve luokitella ihmiset kahden eri sukupuolen mukaan määrittelee yhteiskuntamme rakenteita sekä arkisia käytäntöjä merkittävästi. (Nissinen 2011, 25.)

Sukupuolen muodostuminen mieheksi tai naiseksi pelkästään biologisesti tarkasteltuna on hyvin selkeä prosessi: alkion kehittyessä sikiöksi tarvitaan kehittyvien sukurauhasten tuottamaa miessukupuolihormonia eli testosteronia mahdollistamaan sikiön ulkoisten sukupuoliominaisuuksien kehittyminen mieheksi. Vanhemmilta saamiltaan kromosomityypeiltään syntyvä poika on tyyppiä XY. Hormonaalisesti tarkasteltuna raskausviikoilla 12-18 tapahtuvat ne kriittiset hetket, jotka määrittelevät myös ulkoisten sukupuoliominaisuuksien lisäksi niin ikään aivoissa tapahtuvat sukupuoleen liittyvät maskuliiniset rakennemuutokset: käytännössä tämä tarkoittaa miessukupuolihormonien vaikutusta esimerkiksi yksilön aggressiotiloihin, liikunnalliseen aktiivisuuteen, kivun kokemiseen ja jopa värien näkemiseen. (Färkkilä 1992, 7-9.) Karusti ja lokeroidusti pelkästään biologisiin sukupuolieroihin verrattuna voidaan siis selkeästi todeta, että mies- ja naissukupuolet syntyvät keskenään hyvin erilaisiksi fyysisiksi ja psyykkisiksi kokonaisuuksiksi, jotka ovat jo geeniperimänsä sekä ennen syntymäänsä tapahtuvien muutoksien kautta saaneet elämänsä ohjaavaksi totuudeksi ja suunnaksi vain toista sukupuolta toteuttavan polun.

Laajemmassa kontekstissa tulkittuna sukupuoli ei kuitenkaan usein ole niin yksiselitteinen ja helposti muodostuva kokemus itsestä fyysisenä ja psyykkisenä toimijana, kuin biologiset perustelut antavat olettaa. Sukupuoli-identiteetin kannalta keskeistä on määrittää yksilön omat kokemukset ja tuntemukset itsestään maskuliinisina sekä feminiinisinä pidettyjen toimintatapojen ristitulella. Jokaisesta yksilöstä löytyy molempia sukuhormoneja: miesten testosteronia sekä naisten estrogeeniä. Sukupuoli-identiteettiin liittyvät todistetuksi sekä hormonien että keskushermoston toiminta, mutta tutkijoiden mukaan lopullinen sukupuoli-identiteetti määräytyy vasta elämän myöhempien vaiheiden objektisuhteiden kautta. Tärkeintä on yksilön oma anatominen tuntemus kehostaan ja sen toiminnoista (Sinkkonen 1992, 13-14.)

3.2 Kulttuurinen sukupuoli

Biologisen sukupuolen rinnalla sosiaalista sukupuolta *gender* alettiin käsitellä 1940-luvulla esimerkiksi ranskalaisen kirjailijan ja tunnetun feministin Simone de Beauvoirin ansiosta. Sosiaalisen sukupuolen käsitteen kautta keskeisimpänä ajatuksena ajettiin käsitystä siitä, että sukupuoli ei olekaan syntymässä valmiina saatu ja pakolla omaksuttu fyysinen ja psyykkinen

itsestäänselvyys, vaan sukupuoliseksi tullaan, ei pelkää synnyä. Sosiaalisen sukupuolen erittäin tärkeä osa on yksilön oma kokemus ja tunne sukupuolestaan: kuinka tämä kokee naiseutensa tai mieheydensä juuri itselleen sopivalla sekä ominaisella tavalla ja toteuttaa itseään arjessaan esimerkiksi käyttäytymisen kautta, kuten pukeutumalla, puhumalla sekä toimimalla sosiaalisissa rooleissaan. Kulloinkin vallitsevalla ympäröivällä kulttuurilla on voimakas vaikutus sosiaalisen sukupuolen ilmenemiseen ja sen toteuttamisen vapauteen. (Vilka 2010, 18-19.)

Kissani Jugoslavia -teoksessa kulttuuriympäristöt asettuvat päähenkilön elämässä monella osalla alueella vastakkain, niin myös oman sukupuolen ja seksuaalisuuden tarkastelussa ja toteuttamisessa. Se sukupuolinormeista poikkeava käytös, mikä uudessa suomalaisessa kulttuurissa on sosiaalisesti hyväksyttävämpää, on vastaavasti kosvolaisessa kulttuurissa ehdottomasti kiellettyä ja rankaistavaa toimintaa, joka ei missään nimessä saa tulla julki. Kulttuuritaustansa kahlitsemana ja sukunsa painostuksen seurauksena päähenkilö Bekimkin etsii vastarakkautta ja parisuhdetta heteronormatiivisille oletuksille tyypillisin tavoin vastakkaisesta sukupuolesta. Feministi ja naistutkija Judith Butlerin mukaan sukupuoli on ennen kaikkea kulttuurisesti hyväksytyjen sukupuolitapojen sekä -tekojen mukaista seurauksellista tekemistä ja tuottamista. Tätä ilmiötä Butler nimittää performatiiviseksi sukupuoleksi, jonka mukaan ihmisen sukupuoli on seuraus juuri kulttuurissa sukupuoleen liitettyjen eleiden, piirteiden ja roolien toistamiseen heteroseksuaalisuuden vahvistamiseksi. (Vilka 2010, 20.)

Arto Jokinen kirjoittaa teoksessaan *Mies ja muutos – kriittisen miestutkimuksen teemoja* (1999) suomalaisen miestutkimuksen teoriasta ja käytänteistä. Jokinen määrittelee miestutkimuksen tutkivan miestä, jolla on sukupuoli ja jonka sukupuoli vaikuttaa tämän asemaan, mahdollisuuksiin ihmisenä ja identiteettinsä muodostumiseen. Myös miessukupuolesta on mahdollista erottaa valtaryhmästä poikkeava osa eli niin sanottu toiseus. Toiseudella voidaan tarkoittaa esimerkiksi seksuaalisuudeltaan tai etniseltä taustaltaan valtaväestöstä poikkeavia mieshenkilöitä. Miestutkimuksenkin parissa vahvana taustaoletuksena ja ennakkokäsityksenä on aina tutkimuksen kohteena oleva mies, joka edustaa heteronormatiiviselle yhteiskunnalle tyypillistä valkoista, keskiluokkaan kuuluvaa ja heteroseksuaalista mieshenkilöä. Keskeisiä kysymyksiä miestutkimuksen parissa ovat kysymykset sukupuolen merkityksestä miehelle sekä oman sukupuolen rakentaminen ja tuottaminen. Ydinkysymyksenä voidaan kuitenkin Jokisen mukaan pitää ajatusta siitä, mitä sukupuoli on ja mitä sillä missäkin asiayhteydessä kulloinkin tarkoitetaan. (Jokinen 1999, 16-17.)

Kosvolainen miessukupuolikäsitys korostaa konservatiivisia, sukupolvea toiseen vuosisatojen

ajan säilyneitä perinteisiä ja juurtuneita käsityksiä miehestä perheen ehdottomana johtajahahmona, taloudellisen toimeentulon lähteenä sekä päätös- ja määräysvallan kiistattomana kärkenä. Kosovolaisen albaanikulttuurin mukaan mies ja nainen saavat jo syntymästä saakka kannettavakseen iänikuisen kyseiseen sukupuoleen kohdistuvan vastuun ja elämäntehtävän, jonka merkitystä ja toteutusta ei sovi kyseenalaistaa. Albaanikulttuuri sitoutuu voimakkaasti arjessa noudattamaan usein islamilaisen uskonnon sanelemia oppeja, jotka puolestaan määrittelevät tiukasti kahden eri sukupuolen esiintymiseen ja toimintaan perustuvan ohjenuoran ja tämän toteuttamisen arjessa. *Kissani Jugoslavia* -teoksen lomasta käyvät selvästi ilmi sekä mies- että naissukupuolelle ominaiset tavat toimia niin arjen kuin juhlinkin keskellä ja näitä tapoja ei rohkene kyseenalaistaa perheestä kukaan ennen Suomeen muuttoa ja kulttuurierojen kautta silmien avautumista.

Mikko S. Lehtonen kirjoittaa esseessään ”Maskuliinisuus, kansallisuus ja identiteetti” (1999) mieheyden muutoksesta kolmesta eri näkökulmasta. Hän tarkastelee muuttuvaa mieheyttä suhteuttamalla sen muihin käynnissä oleviin kulttuurisiin sekä yhteiskunnallisiin muutoksiin. Lehtosen mukaan mieheys ei muidenkaan vastaavien tutkittavien yksilön syntyperäisten ominaisuuksien tavoin muutu itsekseen tyhjiössä, vaan on riippuvainen niin sanotuista kansamuutoksista eli muista käynnissä olevista muutoksista, jotka puolestaan myös vaikuttavat omalta osaltaan muutoksen suuntaan sekä muuttumisvauhtiin. Lehtonen korostaa miehisyiden saavan identiteettinsä juuri suhteessa muihin seikkoihin, kuten naiseuteen. Eräs Lehtosen tarkastelemista mieheyden muutoksiin vaikuttavista näkökulmista on käsitys yksilöitymisestä. Yksilöitymisellä tässä yhteydessä Lehtonen tarkoittaa vuosikymmenten aikana tapahtunutta kulttuurista muutosta aiemmin ehdottomasta perhe-elämäkeskeisyydestä kohti nykyistä ydinperhemallin murtumista ja sallivampaa perhe- ja kotitalouskäsitystä. Yksilöitymismuutokset ovat Lehtosen mukaan yhteydessä myös sukupuolista käyttäytymistä koskevissa muutoksissa. Vuosikymmenten kuluessa aiemmat vanhat ja moraalisiin arvoihin sidotut entiset tapakäytänteet ovat korvautuneet yksilön oman halun ja tyydytyksen kielellä. Perinteisten arvojärjestelmiin pohjautuneiden konventioiden tilalle on muodostunut uusia ja inhimillisempiä käytänteitä. (toim. Jokinen 1999, 75-76.)

Uskonnon ja kulttuurin lisäksi *Kissani Jugoslavia* -teoksen mieskuvaa säätelevät käsitykset mieheydestä ja miehisydestä yhdistettynä ympärillä vallitseviin mieheysihanteisiin ja eri asemassa oleviin miehiin. Kosovolainen ääripää korostaa mieskulttuuria perheen elättämisen, vanhojen suvun perinteiden jatkamisen ja oman toimeentulon ja perheen perustamisen kautta ylpeyden asemasta – suomalainen kulttuuri puolestaan sallii suomalaisen miehen toteuttaa vapaammin itseään esimerkiksi opiskeluihin kohdistuvan mielenkiintonsa kautta, eikä painosta heteronormatiiviseen

perhekäsitykseen ja suvun perinteiden jatkamiseen kosvolaiskulttuurin tavoin. Australialainen sosiologi R.W. Connell tunnetaan historiassa 1980-luvulla lanseeraamasta käsitteestään *hegemoninen maskuliinisuus*. Connell määritteli käsitteen olevan sidoksissa ennen kaikkea kussakin kulttuurissa ilmentyvään vakiintuneeseen käsitykseen siitä, mitä milloinkin maskuliinisuus pitää kyseisessä kulttuurissa sisällään piirteineen, toimintamalleineen sekä sukupuolisesti hierarkisoituneineen rakenteineen. Hegemoninen maskuliinisuus kattaa käsitteenä esimerkiksi ne arvot ja ihanteet, joita sen hetkinen ympäröivä yhteiskunta suosii, vaalii ja muokkaa eteenpäin toiminnallaan. (Markkola ym. 2014, 14.)

3.3 Sukupuoli ja väkivalta

Sari Manninen tutkii väitöskirjassaan ja erittelee esseessään ”Poikien maskuliinisuudet, valtahierarkiat ja väkivalta koulussa” (2012) taustavaikutteita kouluikäisten poikien sosiaalisissa vuorovaikutussuhteissa. Manninen keskittää tutkimuksensa etnisyyteen, valtaan, yhteiskunnalliseen statukseen sekä väkivaltaan hegemonisen maskuliinisuuden viitekehyksessä. Hegemonisella maskuliinisuudella Manninen tarkoittaa tutkimuksensa yhteydessä vallitsevan kulttuurin normien mukaista paikallisten ideaalien tavoittelua, eli normaalina pidettyä ja kulttuurisesti hyväksyttyä maskuliinisuutta. Sosiaalisesti järjestäytyneiden erottelevien tekijöiden sekä rajojen asettamisen välineinä koulumaailmassa toimivat hänen mukaansa ensisijaisesti sukupuoli ja etninen asema, mutta myös ikä, sosio-ekonominen tausta, uskonto, harrastukset sekä seksuaalinen orientaatio. Mannisen tutkimuksessa lähimmäksi hegemonisen maskuliinisuuden määritettä osuvat niin sanotut tasapainoilijapojat eli pojat, joiden raja liian kovan ja pehmeän maskuliinisuuden välillä on häilyvä, samoin kuin heidän rajansa informaalin koulun sekä virallisen koulun vertaissuhteiden odotusten välillä. Hegemonisen maskuliinisuuden viitekehyksen eri resursseja käyttämällä tutkimuskohteena olevien poikien havaittiin tavoittelevan vertaisryhmänsä sisällä kunnioitusta ja saavuttelevan kohti korkeampaa statusasemaa. Näihin resursseihin sisältyy Mannisen mukaan esimerkiksi karkeaa kielenkäyttöä sekä henkistä ja fyysistä kamppailua (Manninen 2012, 201-204.)

Timo Purjon ja Eevastiina Gjerstadin toimittama teos *Sukupuoli ja väkivalta* pyrkii osaltaan murtamaan sukupuolittuneeseen väkivaltakäsitykseen liittyviä tabuja ja myyttejä. Purjo ja Gjerstad toivovat huomion kiinnittävän väkivallan sukupuolisen arvottamisen sijasta konkreettisesti ihmisten keskuudessa tapahtuvaan väkivaltaisuuteen ja sen saamiin suuriin mittasuhteisiin. Teoksensa esipuheessa Purjo ja Gjerstad toteavat väkivallan sukupuolittuneisuudesta ja siihen liittyvistä toimenpiteistä seuraavasti:

Vaikka väkivaltaisuus on tämän päivän Suomessa kummankin sukupuolen ongelma, se ei merkitse, ettei sukupuolta tarvitsisi ottaa huomioon apua tarjottaessa. Päinvastoin, sukupuoli on erittäin merkityksellinen osa ihmisyyttä, ja sukupuolierojen huomioonottaminen on siksi eettinen velvoite. Väkipalva voi näyttäytyä eri sukupuolten kohdalla hieman erilaisena oireiluna ja väkivalalle annettavina merkityksinä. - - Väkipalvan ja sukupuolen välisen yhteyden ei tulisi johtaa kiistelyyn sukupuolten välisestä paremmuudesta tai huonommuudesta. Koska väkivalta on ihmisyyden ongelma ja ilmenee kummallakin sukupuolella, on väkivalasta kärsivien ihmisten auttamisessa keskityttävä löytämään sopivia auttamismenetelmiä molemmille sukupuolille yhdessä ja erikseen tarpeen mukaan. (Purjo & Gjerstad 2010, 7-8.)

Teoksen johdannossa Purjo ottaa kantaa myyttiin vain miessukupuolen edustamasta väkivaltaisuudesta ja vain naissukupuolen joutumisesta väkipalvan kohteeksi. Tämä tarkoitushakuinen tai täysin tietämättömyyteen perustuva väite on Purjon mukaan äärimmilleen viety esimerkki väkivaltaan liittyvästä myytistä, joka kiistää täysin olemassaolevat faktat. Tutkiva ja kriittinenkin journalismi sekä Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos ovat osaltaan tarjonneet lukuisia esimerkkitapauksia, joissa kyseinen myytti osoittautuu joko osittain tai täysin paikkaansa pitämättömäksi. Purjo korostaa johdannossa voimakkaasti sekä väkipalvan tekijöiden että uhrien joukkoon kuuluvan kummankin sukupuolen edustajia. Keskeistä olisikin havaita enemmän erot yksittäisten väkivaltaa harjoittavien yksilöiden välillä, kuin erot miesten ja naisten välillä. Purjo viittaa tekstissään myös Gustav Schulmanin painotukseen väkipalvan henkilö- ja tilannekohtaisuudesta. Schulmanin mukaan objekti eli toinen määrittelee, minkä kokee väkipalvan teoksi. Väkipalva voi olla luonteeltaan hyvin erilaista: psyykkistä eli henkistä väkivaltaa tai fyysistä eli ruumiillista väkivaltaa – tosin Purjon lisäyksen mukaan fyysistä väkipalvantekoa seuraa aina myös psyykinen väkipalva eli väkipalva on kaikissa ilmenemismuodoissaan aina myös psyykkistä. Väkipalva tulisi määritellä sekä psyykkisen että fyysisen väkipalvan osalta tarkoittamaan kaikkea sellaista toimintaa, jossa valtaa käytetään väkisin vahingoittamaan toista tai rajoittamaan hänen vapauttaan ja itsemääräämisoikeuttaan (Purjo 2010, 9-13.)

Sukupuoleen liittyviä väkivaltaisuustekijöitä on pyritty tieteen avulla selittämään esimerkiksi biologisiin hormonipohjaisiin sukupuolieroihin liittyen. 1930-luvulla tehdyn läpimurron ansiosta miessukupuolihormoni eli testosteroni kyettiin eristämään tutkimuksen kohteeksi. Testosteronin tiedetään tänä päivänä vaikuttavan miessukupuoleen aineenvaihduntatuotteensa dihydrotestosteronin kanssa vaihtelevasti eri ikäkausista riippuen. Sikiökaudella pääasiallisena tehtävänä on kehittää miessukupuolielimiä. Syntymän jälkeen seuraava testosteronipiikki poikavauvan elimistössä havaitaan muutaman kuukauden ikäisenä – tutkijat epäilevät tämän

johtuvan aivojen organisoitumiselle vaadittavasta perustasta ja pohjasta. Pojan ehtiessä murrosikään testosteronin tuotanto pojan elimistössä nousee kerralla 20-30 -kertaiseksi aiempiin ikävuosiin verrattuna. Testosteronituotannon voimakas hetkellinen kiihtyminen saa aikaan miehen murrosikään liittyvät fysiologiset muutokset elimistössä: äänen madaltumisen, lihasmassan kasvamisen, lantion kapenemisen ja hartioiden leventymisen. Tavallista voimakkaammasta testosteronin tuotannosta seuraa usein levottomuutta, voimakasta seksuaaliviettä ja vaikeuksia sitoutua pysyvään parisuhteeseen. Turvaton elinympäristö ja lapsuudesta saakka selustastaan huolehtiminen liittyvät myös osaltaan testosteronin kiihtyneeseen tuotantoon. Krooninen varuillaanolo ja jatkuva yliherkkyys todellisille tai kuvitelluille uhkille saattavat usein olla myös yhteydessä korkeisiin testosteronipitoisuuksiin. Kilpailuhenkisyys ja johtamisvietti ovat usein myös seurausta voimakkaasta testosteronin tuotannosta. Sen sijaan tutkimukset eivät ennako-oletuksista huolimatta ole osoittaneet testosteronin voimakkaan tuotannon olevan välittömässä yhteydessä aggressiiviseen ja väkivaltaiseen käyttäytymiseen. Geeniperimällä on vastaavasti osoitettu olevan puolestaan paljonkin tekemistä aggressiokäyttäytymisen kanssa. Väkivaltaisen käyttäytymisen syitä ei voida kuitenkaan koskaan selittää pelkillä biologisilla faktoilla, vaan niihin liittyvät aina myös ympäristön mukanaan tuomat vaikutteet (Sinkkonen 2010, 55-57.)

Sinkkosen mukaan keskushermoston kehityksen ongelmiin vaikuttavat osaltaan varhaisen vuorovaikutuksen aikana tapahtuneet vakavat laiminlyönnit ja puutteet. Lapsuuden turvattomissa kiintymyssuhteissa pahimmilleen häiriintyneinä on osoitettu olevan yhtenäisyyksiä myöhemmän elämän dissosiativisten ilmiöiden kanssa. Näillä ilmiöillä tarkoitetaan elimistön kokonaisvaltaisia psyykkisiä keinoja puolustautua. Raju väkivaltaisuus on usein eräs näistä puolustuskeinoista. Lapsuudessa koettu perheväkivalta ja aikuisten keskinäinen jatkuvan riitelyn esimerkki vahvistavat lapselle käsitystä siitä, etteivät aikuisetkaan kykene hallitsemaan vihamielisiä tunnetilojaan. Näin lapselle muodostuu myös käsitys siitä, ettei hän saa kotoaan omalle kasvulleen tarvittavaa tukea. Tästä kehityksen seurauksena ovat usein itsetunto-ongelmat, ahdistuneisuus ja impulsiivinen käyttäytyminen. (Sinkkonen 2010, 58-59.)

Jani Kuuselan artikkelissa ”Miehenä olemisen suuret saappaat” Kuusela keskittää huomionsa miehenä olemisen haasteisiin tämän päivän yhteiskunnassa. Hän pohjaa ajatuksensa omakohtaisiin kokemuksiin nuorena koostaan arvottomuuden tunteesta ja hylätyksi tulemisen pelosta. Kuuselan mukaan on tärkeää opettaa nykymies pienestä pojasta lähtien näkemään heikkoudet vahvuutena. Tämä vaatii juuri mieskuvan ja miehen yleisen maailmankuvan muutosta, ei niinkään muutosta mieheissä itsessään. Oma miehinen inhimillisyys on kyettävä näkemään kunnia-asiana heikkouden sijasta ja on uskallettava tunnustaa miehisyydelle häviäviä tunnetiloja, kuten pelkoa ja

tunteiden näyttämistä. Tunteistaan puhuminen, itkeminen ja lupa asettautua tarpeiden tarjoajan asemasta tarvitsijan asemaan näyttäytyvät osaltaan myös Kuuselan ihannemiehuuden piirteinä. Kuusela viittaa tekstissään häntä sisäisesti soimanneeseen omantunnon ääneen, joka kuiski hänelle usein: ”Uskallapa olla oma itsesi, paljastaa sisimpäsi, niin tulet takuulla hylätyksi. Hylätyksi tuleminen julistaa sinut arvottomaksi, sillä sellainen sinä pohjimmiltasi olet.” (Kuusela 2010, 157.) Kuuselan sisäinen soimaava ääni vahvistaa Bekimin vastaavia kokemuksia kissahahmon kautta peilattuna. Kissa heijastaa Bekimin kaikkia sisäisiä ajan saatossa patoutuneita negatiivisia tuntemuksia itsestään ja räväyttää ne hetkessä päin Bekimin tajuntaa. Bekim saa kuulla kissahahmon kautta olevansa hirvittävän näköinen, ruma, valehtelija, löyhkäävä maahanmuuttaja ja jatkuvasti ivausta naismaisista piirteistään miehekkyytensä sijasta. Kissahahmon kautta Bekim tulee toistelleeksi itselleen jatkuvaa mantraa omista sisäisistä ja ulkoisista heikkouksistaan ruokkien mielessään jatkuvaa ajatusta siitä, että ei kelpaa eikä tule hyväksytyksi sellaisena kuin hän on.

3.4 Seksuaalisuus

Seksuaalisuus käsitteenä kytkeytyy vahvasti sukupuoleen ja sukupuolisuuteen, sillä eräänä merkittävänä seksuaalisuuden osa-alueena pidetään biologista ja fyysistä saavutettua sukukypsyyttä ja kykenevyyttä toimia suvunjatkajana sukupuolelle määritellyin anatomisin ominaisuuksin. Seksuaalisuus on kuitenkin tämän biologisen ulottuvuutensa lisäksi myös paljon muitakin elämän osa-alueita ja yksilön toimintaa säätelevä kompleksinen kokonaisuus, jonka perusta pohjautuu yksilön omaan kokemukseen omasta seksuaalisesta suuntautumisestaan ja seksuaalisista tuntemuksistaan. Seksuaalisuus on elämän varhaisista vaiheista saakka mukana kulkeva ja ajan sekä kokemusten myötä kehittyvä yksilön fyysinen ja psyykinen ominaisuus, joka vapaasti toteutettuna ja sosiaalisen ympäristön hyväksymänä aiheuttaa yksilölle mielihalua, onnen tuntemuksia ja toimii positiivisena voimavarana arjen keskellä. Vaikka käsitys seksuaalisuudesta on vuosikymmenten saatossa muuttunut länsimaisessa kulttuurissa suvaitsevaisemmaksi ja keskustelevan sosiaalisen ilmapiirin kautta hyväksyvämmäksi sekä ymmärtävämmäksi, joutuu silti suuri osa maapallon väestöstä vielä tyytymään ympäröivien kulttuuriensa yksimielisiin ja suvaitsemattomiin käsityksiin seksuaalisuudesta yksinomaan heteroseksuaalisuutena eli vain miehen ja naisen välille kuuluvana ilmiönä, ja kitkemään pois kaikki tästä ainoana pidetystä totuudesta poikkeavat seksuaaliset esiintymät rangaistuksen ja häpeän pelossa.

Yksilön seksuaaliseen kasvuun ja kehitykseen kuuluvat usein hämmennyksen tunteet omasta kehosta ja sen murrosiän mukanaan tuomista muutoksista, sekä ristiriitaiset tuntemukset siitä, ketä kohtaan yksilön seksuaaliset mieltymykset ja halut suuntautuvat. Sosiologi Hanna Vilkan mukaan

on kuitenkin tärkeää erottaa toisistaan kaksi käsitettä: seksuaalinen halu sekä seksuaalinen toiminta. Halu ei vielä johda suoraan toimintaan, eikä toiminta puolestaan aina paljasta seksuaalista halua, vaan pelkästään ihmisen suuntautumisen ja käyttäytymisen kussakin tilanteessa siihen kuuluvalla tavalla. Seksuaalinen halu on yksilön mielen sisäinen, rehellinen ja aito kokemus siitä, mikä hänelle tuottaa seksuaalisesti tyydytystä, iloa sekä mielihyvää. Seksuaalinen toiminta puolestaan keskittyy kuvaamaan yksilön seksuaalista käyttäytymistä fyysiseen kanssakäymiseen ja sen ilmenemispirteisiin keskittyen sulkien varsinaisen sisäisen seksuaalisen halun tarkastelun kohteensa ulkopuolelle. Sukupuolen kautta seksuaalisuus mielletään helposti kahdenlaiseksi: heteroseksuaaliseksi tai homoseksuaaliseksi. Kuitenkin seksuaalisten halujen ilmenemisen piiriin on luettava myös biseksuaalisuus, eli halun kohteen sukupuolesta riippumaton seksuaalinen halukkuus. Heteroseksuaalisuus mielletään yksilön synnynnäiseksi ominaisuudeksi sen huomattavasti yleisemmän ilmenemisen vuoksi, ja seksuaalisuutta tavanomaisesti tutkitaankin juuri miehen ja naisen välisen terveenä ja normaalina pidetyn sukupuolisuhteen kautta. Kuitenkin heteroseksuaalisuus asettuu seksuaalisen halun kautta tarkasteltuna täysin tasa-arvoiselle viivalle niin homo-, kuin biseksuaalisuudenkin kanssa. Kaikkia näitä kolmea seksuaalisen halun ilmentymismuotoa yhdistävät niiden yhtenäiset luonteet ilmaista kunkin yksilön sukupuolista halua, ja siitä syystä niiden eriarvottaminen on täysin tarpeetonta (Vilka 2010, 50-52.)

Bekimin seksuaalinen halu ja seksuaalinen toiminta eivät usein kohdetekstin mukaan pääse kohtaamaan. Hänellä on kokemuksia sukupuolisuhteista sekä naisten että miesten kanssa. Kissan kanssa parisuhteeseen päätyminen on sekin Bekimille täysin luonnollinen vaihtoehto. Bekim on selvästi biseksuaali, eli hänen halukkuutensa kohdistuu kuhunkin yksilöön muiden, kuin pelkkien sukupuolen määrittämien ominaisuuksien perusteella. Kuitenkin Bekimin seksuaalista identiteettiä ja seksuaalista itseilmaisua säätelevät hänen albaanikulttuuriinsa kytkeytyvät voimakkaan negatiiviset ja korostetun kielteiset käsitykset kaikista seksuaalisena poikkeavuutena pidetyistä seksuaalisuuden muodoista. Albaanikulttuuri pitää heteroseksuaalisuutta täysin itsestäänselvytenä ja Bekimin perhe edellyttääkin häneltä heteronormatiiviseen kulttuuriin kuuluvia käytänteitä, kuten kosovolaisen naisen kanssa avioitumista ja oman talon rakentamista perheen talon viereen. Bekim joutuu salaamaan perheeltään ja muulta lähipiiriltään seksuaalisen suuntautumisensa ja kaiken muun uuden kulttuurin keskellä tasapainottelun ja maahanmuuttajataustansa piilottelun ohella vielä kätkemään häneen itseensä olennaisena ja pysyvänä osana kuuluvan seksuaalisen suuntautumisen. Bekimille keho ja sen tuottamat seksuaaliset tuntemukset aiheuttavat vastenmielisyyttä, häpeää ja syyllisyyttä. Kehonsa vankina Bekim ei kykene nauttimaan kosketuksesta tai läheisyydestä, vaan rinnastaa ne alitajuisesti hyväksikäyttöön sekä perheväkivaltakokemuksiinsa. Hän etsii anonyymisti seksikumppaneita internetin treffipalstoilta ja kohtaamiset ventovieraiden kumppaneiden kanssa

ovat karuja, kolkkoja ja mekaanisia, aktiin keskittyviä tilanteita, joissa mielen sisäinen tunnemyllerrys vaiennetaan hiljaiseksi heittäytymällä fyysisen himon vietäväksi: Bekim tuntee vihaa, inhoa ja häpeää omaa seksuaalisuuttaan kohtaan.

Sosiaalipsykologian psykodynaamisen teorian mukaan ihmisen seksuaali-identiteetin kehittyminen alkaa jo varhaislapsuudessa ja ihminen nähdään jo vauvasta saakka seksuaalisena olentona. Erik H. Erikson viittaa teoksessaan *Lapsuus ja yhteiskunta* (1982) Sigmund Freudin näkemykseen, jossa lapsuuden peräkkäisissä kehitysvaiheissa tietyt mielihyvätyydytyksen vyöhykkeet varustetaan libidolla eli voimalla, joka tunnustetaan virallisesti seksuaaliseksi vasta kun se muuttuu genitaaliseksi vyöhykkeeksi lapsuuden päättyessä ja nuoruuden alkaessa. Kypsä genitaalinen seksuaalisuus on lopputulema lapsuudessa tapahtuneesta terveestä seksuaalisesta kehityksestä (Erikson 1982, 58-59.) Eriksonin luoman kahdeksan kehitystehtävän ajatusmallin mukaan lapsuus päättyy hetkeen, jolloin nuori on saavuttanut seksuaalisen kypsyyden. Kyseinen elämänvaihe, eli Eriksonin kehitystehtäväkaaren viides osa-alue, on nimetty ”identiteetti versus roolien hajautuminen”. Viides vaihe sisältää siis nimensä mukaisesti identiteetin johdonmukaisen ja luontevan kehittymisen rinnalla riskin, jonka seurauksena on roolidiffuusioksi kutsuttu ilmiö eli roolien hajaantuminen. Roolidiffuusio tapahtuu, mikäli minäidentiteetin eheytyminen kärsii minän kyvystä integroida libidon ja samaistamisen vaihteluja. Roolidiffuusioon liittyvät myös yksilön aiemmissa kehityskaaren tehtävävaiheissa koetut epäilyt seksuaalisesta identiteetistä. Eriksonin mukaan nuori yksilö rakastuessaan pyrkii pääsemään selvyteen omasta identiteetistään heijastamalla jäsentymättömiä minäkuviaan toiseen yksilöön (Erikson 1982, 249-250.)

3.5 Seksuaalinen hyväksikäyttö ja häpeä

Siru Kainulainen ja Viola Parente-Čapková ovat teoksessaan *Häpeä vähän! Kriittisiä tutkimuksia häpeästä* (2011) koonneet yhteen häpeää käsitteleviä tutkimuksia ja pohtineet häpeän moniulotteista luonnetta. Esipuheessaan he määrittelevät häpeän asettuvan teoksessaan etenkin kulttuurisen ja kontekstuaalisen luonteen tarkastelun alaiseksi. Kainulainen ja Parente-Čapková viittaavat häpeän luonteen liittyvän Sara Ahmedin mukaan ihmisen identiteetin muodostumiseen ja ihmisyyden syvimpään olemukseen kertomalla yksilölle, kuka hän on ja mikä häntä auttaa ymmärtämään itseään. Ahmedin mukaan häpeän tunne perustuu kiinnostukseen siitä, mitä muut ajattelevat meistä. Taustatunteena häpeälle Elspeth Probynin mukaan toimivat häpeän kohteena olevan yksilön pelot hylkäämiseksi tai halveksutuksi joutumisesta. Probynin mielestä häpeä asettaa osaltaan myös rajat sekä erotukset kommunikaatiolle, eikä se näin ollen ole yhtä kuin empatian tunne. Eve Kosofsky Sedgwick määrittelee häpeän pohjimmiltaan dialogiseksi tunteeksi, jossa häpeä toimii

kommunikatiivisena prosessina. Häpeän tunteeseen yhdistyvät ajatuksemme jostakin toisesta, joka toimintaamme ja häpeän kohteeksi aiheutumistamme tarkkailee – tuo toinen voi olla todellinen tai kuviteltu osapuoli. Hävetä voi myös vain itsensä edessä. Kosofsky Sedgwickin mukaan häpeä toimii kommunikaation muotona, joka yhtäältä jo rakentaa osaltaan yksilön identiteettiä ja toisaalta taas muokkaa ja muuntaa sitä. (Kainulainen & Parente-Čapková 2011, 8-10.)

Jorma Sipilän ja Arto Tiihosen toimittamassa artikkelikokoelmassa *Miestä rakennetaan, maskuliinisuuksia puretaan* (1994) tutkija Teppo Heikkinen kirjoittaa homoseksuaalisten miesten marginaalistamisesta artikkelissaan ”Heteroseksismi ja homojen marginaalistaminen”. Heikkinen viittaa artikkelissaan Joseph Neisenin määrittelemään tulkintaan heteroseksismistä käsitteenä. Neisenin mukaan heteroseksismi syntyy vallasta ja ennakkoluuloista sekä asettuu osaltaan osaksi sortojärjestelmää rasismien ja seksismien tavoin. Nyky-yhteiskuntien heteroseksistinen kulttuuri tarjoaa kaikin tavoin heteroseksuaalisuutta institutionaalisenä mallina syrjäyttäen ja leimaten vähemmistökulttuurit eli lesbo-, homo- ja biseksuaalisuuden. Heteroseksismiä esiintyy Neisenin mukaan yhteiskunnassa sekä tiedostettuna että tiedostamattomana ilmiönä: suoran ja avoimen, sanallistetun syrjinnän ohella myös näkymättömämpi heteroseksuaalisuuden jatkuva tyrkytys esimerkiksi tiedotusvälineiden osalta vähemmistöseksuaalisuudet unohtaen on osaltaan yksi heteroseksistisen syrjivän yhteiskunnan tunnuspiirteistä. Neisenin mukaan heteroseksismistä seuraa heteroseksistinen häpeä, jonka uhrit syyllistävät usein itseään, eivätkä sortajaansa. Häpeän taustalla piilevät yksilön omat epävarmuuden kokemukset ja yhteiskunnan viestittämät asenteet siitä, että häpeän syy on yksinomaan homoseksuaalisuudessa itsessään, eikä yhteiskunnallisessa syrjinnässä, jota homoseksuaalit osakseen saavat (Heikkinen 1994, 81-87.)

Viralliset kasvatusinstituutiot tarjoavat osaltaan väylän sukupuoli- ja seksuaalikasvatukselle varhaislapsuudesta lähtien aina päiväkodista koulumaailmaan saakka. Heteronormatiivisessa yhteiskunnassa kasvatusinstituutiot viestittävät voimakasta heteronormatiiviselle kulttuurille ominaista sukupuolten jaottelemista ja suorastaan sukupuoli-identiteettien tuottamista. Poliittisesti latautuneiden kasvatus- ja opetussuunnitelmien kautta käyttöön otetuissa oppikirjoissa ei joko puhuta vähemmistöseksuaaleista lainkaan, tai maininta vähemmistöryhmistä jää vähäiseksi ja luonteeltaan alemmalle tasolle arvottavaksi vertailukohteeksi heteroseksuaaleihin verrattuna. Homoseksuaalisuus siis osaltaan jälleen marginaalistuu eli asettaa vähemmistön edustajat yhteisöjen keskuudessa julkisesti ja vallitsevan kulttuurin mukaisesti yleisesti hyväksyttävänä ja oikeana pidettyjen normien ja käytänteiden ulkopuolelle. Heteroseksuaalin yhteiskunnan jäsenen ei koskaan tarvitse ääneen mainita olevansa seksuaaliselta suuntautumiseltaan hetero – hänen oletetaan automaattisesti näin olevan ja siitä hyvästä häntä pidetään normaalina. Mikäli yhtä räikeää

identiteettien marginaalistamista toteutettaisiin esimerkiksi jotakin etnistä ryhmää kohtaan, pidettäisiin sitä voimakkaana rasismien ilmenemisenä ja ihmisoikeusloukkauksena. Homoseksuaalisuuden rinnastaminen tässä yhteydessä tarkasteltuna esimerkiksi etnisiin vähemmistöryhmiin ja heidän kohteluunsa heteronormatiivisessa yhteiskunnassa on aiheellista: tämä auttaa ymmärtämään kulttuurissamme vallitsevaa marginaalistamisen laajuutta. Etnisten vähemmistöryhmien kokeman syrjinnän puolesta voidaan kuitenkin todeta, että he usein saavat vähemmistöidentiteetilleen kuuluvaa vertaistukea edes perheiltään ja lähipiiriltään, toisin kuin valitettavan monet homoseksuaalit, jotka ovat kamppailevat yksin kokemustensa ja häpeänsä kanssa. (Heikkinen 1994, 85-89.)

Päähenkilö Bekimin seksuaali-identiteetti on varsin kompleksinen ja pirstaloitunut. Hänen seksuaaliset traumansa johtavat syvälle lapsuuteen, jossa isoisä on käyttänyt häntä seksuaalisesti hyväksi. Lisäksi Bekim on koko elämänsä ajan taistellut homoseksuaalisuuttaan vastaan, sillä hänen alkuperäiskulttuurissaan homoseksuaalisuutta pidetään sairautena ja saastaisena häiriönä, joka tulee eliminoida. Suomeen muuttaessaan ja aikuistuuksaan Bekim on pystynyt toteuttamaan itseään seksuaalisesti vapaammin ja etsinyt seksuaalista identiteettiään sekä miesten että naisten parista sitä kuitenkin vielä löytämättä. Seksiin ja seksuaalisuuteen liittyvät tunnetilat käyvät kohdetekstistä voimakkaasti ilmi: jatkuva pelko omasta seksuaalisuudesta, häpeän tunne, jota seksin harrastaminen ja oma seksuaalinen kiihottuminen aiheuttaa, äkkiä kuohahtava viha, joka seksikumppania kohtaan aktin jälkeen leimahtaa sekä huomiota herättävän tarkka suhtautuminen seksikumppanin tuoksuun liittyvät kaikki Bekimin aiemman elämän sekä kulttuuritaustan tuomiin ja luomiin seksuaalisuutta kahlitseviin muistoihin ja mielikuviin.

Halusin uskoa antaneeni periksi siksi, että olemme lopulta vain eläimiä, me emme voi tälle yhtään mitään, se kuuluu luonteemme perusominaisuuksiin. Ja otteiden voimakkuuden ja kiihtyneen hengityksen perusteella hänkin ajatteli samalla tavalla. - - Sitten huoneessa alkoi haista. Minä ja hän. Me haisimme. Se mitä olimme juuri tehneet, ajatuksemme. Lateksin haju oli tarttunut ihoon, lakanoihin, jokaiseen pintaan, koko huoneilmaan. Lakanat olivat kostuneet hiestä, huomasin että hänen deodoranttinsa oli pettänyt kun hän nosti kätensä päänsä taakse, ja hänen hengityksensä oli nyt toisenlaista.
(*Kissani Jugoslavia* 2014, 14-15.)

Sari Näre ja Suvi Ronkainen ovat teoksessa *Paljastettu intiimi* (2008) koonneet yhteen väkivaltaan, sukupuoliseen haavoittuneisuuteen sekä seksuaaliseen intiimiyteen liittyvää aineistoa kulttuurin virtualisoimisen näkökulmasta. Ronkainen kirjoittaa seksuaalisen väkivallan kohteiksi joutuneiden henkilöiden kokemuksista sanoittaen heidän tarinoidensa pohjalta intiimin loukkauksen prosesseja ja merkityksiä. Ronkaisen mukaan lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö on eräs syvimmistä

loukkauksista, joita yksilölle sukupuolesta riippumatta voidaan tehdä ja sillä on aina vaikutukset lapsuuden ajan minuuden kehittymiseen tuhoavin seurauksin. Seksuualirikoksen uhri on häpeärikoksen kohde, jonka häpeän tunteen keskuudessa on pelko paljastumisesta. Ronkaisen analysoimissa vastausaineistoissa syvä häpeän kokemus oli läsnä teemana kaikissa haastatteluissa. Arvostelijoiden osalta pelätään tuomitukse tulemista ja ahdistuneisuus liittyy pelkoon leimaantumista ja rajautumisesta niin sanotun normaalin joukon ulkopuolelle. Useat haastateltavat pelkäävät eniten seksuaalisen riiston jälkeen aiheuttamaa ulkopuolisuuden tunteen kokemusta ja mihinkään kuulumattomuuden kokemusta. He myös kärsivät tyypillisesti paniikkihäiriöstä julkisissa tiloissa ja tuntevat itsensä likaisiksi subjekteiksi. (Ronkainen 2008, 43-56.)

Ben Malisen tutkimus häpeästä seksuaalisen hyväksikäytön osalta tukee niin ikään käsitystä koko elämän kahlitsevasta häpeästä ja syvästä traumatisoitumisesta. Malisen mukaan rankat lapsuudessa koetut seksuaaliseen kanssakäymiseen pakotetut toimenpiteet ylittävät teon hirveyden ja rankkuuden osalta lapsen käsityskyvyn täysin saaden lapsen torjumaan mielestään kokonaan kyseisen tapahtuman. Malisen mukaan seksuaalisesta hyväksikäytöstä seuraa poikkeuksetta voimakkaasti sisäistettyä häpeää ja yksilön huonommuudentunnetta itsestään:

Elämää kahlitsevassa häpeässä on ominaista voimakas itsetietoisuus. Se saa niin lapsen kuin aikuisenkin yliherkäksi omien ja toisten sekä todellisten että kuviteltujen tunnetilojen suhteen. Kun tapahtuu jotakin, joka laukaisee häpeäntunteen ja valta mielen, ihminen tulee korostetun tietoiseksi itsestään, toisista ja ympäristöstä. Häpeä saa hänet valppaaksi ja varuileen, hän tuntee olevansa vahvasti läsnä hetkessä, aistit herkistyvät ja hänestä tuntuu kuin aika pysähtyisi. - - Hänestä tulee tarkkailija, jonka voimavaroista huomattava osa kuluu omien ja toisten tunnetilojen ja käyttäytymisen arvioimiseen ja analysoimiseen. Hän kelaa toistuvasti mielessään omia tunteitaan, tekemisiään, sanomisiaan, ilmeitään ja eleitään ja arvioi sitä, miltä ne toisten silmissä näyttivät ja millaiset toiset siinä nimenomaisessa hetkessä olivat ja miten käyttäytyivät,
(Malinen 2010, 106-107.)

Malisen esittämät ajatukset vastaavasta korostuneesta oman olemassaolon tietoisuudesta sekä toisten ja omien tunnetilojen jatkuvasta tarkkailusta kuvastavat täysin Bekimin käyttäytymistä romaanissa. Hänen sisälleen vuosikausien ajan kätkeyty häpeä ja patoutuneet negatiiviset tunnetilat huonommuudentunteen ja alempiarvoisuuden leimaamana saavat hänet jatkuvasti etsimään syytä omasta käytöksestään ja vastaavasti tarkkailemaan ympäristön käytöstä häntä kohtaan. Kokiessaan pitkän yksinäisen ajanjakson päätteeksi vihdoinkin romanttisia tunteita uutta kumppaniaan kohtaan Bekim ei uskalla luottaa ansaitsemaansa onneen tai sen pysyvyyteen: hän maalaa mielessään yhä onnen keskellä uhkakuvia siitä, kuinka hänen rakastettunsa parasta aikaa pettää häntä toisen kanssa ja kuinka tuo uusi kumppani varmasti sopii tälle paremmin kuin hän itse:

Kaikki oli pitkään niin. Asiat olivat hyvin.

Niin hyvin, että aloin epäillä häntä, vaikka hän ei antanut siihen yhtäkään syytä. Aloitin pienistä asioista, raivostuin hänen valittamisestaan, siitä miten väsynyt hän oli. Tiedustelin kiihdytyneesti, miksi hän jatkuvasti haukotteli. Mulkoilin häntä silmäkulmastani. - - Ikävän täyttämänä iltapäivinä kiusasin ja kidutin itseäni kuvittelemalla hänet rakastamaamme kahvilaan jonkun toisen kanssa. Hän pitelisi sen toisen kättä pöydän yli, siirtäisi suolan ja pippurin vähän sivummalle pöydän reunaan niiden käsien ja sen rakkauden tieltä, hörppisi vielä ihanampaa kahvia kuin minun keittämäni ja rakastuisi vielä palavammin. Kuvittelin sen toisen hänen rinnalleen, ajattelin sen toisen mahdollisesti vielä parempaa yhteensopivuutta hänen kanssaan. Jospa siinä toisessa olisi samat ominaisuudet, joihin hän minussa rakastui, ja jos hänestä taas puuttuisi kaikki, mikä minun kohdallani sai hänet arvuuttelemaan.

(*Kissani Jugoslavia* 2014, 252-253.)

Bekim haastamalla haastaa riitaa kumppaninsa kanssa pienistä mitättömistä asioista vailla yhtäkään syytä epäilyksilleen, koska hän ei yksinkertaisesti pysty sisältä yhä niin rikkinäisenä ja tuskaa täynnä olevana sopeutumaan pitkäkestoisiin hyviin aikoihin. (*Kissani Jugoslavia* 2014, 252-253.) Malin sen mukaan kyse on mukana kuljetetuista henkisistä häpeän kahleiden seurauksista: Bekim yrittää niin kovasti olla toisten toiveiden ja tahdon mukainen, että hän lakkaa olemasta vapaasti oma itsensä ja kieltää näin osan omasta persoonallisuudestaan eli siitä, kuka hän todella on. (Malinen 2010, 107.)

Ronkainen kirjoittaa myös seksuaalisen väkivallan kokemuksen muistamisesta ja muistojen todellisuuden tulkinnasta seksuaalirikoksen uhriksi lapsena joutuneen ja myöhemmin aikuiseksi kasvaneen yksilön näkökulmasta. Ronkaisen mukaan kyse ei ole itsessään tapahtumien ja tunteiden muistamisesta ja unohtamisesta sellaisenaan, vaan niin sanotusta narratiivisen muistamisen ongelmasta eli tarinallisesta traumatisoitumisesta. Tällä Ronkainen tarkoittaa lapsena tapahtuneen seksuaalisen kokemuksen muistikuvia, jotka loukkaavat, seksualisoivat ja häpäisevät yksilön minäkuvaa vielä vuosien jälkeenkin. Lapsuuden kokemuksista selviytyminen on todennäköisempää ja lapselle helpompaa, jos tätä autetaan työstämään ja palauttamaan mieleen traumatisoivat kokemukset. Sen sijaan puhumatta jätetyt ja työstämättömät muistot eivät häviä yksilön mielestä vaan projisoituvat ja yleisen traumateorian pohjalta ennustettuna saattavat palautua yksilön mieleen kaoottisina kuvina jonkun yksittäisen muistivihjeen vuoksi (Ronkainen 2008, 62-63.)

Merja Laitinen on tutkinut teoksessaan *Häväistyt ruumiit, rikotut mielet* (2004) perheen sisäistä lapsen seksuaalista hyväksikäyttöä ja sen vaikutusta uhrin elämään. Laitinen määrittelee lapsen

seksuaalisen hyväksikäytön yksilötason toiminnan kautta monimuotoiseksi ilmentymäksi, joka loukkaa lapsen oikeutta ruumiilliseen koskemattomuuteensa, sekä näyttäytyy aina epätasa-arvoisena valtasuhteena hyväksikäyttävän aikuisen ja hyväksikäytettävän lapsen välillä. Laitinen on tutkinut perhepiirissä seksuaalisen hyväksikäytön uhreiksi joutuneita eli inestiiä kokeneita henkilöitä ja analysoinut heidän kokemustensa perusteella syntyneitä myöhempään elämään vaikuttavia henkisiä vaurioita. Kun ydinperheen sisäisten suhteiden biologiset, psykologiset ja sosiaaliset perusteet murskaantuvat hyväksikäytön vuoksi ja kaikki oikeana, turvallisena ja lapsen eheän kehityksen kannalta välttämättömänä pidetty pohja elämältä katoaa, ovat seuraukset väistämättömiä ja pysyviä lapsen elämänpolun edetessä hyväksikäytön jäljiltä. Hyväksikäytön uhriksi joutunut yksilö joutuu kamppailemaan ruumiillisen häpeän, henkisen haureuden sekä loppumattomien syytösten, pintaan nousevien ikävien muistojen ja luottamusongelmien kanssa. (Laitinen 2004, 20-23.)

Seksuaalisen hyväksikäytön juuret perhepiirissä ovat Laitisen mukaan vahvasti sidoksissa yhteiskunnassa vallitseviin rakenteisiin, perhekäsityksiin, kulttuuri-ilmapiiriin sekä vanhemmuuden oikeus- ja kasvatuskäsityksiin. Bekimin kahden kulttuurin välillä tasapainottelevaa elämää säätelevät aiemmat kokemukset kosovolaisesta perhekäsityksestä, jossa vanhempien välillä vallitsevaa tasa-arvoa kasvatuksessa ei tunneta, vaan isä toimii yksin perheen päänä vahvana ja kurillisena kasvattajana tehden kaikki päätökset yksin ja esiintyen ydinperheensä automaattisena johtajahahmona. Kosovalainen perhekulttuuri korostaa myös ydinperheen lisäksi suomalaiseen kulttuuriin verrattuna laajemmin lähisuvun ja sukujen yhdistymisen merkitystä: sukulaiset ovat tiiviisti läsnä elämässä ja heidän kanssa jaetaan esimerkiksi talouteen ja lapsien hoitoon liittyviä vastuualueita. Bekim joutuu lapsuudessaan isoisänsä hyväksikäytön uhriksi isovanhempiansa kotitilalla. Bekimin vanhemmat yrittävät puolestaan hylätä moniongelmaisen poikansa pysyvästi isovanhempien vastuulle kyseiselle kotitilalle kasvatettavaksi heidän omien voimavarojensa ja ongelmanratkaisukeinojensa tuntuessa riittämättömiltä. Laitisen tutkimusten mukaan inestiiä harjoittavat valtaosassa tapauksista perhepiirissä miehet: isät, veljet, isoisät sekä isäpuolet. Tapahtumapaikkana inestikokemuksille esittäytyy usein intiimi, aiemmin turvallisena pidetty lähiympäristö, kuten Bekimin tapauksessa hänen mummolansa. (Laitinen 2004, 19-23.)

Kohdetekstistä ei käy suoraan ilmi, ovatko Bekimin vanhemmat tietoisia poikansa hyväksikäyttökokemuksista, mutta selviä merkkejä tästä kuitenkin lukijalle annetaan. Romaanin lopussa esitetyssä puhelinkeskustelussa Bekimin äidin ja tämän isän eli Bekimin isoisän välillä käydyn dialogin pohjalta on selvää, että Emine, Bekimin äiti, ei kyseenalaista Bekimin ja tämän isoisän välillä aikuisiällä tapahtunutta välikohtausta millään lailla eikä usko isoisän selittelyjä. Lukija pohtii väistämättä myös tekstin jättämien aukkojen kautta sitä, onko Bekimin isä Bajran niin

ikään joutunut lapsuudessaan seksuaalisen hyväksikäytön uhriksi: niin julmana ja häikäilemättömänä oman edun tavoittelijana hänet kuvataan esimerkiksi Bekimin äidin kanssa seksuaalista kanssakäymistä kuvastavissa luvuissa, ettei hänen oma seksuaalinen identiteettinsä selvästikään ole normaalisti muodostunut.

Laitisen tutkimus osoittaa, että inestitapausten perhepiiriä havainnoidessa on usein todettu, että uhrin perheen äidit suorittavat äitiyttään Bekimin äidin tavoin uhrautuen, unohtaen itsensä ja toimien jopa marttyyrimaisin suoritustavoin. Äitiys muodostuu etenkin suurlapsisessa perheessä suorittamiseksi, jossa harvat onnistumisen kokemukset tasapainottelevat usein syyllisyyden tuntemusten kanssa ja oma naiseus ja hyvinvointi uhrataan perheen tarpeiden vuoksi (Laitinen 2004, 257-258.)

Seksuaalisen hyväksikäytön uhriksi joutunut Bekim kamppailee nuorena aikuisena monimuotoisten seksuaalista identiteettiä koskevien kipukysymysten kanssa. Hänelle tuntuu olevan mahdotonta uskaltaa antaa itsestään vapautunutta ja makuuhuoneen ulkopuolella sitoutumisesta kiinnostuvaa kuvaa kumppaneilleen – sen sijaan Bekim toteuttaa seksuaalisia tarpeitaan hyvinkin mekaanisesti ja pyytää partnereitaan välittömästi poistumaan aktin jälkeen. Tämä on Laitisen tutkimuksen pohjalta selvä merkki kieltämisestä, torjumisesta sekä tarpeesta selviytyä: voimakkaiden tunnetilojen kokemisen sijasta Bekim projisoi kokemuksiaan keskittämällä voimavaransa puitteiltaan mahdollisimman normaalin arjen pyörittämiseen ja muiden silmissä huomiota herättämättömään toimintaan. Laitinen erittelee tutkimustensa pohjalta särkyneen sukupuolisuuden käsitteen kautta uhrien tapoja toimia myöhemmällä iällä vuosia hyväksikäytön päättymisen jälkeen: juuri korostetun normaali ja tavallinen arjen tavoittelu on monella uhrilla vahva selviytymismekanismi pitää arjen kuljettajana ja välttää kyseisen yksilön synkän menneisyyden paljastumista ulkopuolisille (Laitinen 2004, 261-262.)

Särjetty seksuaalisuus näkyy Laitisen mukaan myös ylikiltteytenä sekä voimakkaana miellyttämisen haluna myöhemmissä elämän ihmissuhteissa. Bekim oireilee selvästi näillä edellä mainituilla tavoilla tehdessään valtavia uhrauksia kissan kanssa eläessään ja asettaessaan kissan kaikki tarpeet omiensa edelle. Bekim ottaa valtavasti lisää työvuoroja kattaakseen kaikki kissan leveästä elämäntyylistä johtuvat menot ja unohtaa täysin itsensä ja omat unelmansa passaten kissaa päivästä toiseen. Näin Bekim tulee huomaamattaan toteuttaneeksi vanhempiensa perhe-elämästä tuttua toimintamallia käyttäytyen täysin sen mukaan, kuinka hänen oma äitinsä on käyttäytynyt Bekimin lapsuudessa.

Kissan kohdatessaan Bekim tuntee sitä kohtaan erittäin fyysistä ja vahvaa seksuaalista vetoa. Kissa näyttäytyy aluksi Bekimille täydellisenä, jumalallisena olentona kiiltävine turkkeineen, lihaksikkaine ja jäntevine vartaloineen sekä ilkkurisine hymyineen. ”Kissa oli niin ihana, kaunis ja lahjakas tulkitsija, että otin sen syliini vastakaikua odottamatta, ja huomasin saman tien, että sillä oli hyvältä tuoksuva, silkinpehmeä turkki ja kauttaaltaan lihaksikas keho. Pelkästään sen koskettaminen oli niin taianomaista, voi hyvä tavaton, etten olisi halunnut enää muuta koskettaakaan.” (*Kissani Jugoslavia* 2014, 63-64). Kissan ilmestyminen Bekimin elämään hetkellä, jolloin hän kamppailee päivittäin seksuaalisten ongelmien kanssa. Kissan kanssa yhteen muuttaminen ja parisuhteen aloittaminen on Bekimille sen hetken turvaverkko, pelastusrengas, jonka avulla hänen ei tarvitse hetkeen käydä päässään jatkuvaa taistelua siitä, kuka hän seksuaalisesti on ja millaisia odotuksia yhteiskunta sekä perhe häneen nuorena miehenä luovat. Kissa kyselee Bekimiltä menneistä parisuhteista ja Bekim toteaa mutkattomasti olleensa sekä miesten että naisten kanssa, ja että hän on nyt oikein tyytyväinen ollessaan vuorostaan kissan kanssa. Kissan sukupuolta ei kohdetekstissä koskaan paljasteta eikä sitä voi rivien välistäkään päätellä: kissa on korostetun ”kissamainen”, eli oikukas ja vahvasti oman tahdon omaava juonitteleva ja laskelmoiva persoona – tämä stereotyyppisesti pääteltynä viittaa feminiinisyteen, mutta jää lukijan omaksi tulkinnaksi ja tarinan kannalta merkityksettömäksi sivuseikaksi.

Bekim hankkii romaanin alussa ennen kissan ilmestymistä itselleen lemmikiksi valtavan käärmeen hetken mielijohteesta lievittämään yksinäisyyden tunnetta. Käärme ei saa tarinassa inhimillisiä piirteitä kuten kissa, vaan esiintyy lajityypilleen ominaisesti mykkänä ja omistajalleen alisteisena eläinhahmona. Käärme toimii selvästi metaforana toisaalta fallossymbolimaisesti Bekimin homoseksuaalisuudelle, toisaalta myös vahvana maskuliinisena symbolina ja elementtinä Bekimin tarpeelle pönkittää omaa miehisyyttään ja voittaa rohkeasti lapsuutensa painajaisunien jättämät traumat pelottavasta kuristajakäärmeestä. Käärme on myös merkittävässä asemassa Bekimin isäsuhteen kannalta. Lisäksi käärme edustaa Bekimille häntä itseään ja kokemustaan itsestään vieraassa maassa: Bekimin luona vierailevat ja käärmettä inhoavat ihmiset saavat Bekimin pohtimaan käärmeen luontoa: odotetaanko käärmeeltä pahana pidettyjä asioita ja tekoja vain siksi, että se sattuu olemaan käärme?

Kissa puolestaan halveksii käärmettä ja yrittää jatkuvasti käskä Bekimiä hankkiutumaan siitä eroon: ”Ihan sama vaikka kuolisi - - tuollaisen iljettävän otuksen sietääkin kuolla. En ymmärrä alkuunkaan, miksi olet ottanut sen kotiisi.” (*Kissani Jugoslavia* 2014, 120.) Kissa ja käärme yhdessä muodostavat polaarisin parin: feminiinisyys ja maskuliinisuus, dominointi ja alistuminen sekä inhimillinen ja animaallinen esiintyvät näissä hahmoissa vastakkain asettaen Bekimin

hahmojen välille tasapainottelemaan vaikeasti kummallakin puolella.

Bekimin sukupuoli-identiteettiä voidaan lukijan näkökulmasta pitää keskeneräisenä ja moniongelmaisena prosessina, joka hakee vasta muotoaan ja ennen kaikkea hyväksyntäänsä erilaisten sosiokulttuuristen paineiden alaisena. Kahden erilaisen kulttuuritaustan ristitulessa tasapainotellessaan Bekimin on hankalaa suhtautua itseensä ja seksuaalisuuteensa suopeasti: kosovolaisen kulttuurin mukaan homoseksuaalisuus on synneistä saastaisimpia ja välttämätön paha, joka tulee hetki kitkeä pois yksilöstä ja josta kiinni jäämisestä seuraa vakava rangaistus. Suomalainen kulttuuri taas hyväksyy homoseksuaalisuuden, mutta romaanin perusteella myös uudessa kotimaassa seksiseuran hakeminen miesten kesken tapahtuu usein salamyhkäisesti internetin välityksellä ja tapaamiset ovat pikaisia, mekaanisia ja koruttomia.

Kissahahmon ilmestyessä Bekimin elämään on hänellä ensimmäinen tilaisuus toteuttaa itseään parisuhteelle tyypillisellä tavalla pitkäkestoisemmin: yhteen muuton myötä ja arjen rutinoituessa sukupuoli-identiteetin sanelemat roolit näkyvät myös päivittäisissä askareissa ja toiminnoissa kotioloissa. Bekim käyttäytyy kissan kanssa parisuhteessa ollessaan varsin feminiinisinä piirteinä tunnetuin tavoin ja äitinsä kaltaisesti huolehtimalla taloudesta toki töiden avulla tienaten, mutta myös kaikki kotityöt tehden jatkuvasti siivoamalla ja ruokaa laittamalla. Tasavertaiseksi kissan ja Bekimin parisuhdetta ei voida ruusuisen alun jälkeen enää kutsua: kissa alistaa pikkuhiljaa käytöksellään täysin Bekimin toimimaan palvelijanaan ja toteuttamaan tarpeensa ennen omiaan. Kissan suorasukainen toteama parisuhteen osapuolien välisen erilaisuuden vaikutuksesta liittoon kuvastaa hyvin päähenkilön mielensisäistä ajattelua, jonka pohjalta hän kokee itsensä niin hyväksymättömäksi ihmissuhteissaan:

”Erilaisuus on taakka”, kissa sanoi nujerrettuna. ”Ihmiset vain katsovat minua ja sinua, ja ihmettelevät, ne katsovat minua ja sinua ja vain ihmettelevät! Ensin sitä yrittää muuttua samanlaiseksi kuin muut, ja kun se ei onnistu, sitä alkaa lohkoa mitä typerimpiä vitsejä jotta oma erilaisuus peittyisi nauruun, ja kun vitsit lakkaavat olemasta hauskoja, alkaa valehtelu. Ja kun se ei enää auta, on aika pakata matkalaukku ja paeta. - - Luulitko todella, että minä ja sinä, että me kaksi olisimme yhdessä aina? Miten sinä voit kuvitella sellaista? Kai tajuat, että sinä olet tuollainen ja minä tällainen ja että yhdessä se tekee ei minkäänlainen?”

(Kissani Jugoslavia 2014, 122)

4 ISÄSUHDE

Kaikki ne vuodet toivoin hänen kuolemaansa, vaikka en ymmärtänyt mitä kuoleminen tarkoittaa. Ja kun toivoin hänen kuolemaansa, en uskonut siihen, että jonain päivänä saisin sen. Enkä tiennyt, että kun saisin sen, ajattelisin häntä niin usein. - - ja minä mietin, ajatteliko hän minua, ajatteliko minun isäni minua sillä hetkellä, kun hän kieltäytyi elämästään niin väkivaltaisella tavalla.

(*Kissani Jugoslavia* 2014, 284.)

Tässä luvussa tutkin *Kissani Jugoslavia* -teoksen päähenkilön ja hänen isänsä välistä suhdetta. Tuon esiin kulttuurien ja sukupolvien välisiä eroja ja yhtäläisyyksiä perhemallien välille ja kartoitan akkulturaation vaikutuksia perheen sisäisiin suhteisiin. Esitän useasta eri viitekehystä tarkasteltuna erilaisia näkemyksiä isästä kasvattajana, huoltajana ja vanhempana. Tutkin lähtökohtia ja syitä isän hallitsevan käytöksen taustalla ja analysoin kohdetekstin osalta päähenkilön ja hänen isänsä välisen psyykkisen ja fyysisen väkivallan ilmentymistä ja vaikutusta päähenkilön mieleen ja minäkuvaan. Tulkitsen syitä ja seurauksia *Kissani Jugoslavian* esittämän isän ja pojan välisen ihmissuhteen osalta ja esitän näkemykseni siitä, kuinka päähenkilö lopulta pääsee irrottautumaan isästään. Isäsuhdetta käsittelevän analyysiluvun tutkimukselleni keskeisiä käsitteitä ovat muun muassa akkulturaatio ja assimilaatio, kriittinen perhetutkimus, oidipaalikriisi ja symbioosi.

4.1 Perhesuhteiden merkitys yksilön kehitykselle

Marja Peltola kirjoittaa teoksessaan *Kunnollisia perheitä. Maahanmuutto, sukupolvet ja yhteiskunnallinen asema* (2014) maahanmuuton aiheuttamasta sukupolvien välisestä konfliktitilanteesta. Peltola esittelee tunnetun segmentoituneen assimilaation teorian, jonka yhdysvaltalainen Alejandro Portes loi työryhmänsä kanssa vuonna 1993. Segmentoituneella tarkoitetaan osiin jakautumista ja assimilaatiolla puolestaan tässä asiayhteydessä oman kulttuurin piirteiden sulauttamista enemmistökulttuurin piirteisiin. Segmentoitunut assimilaatioteoria pyrkii siis selittämään sitä prosessia, joka syntyy maahanmuuttajaperheiden sukupolvien välisestä eriävästä asemoinnista entisen ja uuden kotimaansa välillä. Tämä asemointi vaikuttaa uuteen yhteiskuntaan sopeutumiseen ja luo osaltaan maahanmuuttajaperheen sukupolvien välille vaikutusta kokemusten ja keskinäisten suhteiden kannalta. (Peltola 2014, 151.)

Portes ja Rumbaut ovat segmentoituneen assimilaatioteorian sisällä jakaneet akkulturaation eli vieraaseen kulttuuriin sopeutumisen vaiheita kolmeen eri osaan sen mukaan, kuinka kyseinen prosessi sen jäsenten suhteessa toisiinsa ja ympäröivään yhteiskuntaan pystyy järjestymään.

Ensimmäisessä vaiheessa eli samantahtisessa akkulturaatiossa *consonant acculturation* lapset sekä vanhemmat omaksuvat nopeasti ja vaivattomasti uuden vastaanottavan yhteiskunnan kielen eivätkä tietoisesti pyri pitämään yhteyksiä ja sidoksia yllä entiseen kieleensä ja kulttuuriinsa. Toisessa vaiheessa eli eritahtisessa akkulturaatiossa *dissonant acculturation* perheen sisäiset asemoinnit eroavat toisistaan: lapset omaksuvat uuden vastaanottavan yhteiskunnan kulttuurin ja kielen vaivattomasti, mutta vanhemmat jäävätkin sosiaalisesti, kulttuurisesti sekä kielellisesti kiinni entiseen kotimaahansa ja sen etniseen viiteryhmään. Kolmas ja viimeinen eli vaihe eli selektiivinen akkulturaatio *selective acculturation* edustaa segmenttiivisen assimilaatioteorian ihannetilannetta, jossa perheen sisällä sukupolvien kaikki jäsenet oppivat hitaasti mutta varmasti uuden vastaanottavan yhteiskunnan kulttuurin sekä kielen säilyttäen kuitenkin vahvat siteet omaan etniseen yhteisöönsä ja entiseen kotimaahansa. Selektiivisen akkulturaation vaiheen toteutuminen takaa Portesin ja Rumbautin mukaan perheen välisten sisäisten suhteiden säilymisen sekä toisen sukupolven takeet menestymiseen uudessa yhteiskunnassa (Portes & Rumbaut 2014, 150-153.)

Tuomas Martikaisen ja Lotta Haikkolan toimittamassa artikkelikokoelmassa *Maahanmuutto ja sukupolvet* (2010) Anne Alitolppa-Niitamo on hänkin käsitellyt sukupolvien välisten suhteiden kehittymistä ja muuttumista maahanmuuttoprosessin aikana ja edetessä. Alitolppa-Niitamo kirjoittaa akkulturaatiosta muutosvoimana, jonka ulottuvuudet yltyvät perheen sisällä yksilön hyvinvointiin, lasten kasvatukseen, vanhemmuuteen sekä perheen keskinäisiin vuorovaikutussuhteisiin. Kulttuurien kohtaaminen uudessa vastaanottavassa yhteiskunnassa on voimakas kokemus, joka yhtäältä jaetaan yhdessä perheen kesken ja toisaalta taas mahdollisesti eroaa akkulturaatio-orientoitumisen osalta perheenjäsenten välillä. Alitolppa-Niitamon mukaan perhekeskeisyys on akkulturaatiotutkimuksen kentällä saanut yhä enemmän huomiota sen merkityksen tunnustamisen jälkeen 2000-luvun alussa. Hän mainitsee vuosikymmenten ajan akkulturaatiota tutkineen John Berryn näkemyksen siitä, että kotoutumispolitiikan osalta nykytutkimuksen kentän keskeisen huomion tarkasteluna onkin nimenomaan pelkän yksilön sijasta perhe ja heidän sisäiset suhteensa (Alitolppa-Niitamo 2010, 45-46.)

Alitolppa-Niitamo purkaa artikkelissaan myös kulttuurisia käsityksiä perheestä. Perhettä pidetään yksilön kehityksen kannalta olennaisena kontekstina, jossa tarkastelun keskiössä ovat lähipiirin ihmissuhteiden lisäksi myös laajempi yhteiskunnallinen sekä sosiokulttuurinen oppimisympäristö. Nuoret ja lapset osallistuvat perheestään monipuolisimmin kulttuurinsa ja ikänsä puolesta erilaisiin yhteiskuntaa edustavien instituutioiden toimintaan, kuten ensin varhaiskasvatuksen ja myöhemmin koululaitoksen tarjoamaan ikätovereita sisältävään verkostoon. Nämä laajat elinpiirit mahdollistavat

vuorovaikutuksellisuutensa sekä yhteisöllisyytensä kautta yksilön yhteisön kehittymisen kunkin yhteiskunnan jäseneksi. Monikulttuurisessa prosessissa yksilöllä on siis useampia yhteisöjä, joiden jäseniksi hän kasvaa ja kiinnittyy. Lasten sijasta vanhempien sosialisatioprosessiin huomiota kiinnittämällä voidaan tarkastella heidän entisestä kotimaastaan ja kulttuuristaan ammentavaa arvomaailmaa ja sitä kautta kasvatusta sekä muutosta uudessa yhteiskunnassa. Mikäli perheen sisäiset suhteet perustuvat pitkälti velvollisuudentunteeseen sekä auktoriteettien noudattamiseen, yksilön omat tarpeet usein unohtuvat perheen ja yhteisön tarpeiden mennessä kaiken edelle. Alitolppa-Niitamo mainitsee artikkelissaan Rothbaumin ja Trommsdorffin tutkimuksen, jonka mukaan eräissä akkulturaation prosessin tarkastelun kohteena olevissa perheen sisäisissä kulttuureissa lasten hyvänä käyttäytymisenä pidettiin vanhempien ja muiden aikuisten kyseenalaistamatonta tottelemista sekä aikuisten kunnioittamista vastaamalla heidän odotuksiinsa. Näillä odotuksilla Rotherbaum ja Trommsdorff erottelivat esimerkiksi kulttuurisesti oikeaoppisena vaihtoehtona asua kotona pitkään, avioitua ehdottomasti tai ainakin mielellään saman suvun sisällä ja huolehtia ikääntyvistä vanhemmistaan. (Alitolppa-Niitamo 2010, 47-49.)

4.2 Isä vanhempana ja kasvattajana

Jouko Huttunen on määritellyt vanhemman ja lapsen välisen suhteen parhaimmillaan ainutlaatuiseksi, kumpaakin osapuolta henkisesti kasvattavaksi ihmissuhteeksi, joka elämän saatossa kuvainnollisesti ”venyy ja paukkuu, muttei säry”. Huttusen mukaan vanhemmuus on yksi harvoista elämän ihmissuhteista, joka niin sanotusti todella laittaa yksilön tilille teoistaan ja jonka ulottuvuudet yltyvät biologisen määrittelyn lisäksi myös sosiaaliseen ja psykologiseen vanhemmuuteen. Juridinen vanhemmuus takaa oikeuden ja lain edessä vanhemman vastuun lapsestaan huoltajana toimimisen ja erilaisten päätösten teon edessä, mutta tunnepohjainen kiintymyssuhde ja kokonaisvaltainen kokemus isästä lapsen elämässä määräytyy psykologisen vanhemmuuden kautta. Isyyden merkitystä on kautta aikain vuoroin korostettu ja toisaalta väheksytty, mutta kiistämätön tosiasia ja yhdistävä tekijä erilaisista tutkimussuuntauksista riippumatta tuntuu olevan käsitys siitä, että isän toiminta kasvattajana joka tapauksessa vaikuttaa lapsen kehitykseen ja hyvinvointiin. Lisäksi isän voidaan todeta olevan kasvattajana äitiin verrattuna erilainen (Huttunen 1992, 25-26.)

Hannele Forsbergin ja Ritva Nätkinin toimittamassa teoksessa *Perhe murroksessa – kriittisen perhetutkimuksen jäljillä* (2003) pureudutaan nykyisen perhe-elämän kipupisteisiin ja muuttuneisiin perhekäsityksiin ja tuodaan esille sekä lasten että vanhempien ääntä. Forsberg puhuu kokoelman

johdanto-osuudessa perheen tärkeydestä yhteiskunnallisen murroksen ajan tutkimuksen kohteena ja korostavaa moninaisen ja avaramman perhekäsityksen esiintyvyyttä ja hyväksyntää. Kriittinen perhetutkimus pyrkii muokkaamaan heteronormatiivisen yhteiskunnan esittämää itsestään selvää perhemallia äidistä, isästä ja heidän lapsistaan ja tarjoamaan tarkastelun kohteeksi vanhaa ajatusmallia kyseenalaistavaa, sekoittavaa ja uudelleen järjestävää perheajattelun mallia. Kriittinen perhetutkimus irtisanoutuu suppeasti kategorisoivasta ja pelkästään lähi-ihmissuhteita koskevista yksinkertaistavista oletuksista tähtäämällä tutkimuksessaan monipuolisempaan ymmärrykseen hajottamalla, laajentamalla sekä tarkentamalla aiemmin vakiintuneita perhemalleja ja -käytänteitä. Perheen mielletään kuitenkin edelleen olevan sidoksissa sosiokulttuurisiin olosuhteisiinsa ja niiden puolestaan asettamille rajoitteille sekä määrittelyille. Uuden aallon tarjoama voimakas yksilöllisyyden korostaminen ja sen myötä yksilön valinnan etiikan yleistyminen on edelleen ristiriidassa aiemman sukupolvien kautta esiintyvien intressien ristitulessa ja kohtaa ongelmia sekä ristiriitoja esimerkiksi perheen sisäisten sosiaalisten riippuvuussuhteiden osalta. Hajottamalla perheen käsite osiin ja ideologioihin saadaan siitä erotettua esimerkiksi erilaisia rakkaus-, valta- ja sukupolvisuhteita seksuaalisuuden ja asumiseen liittyvien järjestelyjen ohella. (Forsberg & Nätkin 2003, 7-12.)

Bajranin ja Bekimin isä-poikasuhde on läpi kohdetekstin kuvattu epätoivoiseksi, ongelmalliseksi ja surua sekä tuskaa täyttäväksi tulehtuneeksi ihmissuhteeksi, joka vaikuttaa voimakkaasti molempien suhteen osapuolten elämään. Vaikka isä on ollut poikansa elämässä alituisesti läsnä, ei pelkkä paikallaolo ole ollut tae lapsen kehitykselle myötäisestä vaikutuksesta Bekimin elämään. Bajran on toteuttanut kasvatuksessaan voimakkaasti kulttuuri-identiteettinsä ja geeniperimänsä mukana saamaa kosovolaista perinteistä vanhemman roolia isästä perheen päänä, elättäjänä sekä päätösten tekijänä. Epätasa-arvoinen vanhemmuussuhde on sysännyt vastuun lapsen normaalien arkisten tarpeiden ja hyvinvoinnin huolehtimisesta pelkästään Emine-äidille, mutta kurinpidollisissa ja kasvatuksellisissa toimenpiteissä Bajran-isä toimii yksinomaan lastensa kasvattajana. Väkivaltaisella ja fyysisellä kurinpidolla sekä yhtäkkisesti leimahtavilla huutopurkauksilla Bajran purkaa frustraatiosta johtuvaa aggressiotaan syyttömään perheeseensä.

Psykoanalyttisen freudilaisen koulukunnan mukaan isän läsnäololla on lapsen kehityksen kannalta merkittävin rooli erään lapsen keskeisen kehitystehtävän, oidipaalivaiheen, ratkaisemisessa. Jouko Huttunen viittaa teoksessaan *Poika, poika! Näkökulmia pojan kasvuun ja kehitykseen* (1992) Sigmund Freudin luomaan oidipaalivaiheen teoriaan. Oidipaalivaiheella tarkoitetaan ikävuosiin 3-6 liitettyä psykoseksuaalista kehitysastetta, jolloin yksilö huomaa itsessään ensimmäistä kertaa

sukupuolisia ominaisuuksia ja eroja toisessa sukupuoleessa, sekä kiinnittää huomionsa ja kiintymyksensä yleensä vain toiseen vanhemmistaan. Oidipaalivaiheen voittamisella on nähty olevan tärkeä merkitys yksilön myöhemmän sukupuoli-identiteetin sekä minäkäsityksen kannalta: tuon vaiheen tapahtumat ratkaisevat, millainen mies tai nainen yksilöstä tulee kasvamaan. Oidipaalivaiheen merkitystä on kritisoitu muiden psykologisten tutkimussuuntausten parissa runsaasti, mutta selvää on, että lapsena perhepiirissä koetut sukupuoleen ja ruumiillisuuteen liitetyt tuntemukset ja niistä syntyneet seuraukset voivat vaikuttaa yksilön seksuaaliseen ja ihmissuhteisiin liittyvään toimintaan myöhemmälläkin iällä merkittävästi. (Huttunen 1992, 28-29.)

Psykoanalyttinen teoriasuuntaus tarjoaa kolmivaiheisen näkemyksen hyvän isän täyttämistä tunnuspiirteistä. Ensimmäisen oletuksen mukaan on tärkeää tiedostaa, että vanhemmuus jakautuu psykoanalyttisen ajattelumallin mukaan aina sekä äitiyteen että isyyteen, joita ei voi korvata tai muunnella. Toisen oletuksen mukaan isän on oltava lapsen kehityksen kriittisinä kausina saatavilla sekä fyysistä että psyykkistä tukea varten. Kriittisillä kausilla tarkoitetaan esimerkiksi varhaislapsuuden oidipaalivaihetta ja myöhemmin lapsen nuoruusiässä saavuttamaa murrosikää. Kolmannen oletuksen mukaan isä edustaa perheessään ulkomaailmaa sekä omaa sukupuoltaan ja näyttäytyy näiden rooliensa kautta lapselleen ennen kaikkea äidistä irrottajana ja rajojen asettajana. Isän tärkeimpinä kasvattajan tehtävinä pidetäänkin juuri äidin ja lapsen varhaisten elinvuosien aikana muodostuneen symbioosisuhteen hellää ja oikeaoppista ”rikkomista”, jotta lapselle vapautuu mahdollisuus tutustua myös äidin ja kodin ulkopuoliseen maailmaan. Psykoanalyttinen näkemys hyvän isän tunnuspiirteistä korostaa vahvasti isän roolin sukupuolittuneisuutta ja erottaa merkittävästi isän tehtävät äidin tehtävistä. Isän tai äidin ei tulisi pyrkiä toistensa kaltaisiksi tai hoitaa toiselle kasvattajalle luonteenomaisia tehtäviä – heidän tulisi pysyä vakaasti omissa kasvattajan rooleissaan ja toteuttaa vanhemmuuttaan omalle roolilleen määrätyllä tavalla (Huttunen 1992, 29-30.)

Bajranin tarina kuvataan romaanissa nousujohtoisesti hänen naidessa nuorena, komeana ja vaikutusvaltaisena auktoriteettia uhkuvana miehenä kylältä löytämänsä nuoren Emine-neidin. Bajranilla on rahaa, valtaa ja yliopistollista sivistystä. Lisäksi hänellä on yksinoikeudellinen määräys- sekä päätösvalta koskien Eminen elämää avioitumisen jälkeen. Bajranin itsevarmuutta kuvataan romaanissa Eminen isän toimesta ”kerrostalon kokoiseksi hyökyaalloksi”. Bajran on määrätietoinen, uhmakas ja valmis tekemään mitä tahansa saadakseen tahtonsa läpi häikäilemättömiä keinojakaan kaihtamatta. Aviomiehenä Bajran on konservatiivisia ja kulttuurisia perinteitä vahvasti vaaliva juro ja vaimoaan itsestäänselvyytenä pitävä perheen pää, joka olettaa niin kodin taloudenhoidon kuin avioliittoon kuuluvan intiimin kanssakäymisen sujuvan moitteettomasti.

Saadessaan perheelisäystä ja tullessaan isäksi Bajran on vanhempiensa kanssa totuttuun kosovolaiseen tapaan äärimmäisen kiitollinen ja ylpeä syntyneestä pojasta juurikin lapsen sukupuolen vuoksi ja kahden seuraavan syntyneen tytön kohdalla odottaa jo kärsimättömänä neljättä lasta, joka hänen onnekseen osoittautuu taas pojaksi. Lopulta perhe muodostuu viisilapsiseksi kolmen tytön sekä kahden pojan ansiosta ja elämä suurperheen vanhempina yllättää sekä Bajranin että Eminen yksioikoisuudellaan. Eminen äitiys on mekaanista ja rutiininomaista suorittamista, mutta hän ei muiden äitien lailla kiinnny lapsiinsa sokeasti eikä tunne rakastavansa heitä yli kaiken muun. Bajran ei koskaan kiitä Emineä valtavasta urakasta kodin- ja lastenhoidon eteen vaan pitää Eminen askareita ja työpanosta kaikin tavoin itsestänselvyytenä.

Florence Schmitt toteaa esseessään ”Riittävän hyvä vanhemmuus” (2002) vanhemmuuden representaatioista seuraavasti: ”Vanhemmilla on myös erilaiset käsitykset ja mielikuvat lapsesta. Varsinkin raskauden aikana kehittyy ”mielikuvavauva”, ja oikea vauva saattaa olla hyvinkin erilainen kuin vanhempi kuvitteli. Oikeastaan vanhemmuudessa on kyse toisen ihmisen vastaanottamisesta, hyväksymisestä ja rakastamisesta sellaisena kuin hän on, ehdoitta, vaikka vauva olisi kuinka erilainen siihen mielikuvaan verrattuna, jollaisen vanhempi oli hänestä luonut”. Toiseuden kohtaamien tarkoittaa Schmittin mukaan nimenomaan sitä, että vanhempi kykenee muuttamaan odotusaikana synnyttämänsä mielikuvaa lapsestaan, mikäli odotukset ja todellisuus eivät kohtaakaan toisiaan. (Schmitt 2002, 312.) Bajranin isyyden erääksi ongelmakohdaksi tuntuvatkin alusta saakka muodostuvan hänen vahvat ennako-oletuksensa niin isyydestä itsestään, kuin tulevista lapsistaan sukupuoliseen ja luonteenpiirteeseen. Hän ei kykene Schmittin määritelmän mukaan kohtaamaan toiseutta eli hyväksymään lapsiaan sellaisina yksilöinä, kuin he ovat, vaan heijastaa lapsiinsa vahvasti itseään ja omia mielihalujaan sekä toiveitaan siitä, millaisia tahtoisi lastensa olevan.

Huttunen kuvailee isän ja pojan välistä suhteen alkua lähes jokaiselle miehelle narsististen toiveiden täyttymykseksi poikalapsen syntymän myötä. Vesa Mannisen mukaan isyyden alkuvaiheen narsistisen arvon tunteminen on hyvä merkki: sitä kautta isän oma elämä saa häviämättömän merkityksen lapsen syntymän ja kasvun sekä elämän jatkuvuuden kautta. On tärkeää, että isä kokee itsensä myös osaksi äidin ja lapsen välistä korostettua kiintymyssuhdetta eikä tunne jäävänsä sen ulkopuolelle. (Huttunen 1992, 31.)

Jorma Myllärniemen psykoanalyttista koulukuntaa edustavan isyytutkimuksen mukaan isä esittäytyy lapselleen tämän ensimmäisten elinvuosien aikana ihailun ja samaistumisen kohteena. Isän mahti ja vallankäyttö tekevät hänestä kuitenkin lapsensa silmissä myös auktoriteetin ja rankaisijan.

Myllärniemen isyystutkimuksen valossa mies arvostaa poikalapsen syntymää tyttölästä enemmän kyetessään itse tuottamaan aikaan uutta ja itsensä kaltaista miehisyyttä. Pojan syntymä voidaan tulkitä merkinä potenssin ja miehisyyden voimasta. Kyseinen tarve tuottaa uutta miehisyyttä maailmaan kumpuaa miehellä usein hänen tiedostamattomasta, piilotajuisesta ja varhaisesta miehisen ajattelun kerroksesta. Isän ja pojan välinen ainutlaatuinen ihmissuhde on pojan ensimmäisten elinvuosien aikana parhaimmillaan täynnä aktivoivia yhteisiä leikkejä, ”me miehet” -tunteen luomista, seikkailuja ja empaattista eläytymistä yhdessäoloon. Taitava isä löytää tavan ja oikean tilan päästä osaksi äidin ja pojan ensimmäistä liittoa ja poikansa sisäistä maailmaa. Psykoanalyttisen näkemyksen mukaan isällä on jo poikansa ensimmäisen elinvuoden aikana tärkeä tehtävä lapsensa sukupuoli-identiteetin varhaisessa vahvistamisessa. Toinen tärkeä isän tehtävä liittyy freudilaiseen käsitykseen lapsen ja äidin välisestä symbioottisesta suhteesta ja isän avusta tuosta suhteesta irrottautumiseen: epäonnistuminen tässä kehitystehtävässä voi vaikuttaa psykodynaamisen teorian mukaan pojan myöhemmän seksuaali-identiteetin kehittymiseen (Myllärniemi 2010, 50-60.)

Äidin ja isän välinen parisuhde ja sen hyvinvointi vaikuttavat ensimmäisinä ikävuosina myös merkittävästi lapsen omaan hyvinvointiin ja henkisesti tasapainoiseen, turvalliseen ja luotettavaan kehitykseen. Florence Schmitt nostaa esseessään esille käsityksen vanhemmuudesta kolmiyhteisenä kohtaamispaikkana, jossa isyys, äitiys ja lapsena oleminen parhaillaan kohtaavat toisensa samassa paikassa, tilassa ja ajassa. Isyyden ja äitiyden Schmitt määrittelee sukupuolen mukaisesti ainutkertaiseksi ja ainutlaatuiseksi ihmisenä olemisen muodoksi suhteessa lapseen. Parisuhteen ja vanhemmuuden välillä vallitsee hänen mukaansa kilpailuasetelma, jossa lastenhoidon lomassa ja siihen kuluneen energian kannalta on tärkeää löytää myös suhteen hoitamiseen käytettävää aikaa sekä voimavaroja. Vanhemmuus ei yksinään riitä yhteiseksi projektiksi pitämään parisuhteen liekkiä yllä (Schmitt 2002, 314-315.)

Lasten psykoanalyttikko Didier Dumas kirjoittaa teoksessaan *Isää vailla ja ilman sanoja – Isän merkitys lapsen tasapainossa* (suom. 2008) lapsen luovan itse vanhempansa: isyys ja äitiys ovat Dumasin mukaan vain funktioita ja väliaikaisia tehtäviä, jotka muodostavat merkityksensä ja saavat todellisen täyttymyksensä vasta lapsen luodessa vanhempansa ratkaisuna kypsymättömyyhteensä varhaisen kehityksen vaiheessa ensimmäisinä ikävuosinaan. Dumasin mukaan on varottava kaikkea sellaista, joka saa yksilön tietämään etukäteen, mikä on isä tai äiti: lapsi kärsii vanhemmista, jotka ottavat vanhemmuutensa itsestäänselvyytenä ja esiintyvät, kuin olisivat olleet olemassa koko ikuisuuden. Tämän kaltainen vanhemmuus sallii Dumasin mukaan lapsen kasvaa vain puoliksi. Lastaan katsoessa ja tämän hauraita tunnetiloja analysoidessa vanhempi löytää itsestään ja sisimmästään uudelleen lapsen, joka on itse joskus ollut, ja tiedostamattaan samaistuu lapsen

tunteisiin. (Dumas 2008, 33-37.)

4.3 Hallitseva isä

Dumas on tutkinut potilaidensa kautta isyyttä ja sen ilmentymistä sukupolvesta toiseen usein toistuvana ja kaavamaisena toimintana, jota leimaa vahvasti oman isän aiempi toiminta nykyisen isän ollessa vielä lapsi. Isyys on Dumasin mukaan ennen kaikkea oman isänsä toistamista, jossa merkittävä joukko nykyisiä isä osaavat tuottaa vain jäljitellyn, muuttumattoman mallin isyydestä sukupolvien ylitse. Dumasin kokemusten ja havainnointien perusteella tällainen isyyden malli näyttääytyy etenkin sellaisten isien keskuudessa, jotka ovat hallitsevia ja fyysisesti kurittavia kasvattajia:

Isät, jotka ovat kykenemättömiä käymään dialogia lastensa kanssa ja vain moittivat, kohtelevat huonosti tai rankaisevat, ovat miehiä jotka, tietävät siitä tai ei, nauttivat voidessaan näin omaksua ankaran ja kylmän tinkimättömyyden, joka lapsena heitä terrorisoi ja kiehtoi samalla kertaa. Hirmuvallan ylläpitäminen on varmin keino työntää oma kauhu kauemmaksi. Sen takia he pukeutuvat vaivattomasti pieksijä-isän univormuun, jonka avulla heidän oma isänsä on heitä koirakouluttanut. Valitettavaa heille, mutta onneksi lajimme tulevaisuudelle, tämän tyyppinen tuhoisa siirtäminen ei pysy yhtä sukupolvea enempää. Nämä miehet eivät toimi omissa nimissään. He säilyttävät häviämätöntä alistumista, jolla he kunnioittavat vielä omaa isäänsä. Siksi he eivät ole uskottavia omien lastensa silmissä. (Dumas 2008, 44-45.)

Toisaalta oman isyyden mallia on haettu tutkimuksissa myös hyvistä aiemmista isä-poikasuhteista, jossa isä on ollut lapsuudessa pojalleen läsnä ja välittävä, läheinen sekä lämmin vanhempi. Väestöliiton julkaisemassa teoksessa *Isyyden kielletyt tunteet* (2010) tutkimusaineiston perusteella kaksi kolmasosaa tulevista tai tuoreista isistä näki oman isänsä tavan toimia mallina omalle isyydelleen. Isyyden nähtiin myös olevan yhteydessä muuttuneeseen sosiaaliseen ja yhteiskunnalliseen tilanteeseen oman lapsuuden ja nykyisen aikuisuuden sekä isyyden kynnyksellä ja oman isän aiempia ratkaisuja ymmärrettiin suhteissa ajallisiin ja yhteiskunnallisiin muutoksiin. Huonoja ja ikäviä kokemuksia omista isä-poikasuhteistaan saaneet tulevat tai tuoreet isät saattoivat käyttää omaa isäänsä ja aiempia lapsuuden traumaattisia kokemuksiaan niin sanottuina antiesimerkkeinä isyydestä, joiden toteutumista pyrkivät viimeiseen saakka välttämään omassa isyydessään (Väestöliitto toim. 2010, 89.)

Janne Viljamaan mukaan kypsäksi isäksi kehittyminen vaatii ymmärrystä siitä, että lapsi itsessään on paras mahdollinen opettaja isyyden tiellä. Viljamaan ja Essi Juvakan kirjoittamassa isyysoppaassa *Miehen mittainen isä* (2002) mies määrittellään parhaaksi mahdolliseksi isäksi silloin,

kun tämä on aidosti omasta isyydestään ja sen kehittymisestä kiinnostunut sekä arvostaa isyyttä panostaen siihen ja syrjäyttäen tarvittaessa omia henkilökohtaisia tarpeita ja periaatteitaan hyvän isyyden tieltä. Viljamaan ja Juvakan mukaan isyys on luonteeltaan jatkuvasti kehittyvää ja kokemusten kautta esimerkiksi virhearvioinneista sekä ylilyönneistä opiksi ottamista ja eteenpäin katsomista. Isyys on kasvun ja määrittelyn paikka omalle mieheydelle ja tarjoaa mahdollisuuden löytää itsestään uusia puolia sekä ulottuvuuksia. Rajojen asettamisen koetaan olevan eräs isyyden haastavimmista tehtävistä: asettamalla tarvittavat rajat, mutta välttämällä liian tiukkaa ja suppeaa rajaamista isä kykenee turvaamaan lapsensa kasvun ehjäksi aikuiseksi. Viljamaa ja Juvakka korostavat, että kasvatuksessa lapsi ja vanhempi eivät koskaan asetu samalle viivalle, vaan kasvattajana toimiva vanhempi ansaitsee lapsen silmissä luottamuksensa juuri siitä syystä, että vanhempi sanoo viimeisen sanan, tekee lopulliset päätökset ja on luotettava ja varma, turvallinen aikuinen. (Juvakka & Viljamaa 2002, 11-31, 60-61.)

Isän ja pojan välille muodostuvaa suhdetta tutkijat pitävät helposti ainutlaatuisena, sillä pojan kasvun ja kehityksen kautta isä muistelee usein omaa lapsuuttaan ja tekemisiään, osaamisiaan ja kokemuksiaan lapsuudessaan. Viljamaan ja Juvakan mukaan isän tehtävänä on osaltaan auttaa poikaa varhaisimman lapsuuden jälkeen irrottautumaan äidistään ja kehittymään sukupuoli-identiteetiltään miehiseksi. Tämä varhainen miehisen identiteetin kehitys tapahtuu usein isän ja pojan välisissä kahdenkeskeisissä sukupuoli-identiteetin kannalta stereotyyppiseksi miellettyissä toimissa, kuten urheilun tai mekaanisten moottorilaitteiden korjailun parissa. Hyvän itsetunnon ja identiteetin kehityksen pohjana on kuitenkin molemmilta vanhemmilta saatava ja tarvittava arvostus, joka näkyy lapsessa myöhemmin hänen kykynä arvostaa itseään ja toimia sosiaalisissa tilanteissa. Lapsen itsetunnon kehittyminen on herkkä ja haastava prosessi, johon olennaisena osana vaikuttaa osaltaan esimerkiksi vanhemmilta saatu palaute sekä vanhemman ja lapsen välinen vuorovaikutus. Rehellinen ja aito, mutta luonteeltaan kuitenkin rakentava ja kannustava palaute johtaa terveeseen suhtautumiseen tulevaisuudessakin palautetta kohtaan ja kasvattaa kykyä sietää kritiikkiäkin. Lapsen oman riittämättömyyden tunteen välttämiseksi on tärkeää, että hän kokee myös itse voivansa vaikuttaa omaan onnistumiseensa – kaikkea ei pidä antaa lapselle valmiina. (Juvakka & Viljamaa 2002, 67-72.)

Kissani Jugoslaviassa esitetään kohtaus, jossa Bajran saa tyypilliseen tapansa hetkessä leimahtavan raivokohtauksen, jonka aikoo purkaa fyysisenä väkivaltana vaimoan Emineä kohtaan tämän ehdottaessa Bajranille varovasti Bekimin tappamista hänen omaksi parhaakseen lapsena näkemiensä jatkuvien painajaisunien ja niistä aiheutuvien voimakkaiden häiriötilojen vuoksi.

Bajramin ollessa juuri käymässä Eminen kimppuun ilmestyy pieni Bekim-poika keittiöön tuijottamaan vanhempiaan, ja ilmeettömänä käskee isäänsä tiukasti irrottamaan otteensa äidistä, tai ”tapan sinut muuten”. Yhtäaikainen pelko sekä pelottomuus huokuvat Bekimistä, joka uskaltautuu uhmaamaan isäänsä ja tämän ehdotonta auktoriteettia ja kurinpitoaan. Kohtaus päättyy Bajramin ja Bekimin väliseen fyysisen väkivallan purkaukseen, jossa Bajran ruuskii vyöllä poikansa tämän uhmakkaan käytöksen vuoksi. Seuraavana aamuna Bekim ei osoita enää merkkejä suuttumuksesta, painajaisunistaan eikä mistään aiemmista hallusinaatioistaan. (*Kissani Jugoslavia* 2014, 203-204.)

Hannele Forsberg paneutuu perheväkivaltaan ja tämän vaikutukseen lapsessa artikkelissaan ”Hajottavat ja koossapitävät tunteet”. Forsbergin mukaan kotona väkivaltaa kokeneet lapset joutuvat elämään heitä haavoittavissa olosuhteissa vailla mahdollisuutta neuvotella lähisuhteidensa tyydyttävyydestä. Salailun kulttuuri, perheen sisäinen alistaminen ja puhumattomuus ovat perheväkivaltaa sisältävissä piireissä toistuvasti esiintyviä piirteitä tasa-arvoisuuden, neuvottelun ja huomioivan avoimuuden sijasta. Kotiväkivallan parissa elämään joutuneet lapset eivät kykene olemaan positioltaan autonomisia toimijoita ja vaikuttamaan sosiaalisen lähiympäristönsä tunnesuhteiden laatuun. Forsbergin mukaan perhepiireissä lasta koskettava väkivalta voidaan nähdä yhteiskunnallisesti poikkeavana marginaalisena ilmiönä, joka koskee vain erityisryhmiä. Kriittisen perhetutkimuksen piirissä, kuten muuallakin tutkimuskentällä, lasten omaa kuvausta henkilökohtaisesta tunne-elämästään on tutkittu varsin vähän vaikka jälkimoderni aika on kuitenkin esimerkiksi mediakeskustelun osalta osoittanut lasten tunne-elämän kärsivän yksinäisyyden kokemuksista, henkisestä hädästä sekä pahoinvoinnista. Näiden negatiivisten oireilujen kautta paistavat Forsbergin mielestä lähisuhteisiin liittyvät problematiikat vastuun, riippuvuuden ja välittämisen näkökulmasta. (Forsberg 2003, 86-102.)

Bekimin ja Bajranin välistä isä-poikasuhdetta vainoavat kulttuurin, sukupolvien ja vuosikymmenten ajan kestäneet pinttyneet käsitykset perhehierarkioista isän kautta autoritäärisinä yksinvaltiaina ja mustavalkoisina käsityksinä lasten tulevista elämästä. Bekim kuvaa romaanissa isän suunnitelleen lastensa koko elämät ennalta, ennen kuin heidän elämänsä olivat edes ehtineet alkaa. Bajran halusi lapsistaan sukupuoliroolien mukaisia kosvolaisia perinteitä vaalivia kunniallisia kasvatteja, jotka sodan jälkeen palaisivat takaisin Kosovoon rakentamaan talojaan perheen kanssa samaan lähipiiriin ja menisivät naimisiin niin ikään toisen kosvolaisen suvunjatkajan kanssa. Suuren sisarusparven nuorimmaisena tulokkaana Bekim on ainoa, joka uskaltautuu tarinan mukaan vastustamaan isäänsä ja tämän ehdotta laatimia valmiita suunnitelmia tulevaisuutensa varalle. Muiden sisarusten kuvataan muuttavan pois kotoa ja katkaisevan välinsä Bekimin tavoin vanhempiinsa, mutta Bekim yksinään

rohkenee asettumaan kasvokkain isäänsä vastaan sekä nuorena poikana äitiään puolustaessaan, että myös aikuiseksi vartuttuaan.

Siinä, missä Bajran osoittaa negatiiviset tunteensa poikaansa kohtaan fyysisenä väkivaltana, raivokkaina sanallisina aggressionpurkauksina ja ylivallan kahvassa kiinni olevana ankarana ja tiukkana kasvatuksena, Bekim puolestaan käyttää häikäilemättä hyväkseen uudessa kotimaassa isänsä heikentyntä yhteiskunnallista asemaa esimerkiksi kielimuurin kautta ja ilmaisee halveksuntansa ja epäkunnioituksensa isäänsä kohtaan kylmästi silmästä silmään paljastamalla valehtelunsa ja juonittelunsa isäänsä kohtaan laskelmoidun rauhallisesti ja suorastaan isän raivostuvista ja ennalta-arvattavista reaktioista nauttien. Perheen asuessa vielä Kosovossa ennen sodan puhkeamista ja Bekimin ollessa yhä lapsi, hän joutuu vanhempiensa laiminlyönnin, huolenpidon puutteellisuuden ja ympäröivän lähipiirin myrkyllisyyden vuoksi pakotettuna kohtaamaan asioita, jotka eivät lapsen ehjään ja turvalliseen sekä tasapainoiseen kehitykseen kuulu. Insestikokemukset lähipiirissä ja niiden kautta lapsen elämän sukupuolistaminen ja pakottaminen kohti aikuisen elämää koskevaa ruumiillisuutta jättää Bekimiin jälkensä muun perhepiirissä tapahtuneen väkivallan ja painajaisunien kautta oireilemisen ohella.

Kaarina Kyyrönen on tutkinut perheen sisäisiä vuorovaikutussuhteita, perheen kohtaamia kriisitilanteita ja perheenjäsenten keskinäisten roolien muodostumista. Hän kirjoittaa isän roolista perheessä teoksessaan *Perhe kasvaa ja kehittyy kriisiensä kautta* (1983) seuraavasti:

Isä toimii monessa perheessä kurittajana. Kun ja jos äiti on ns. lähikasvattaja, on isä etäisempi niin kurittajana kuin kasvattajanakin, mutta kuitenkin hän on molempia. - - Isä antaa omalla käyttäytymisellään ja suhtautumisellaan vaimoonsa, lasten äitiin, pojalleen mallin siitä, miten mies käyttäytyy ja suhtautuu vastakkaiseen sukupuoleen. Isälläkin on siis monta roolia oman isäroolinsa lisäksi. Isä on Huolehtija, Kasvattaja, Opettaja, Ylihuolehtijanakin isä saattaa olla ja Torjuja ja Itsenäistäjä jne. monia rooleja vaihdellen aina perheen tarpeiden mukaan.

(Kyyrönen 1983, 90-91.)

Kyyrösen mukaan kotonaan vanhempiaan kahlitsemisen, arvaamattomuuden ja rankaisukeinojen vuoksi pelkäämään oppinut lapsi suhtautuu myöhemminkin elämässä kaikkiin aikuisiin tietyllä varauksella. Aikuisten ennalta-arvaamaton, ailahteleva ja negatiivisiin huomioihin keskittyvä käytös heikentää mahdollisuuksia lapsen eheän itsetunnon rakentumiselle. Kyyrönen mieltää lapsen heikon itsetunnon johtuvan kiitoksen ja kehujen puutteesta, tai epäjohdonmukaisesta tavasta antaa palautetta. Jos nuori ei kykene vartuttuaan realistisesti määrittelemään, milloin asiat ovat hyvin tai huonosti, on hänestä kasvanut puutteellisen ja haitallisen kasvatuksen alaisena epävarma, hyväksyntää ja ke-

hotuksia muilta odottava tai vastaavasti liian itseriittoinen ja itsevarma, kovan ulkokuoren omaava tapaus (Kyyrönen 1983, 43-44.)

Juha Hakala kuvaa teoksessaan *Isän kasvatusoppi* (2009) lapselle rajojen asettamista erilaisten esimerkkitapausten avulla. Hakalan mukaan vanhemman on oltava rajojen asettamisen suhteen johdonmukaisia ja selkeitä. Lapsi tarvitsee järkähtämättömiä, yksinkertaisia ja ”viilipyttymäisiä” rajoja, joiden vetäminen on aikuisen vastuulla. Aikuinen esittäytyy lapselle varmojen rajojen vetäjänä, jonka vallankäyttö on sallittua sen asettuessa kuitenkin aina lapsen puolelle ja eduksi (Hakala 2009, 108-110.)

Hakala kirjoittaa vanhemman velvollisuudesta ja tärkeästä tehtävästä hyväksyä ja kunnioittaa lapsensa kehityksen ja kasvun etenemistä. Vanhempien ei tulisi vertailla lapsensa kehityskaaren vaihteita ja eri osa-alueiden oppimista muihin sisaruksiin, itseensä tai lapsen ympärillä oleviin muihin ikätovereihin. Hakala painottaa jokaisen lapsen olevan ainutlaatuinen yksilö, jonka eheäksi ja tasapainoiseksi nuoreksi kasvamista vanhempien tulisi vilpittömän kunnioittavasti ja kiireestä, paniikkoinnista sekä hätiköinnistä vapaana seurata (Hakala 2009, 116-117.)

Jari Sinkkosen ja Mirjam Kallandin toimittamassa teoksessa *Varhaislapsuuden tunnesiteet ja niiden suojeleminen* (2011) Raija-Leena Punamäki erittelee artikkelissaan ”Vanhemmuuteen siirtyminen: raskausajan ja ensimmäisen vuoden kiintymyssuhteet” miehestä isäksi tulemiseen liittyvien siirtymien ja mielikuvien merkitystä vaihe vaiheelta pohjaten tämän jaon Raphael-Leffin aiempaan teo. Punamäki erottaa miehen odotukseksi kutsumastaan ajanjaksosta yhteensä kolme erilaista vaihetta, joilla jokaisella on oma kehitystehtävänsä isäksi tulemisessa ja lapsen syntymään valmistautuessa. Ensimmäinen vaihe, entisestä erottautumisen vaihe tai tiedotusvaihe, saattaa raskauden miehen tietoon ja aiheuttaa miehessä laajan kirjon erilaisia tunnetiloja suuresta ilosta järkytykseen saakka. Punamäen mukaan alun voimakkaiden tunnetilojen myötä miehen kiinnostus etenevää raskautta kohtaan ei odotuksen myöhemmässä vaiheessa lisääntynyt, toisin kuin odottavalla äidillä. Toisen vaiheen eli pysähtymisvaiheen alku määritellään raskauden ulospäin näkyvyydestä alkavaksi. Pysähtymisvaiheessa mies kokee elävänsä muutoksen keskellä ja hänen mielikuvituksensa alkaa tuottaa varhaisia kuvia omasta lapsuudestaan ja vanhemmistaan. Emotionaalinen eläytyminen isyyteen mahdollistuu myönteisten mielikuvien vahvistumisen avulla, kun taas pintaan nousseet kielteiset muistot voivat johtaa etäännyntymiseen. Tämä ratkaiseva vaihe määrittelee uuden isyyden roolin vastaanottamisen täysipainotteisesti tai vastaavasti vierauden tunteen lisääntymisen. Viimeisessä, eli keskittymis- tai paneutumisvaiheessa mies jakaa puolisonsa kanssa kokemukset perhemuutoksen valmisteluista ja hänen kiinnostuksensa isyyttä kohtaan kasvaa. Kiintymyssuhde lasta kohtaan kas-

vaa ja kehittyä emotionaalisesti tärkeäksi jo ennen lapsen syntymää. Vapaa-ajalla isyyteen siirtyminen näkyy muutoksina esimerkiksi harrastusten, ajankäytön ja toveripiirin osalta. Tärkeimpänä erotuvat tulevan isän omat pohdinnat siitä, millainen isä hän haluaa olla. Isyyden työstämisprosessi on tutkijoiden mukaan monivyyhtinen ja jopa äitiyden prosessia monimutkaisempi (Punamäki 2011, 98-99.)

Ilana Aallon ja Jani Kolehmainen toimittamassa teoksessa *Isäkirja* (2004) isyyden ytimeen paneudutaan kahdentoista tutkijan joukolla lähestyen sitä eri näkökulmista: naistutkimuksen, sosiologian, historian, kasvatustieteen, psykologian sekä kulttuuriantropologian edustajat esittävät kukin omia näkemyksiään isyyden syvimmästä olemuksesta. Isyyden ikuisuuskyseksistä esiin nousevat esimerkiksi isyyden sukupuolisen ulottuvuuden osalta isyyden ja miehuuden rinnastaminen toisiinsa, ympäröivän yhteiskunnan heijastamat erilaiset isyysmallit, sekä isyyteen vaikuttavat tekijät, kuten oman isän aiemmat vaikutukset. Esseessä ”Isät ja väkivalta: kilpailevia tulkintoja, toistuvia käytänteitä” Minna Ruckenstein tarkastelee käsityksiä isyydestä ja väkivallasta. Etenkin miessukupuoleen kulttuurisesti yhdistetty käsitys ruumiillisesta väkivallasta kurituksen keinona asetetaan artikkelissa vastakkain sekä sukupolvien välisten eroavaisuuksien että muuttuneen yhteiskuntailmapiirin kanssa. Ruckenstein keskittyy artikkelissaan tarkastelemaan väkivaltaa juuri ruumiillisen ulottuvuuden osalta jättäen symbolisen ja rakenteellisen väkivallan tutkimuksensa ulkopuolelle. Väkivaltaisesti käyttäytyvä mies esitetään patriarkaalista ja perinteistä maskuliinisuutta kuvastavana ja lähipiiriänsä alistavana vallankantajana. Usein lähipiiriin kohdistuvalla väkivallalla tarkoitetaan puolisoa – pahoinpitely ja väkivaltainen käyttäytyminen voi kuitenkin kohdistua myös omiin lapsiin tai jopa ydinperheen jäseniin, kuten vanhempiin. Isyyden näkökulmasta tarkasteltuna ruumiillinen väkivalta ei välttämättä ole ristiriidassa isyyteen nähden: jotkut voivat pitää sitä suorastaan isän oikeutena. Perusteeton väkivalta ylittää kuitenkin isyyden ja tekee siitä heikon ja vastuuttoman. (Ruckenstein 2004, 111-113.)

Kulttuuriset käytännöt voivat joko tukea perheen sisällä tapahtuvaa väkivaltaa, tai vastaavasti kiistää sen oikeutuksen. Kulttuurisiin käytänteisiin liittyy vahvasti perheideologian malli, jonka mukaan jaettu vanhemmuus käsittää tietyt sukupuolittuneet roolit vanhempien kesken jaetuista tehtävistä ja toimista, sekä korostaa miesten hoivavastuuta kodista ja lapsistaan. Ruckensteinin artikkelissa esiintyvien perheväkivaltatutkimusten haastatteluiden perusteella kyettiin selvästi toteamaan, että lähes puolet väkivaltakäytöstä omassa isyydessään ja perhesuhteissaan ilmentäneistä miehistä olivat joutuneet todistamaan väkivaltakäytöstä myös omassa lapsuudessaan isän kurittaessa äitiä tai lapsiaan. Ruckensteinin artikkelissa viitatus Heiskasen ja Piispan vuonna 1998 teetetyn uhritutkimuksen mukaan jopa 40% lapsuudessaan pahoinpitelyä nähneistä miehistä pahoinpiteli niin ikään aikuisiällä

omaa puolisoaan. Uhritutkimuksen mukaan nämä miehet olivat mallioppimisen kautta kasvaneet sisään ruumiillisella painostuksella ja pakottamisella ristiriitoja ratkovaan kulttuuriin. (Ruckenstein 2004, 113-114.)

Väkivallalla on kautta historian ja erilaisten kulttuurien pyritty rankaisemaan henkilöitä, jotka sortuvat käytöksellään rikkomaan yhteisön asettamia sääntöjä. Perheväkivaltaa on puolestaan pidetty keinona ohjata muiden, hierarkkisesti alempana perheen sisällä olevien jäsenten käyttäytymistä. Perheväkivaltatilanteet leimahtavat usein vastoinkäymisistä, joissa väkivaltaa käyttävän henkilön oma asema on jollain lailla uhattuna: pelissä voi olla auktoriteetin lisäksi myös viehäytysvoima tai kunnia. Ruckenstein mainitsee artikkelissaan Anthony Giddensin kuvailleen sukupuolten välisen väkivallan selittyvän miesten moraalisen kontrollin heikentymisenä. Sen sijaan Korpilahden tutkimuksien mukaan lapsiin kohdistuva väkivalta on luonteeltaan usein sukupuolineutraalimpaa aikuisten väliseen väkivaltaan verrattuna: pahoinpitelijöiden osalta miesten osuus ei ole yhtä huomattava, ja väkivallan kohteeksi joutuu sekä tyttöjä että poikia. Perheen sisäinen tai lapsiin kohdistuva väkivalta voi myös kuvastaa perheen sisäisen hierarkiajärjestelmän epäselvyyttä tai kyseenalaistamista. Väkivallan tekijä kokee menettävänsä hallintansa tilanteissa, joissa perheväkivalta hänen käytöksensä osalta leimahtaa. Ruckensteinin artikkelissa esitettyjen väkivaltatutkimusten haastateltavien osalta samankaltainen toimimistapa yhdistää väkivaltakäytöstä perhesuhteissaan ilmentäviä miehiä: kriisitilanteisiin reagoiminen fyysisellä väkivallalla purkautuu yhdistävänä tekijänä kaikilla ruumiin kautta, mutta heidän käsitykset itsestään, vanhemmuudestaan ja parisuhteistaan poikkeavat silti huomattavasti toisistaan. (Ruckenstein 2004, 114-117.)

Sukupolvien välinen ero ja yhteiskunnan muuttuminen näkyy selvästi ruumiillista väkivaltaa koskevien tutkimuksien piirissä. Ruckenstein viittaa tekstissään Lahden artikkeliin, jonka mukaan on tärkeää käydä keskustelua ruumiillisen väkivallan merkityksistä ja neuvotella, kiistellä sekä määrittellä niitä koskevia säädöksiä uudelleen. Muutama vuosikymmen sitten vielä tavanomaisena ja hyväksyttävänä pidetty vanhemman oikeus ojentaa ja karaista jälkikasvuun ruumiillisen kurituksen avulla on nopeasti kokenut yhteiskunnallisen ja kulttuurisen muutoksen. Nykypäivänä länsimaisen ajattelun mukaan vallitsee laaja yhtenäinen mielipide siitä, että vanhemman ei missään tilanteessa tulisi kurittaa lataan väkivaltaisesti. Nopea muutos ajattelussa on aiheuttanut vastakkainasettelua eri kulttuurien välillä perheväkivaltakysymysten osalta ja aiheuttanut todennäköisesti myös perheväkivallan salailemista. Perheväkivaltaa kohtaan asetetut rajoittavat lait eivät ole poistaneet tai lopettaneet väkivaltaista käytöstä. Väkivalta perhepiireissä on myös muuttunut luonteeltaan: vaikka lapseen itseensä ei kohdistuisi suoranaista ruumiillista ja fyysistä väkivaltaa, hän saattaa silti joutua kokemaan toistuvaa väkivaltaa kotonaan näkemällä ja kuulemalla sitä (Ruckenstein 2004, 115-117.)

Psykoanalyttista koulukuntaa edustavan Jorma Myllärniemen tutkimus mieheksi kasvamisesta ilman isän läsnäoloa esittää, että pienen lapsen silmin isän aggressiivinen käytös ja väkivaltaisuus perhettään kohtaan ilmenevät kyvykkyytenä isän fallisesta, miehisestä voimasta. Psykoanalyttisen teorian pohjalta poikalapsi näkee isänsä kaikkitietävänä ja kaikkivoipana aikuisena. Myöhemmin elämässä mieheksi kasvettuaan poika pystyy näkemään lapsuudessa väkivaltakäytöstä ilmentäneen aggressiivisen isänsä realistisemmassa valossa ja usein tiedostamalla pyrkii olemaan erilainen kuin isänsä. Tiedostamattoman toiminnan sisällä vaikuttavat samastukset saattavat kuitenkin välillä houkutella poikaa toimimaan myöhemmällä iällä samoin, kuin isä on malliesimerkillään pojan lapsuudessa aiemmin toiminut. Myllärniemi toteaa, että monen isän läsnäolo ja turvaa vailla olevan pojan kohtalo on myöhemmässä elämässä jatkaa isän perintöä itsessään näiden mainittujen tiedostamattomassa vaikuttavien samaistusten kautta. Isän niin sanottu paha ei tule voitetuksi, sillä käsittelemättömät muistot ja niiden vaikutukset jatkavat elämää ja kehittymistä pojan horjuvassa mielessä (Myllärniemi 2010, 154-157.)

Lapsuuden kodissa koettua ja nähtyä väkivaltaa on pidetty eräänä merkittävimpänä tekijänä yksilön tulevaa väkivaltakäyttäytymistä ennustettaessa. Ruckensteinin haastattelemat väkivaltaan taipuvaiset miehet pitivät isyyden moraalisten ulottuvuuksien osalta mieskäsitystä kaksijakoisena. Kunniallinen mies oli heidän silmissään hyvä mies. Mies, joka hoitaa perheasiensa sekä työnsä moitteettomasti. Kunniallisen miehen vastakohtana pidettiin vastaavasti työssään tai kotonaan menestymätöntä miestä. Tämä mies miellettiin moraalisesti ja sosiaalisesti arveluttavaksi. Kelvoton miehestä tuli tämän jättäessä perheensä tai pettäessä puolisoaan. (Ruckenstein 2004, 118-119.)

Edellä esitetyt haastattelututkimustulokset tukevat osaltaan Bajranin esiintymistä ja olemusta isänä sekä kumppanina. Hän oikeuttaa käyttöksensä ja toimintatapansa kunniallisuuteen ja aiempaan hyvänä pidettyyn totuuteen. Synkkinäkään ajanjaksoina tai odottamattomina käänteinä hän ei milloinkaan hylkää eikä jätä perhettään. Bajran on juuttunut ikuisesti tapojensa vangiksi eikä osaa sopeutua uuteen maahan, vaihtuneeseen sosiaaliseen asemaansa eikä hyvästellä menneisyyttään. Hän on rakentanut vankkumattoman ydinperhemallin ja historiaan pohjautuvan kulttuurikäsitteiden perheensä tulevaisuudelle ikaikaisten tottumusten ja tapojen pohjalta, eikä kykene millään muotoa hyväksymään tästä poikkeavaa toimintaa. Päähenkilö Bekim kuvaa tätä isänsä järkähtämätöntä kykenemättömyyttä muutokseen seuraavasti:

Kun minun isäni tuli tähän maahan, hänellä ei ollut yhtään mitään. Hänellä oli vaimo ja viisi lasta, maallista omaisuutta lompakollisen verran ja vihaa ja pelkoa tulvillaan oleva pää täyn-

nä suunnitelmia, joita orjallisesti noudattamalla hänestä tulisi vielä se sama mies, joka Kosovosta lähti. Niin minun isäni oli suunnitellut elämämme valmiiksi jo ennen kuin se ehti alkaa. - - Hän oli tyytyväinen, kunhan me olimme tekevinämme niin kuin hän halusi meidän tekevän.

(*Kissani Jugoslavia* 2014, 101-102.)

Auktoriteettiasemaansa korostaakseen mies teroittaa väkivaltansa uhriksi joutuvan henkilön mieleen selvästi tahtomansa sanoman, eli oikean ja väärän eron. Isän tapa toimia on haastateltavien miesten silmissä mielletty jämäkäksi ja oikeudenmukaiseksi, suorastaan tehokkaaksi rankaisukeinoksi. Väkivaltatilanteissa kuohahtelevat tunteet ovat räjähdysmäisiä luonteeltaan, mutta niitä sanelee kuitenkin käytännöllinen ja päämäärätietoinen tapa toimia. Väkivaltatilanteiden täsmällisyyttä, käytännöllisyyttä ja päämäärätietoista otetta hallitsee haastateltavien miesten mukaan sellainen isä, joka kykenee kuohahtamisensa ja kurittamisensa jälkeen palauttamaan perheeseen rauhan, ikään kuin sanomaan kuuluisan viimeisen sanan. Haastateltavat miehet ovat kokeneet lapsuudessaan vastaavasti käyttäytyneen isän pelottavaksi, mutta oppineet ymmärtämään tämän toimintaa ja tarkoitusperiä aikuistuttuaan. He uskovat, että isä lyö lastaan tarkoituksella tämän parhaaksi, eikä milloinkaan silkkaa ilkeyttään (Ruckenstein 2004, 120-121.)

Ruckensteinin tutkimuksessa haastatellut miehet pitivät mielivaltaisesti ja vailla tarkoitusperiä riehuvaa isähahmoja epämiellyttävinä ja hyväksymättöminä vastakohtina aiemmissä vastauksissa ihaillemilleen jämäköille, kurituksensa osalta tarkoitusperiltään selkeästi kohdistetuille ja viimeisen sanan perheessään sanoville kunniallisille isille. Tämän kaltaista perhe-elämässään toistuvasti epäonnistuvaa ja alkoholin vaikutuksen alaisena useasti olevaa sekä vastuutaan pakoilevaa isähahmoa haastateltavat miehet pitivät kunnianttomana isänä. Arvaamaton ja perhettään mielivaltaisesti terrorisoiva isä jätti lapsiinsa toistuvan väkivallan pelossa elettyä pelkoa, joiden traumojen paikkaaminen vanhemmalla iälläkin tulisi olemaan jopa mahdotonta. Pienen lapsen pahoinpitelyyn johtaneen haastateltavan tutkimustulosten mukaan taustalla piilivät juuri arvaamaton, vastuuton ja epäjohdonmukainen käytös, sekä järkkävän mielenterveyden oireileminen. (Ruckenstein 2004, 121-123.)

Sinkkonen viittaa isyystutkimuksessaan Blossin vuonna 1985 havainnollistamaan teoriaan, jonka mukaan poikalapsi käy jo varhaisista ikävuosistaan lähtien saakka kamppailua isäsuhteessaan isänsä ihailun sekä itsehalveksunnan välillä. Poika on jo lapsuudestaan saakka ikään kuin ikuisessa heiluriliikkeessä suhteessaan omaan isäänsä: heiluriliikkeessä vuorottelevat kokemukset toisaalta omasta itsenäistymisen tarpeesta ja kokemuksesta, toisaalta riippuvuuden tunteesta isää kohtaan. Varhain ilman isää jääneillä pojilla on todettu kognitiivisella osa-alueella muutoksia ikätoverihinsa verrat-

tuna: isän puutteesta kärsivien poikien verbaaliset kyvyt ovat keskimäärin parempia, kuin avaruudellinen hahmottaminen. (Sinkkonen 1990, 146-150.)

Sinkkonen määrittelee kurin tarkoittavan toisen vallan alla olemista. Fyysisissä kuritustilanteissa vihattu sekä pelätty kuria ilmentävä auktoriteetti ottaa vallan sekä hallinnan osakseen, ja lapsen sisäiset hallintamekanismit jäävät näin ollen täysin syntymättä. Lapsi siis kykene kehittymään kohtaamiensa vaikeiden ja ongelmallisten tilanteiden tai pulmien ratkaisussa ilman itsestään lähtöisin olevaa oivaltavaa mallia. Sinkkonen mukaan lapsen oma sisäinen kontrolli ongelmantilanteiden kohtaamista ja etenkin ongelmanratkaisua kohtaan kehittyy parhaiten perheissä, joissa vanhemmat itse noudattavat asettamiaan oppeja eli toimivat peräänkuuluttamiensa arvojen mukaisesti. Tällä tavoin vanhempien asenteista ja käytöksistä mallioppimalla lapsi sisäistää samat arvot ja toimintatavat huomattavasti paremmin, kuin lasta niihin suoraan ilman vanhemman omaa esimerkkiä pakottamalla. (Sinkkonen 1990, 27-28.)

Irene Kristerin mukaan lapsi tarvitsee vanhemman jatkuvaa läsnäoloa ja läheisyyttä kyetäkseen tuntemaan ja käsittelemään itselleen vaikeita tunnetiloja. Vanhempien lapsensa emotionaalinen laiminlyönti ja läheisyyden puutteesta kumpuava turvattomuuden tunne puolestaan aiheuttavat lapsen negatiivisten tunteiden ja tarpeiden säilömistä lapsen sisälle. Sisälleen ikäviä ja vaikeita tunnetiloja säilönyt lapsi ei osaa ohjata omaa sosiaalista toimintaansa vaan kyseenalaistaa kussakin tilanteessa siihen sopivien tunteiden kuulumisen ja ilmaisuuden. Negatiivisten tunteiden kätkeyminen ja säilöminen aiheuttaa pidemmällä aikavälillä vakavia ongelmia yksilön psyykkeessä ja sosiaalisessa todellisuudessa: hänestä tulee itsestään epävarma, omiin tunteisiinsa sekä vaistoihinsa luottamaan kykenemättömän ulkoajohtuva toimija. Kristeri määrittelee kuvainnollisesti vanhempien välisen suhteen lasten kodiksi ja sitä myöten tuon kodin tunneilmaston kulkevan lapsen mielen mukana hänen aikuiselämänsä saakka. Tunneilmasto voi vaikuttaa lapseen joko rakentavasti tai rajoittavasti (Kristeri 1999, 32-36.)

Bekim kuvailee isänsä aiheuttamia tunnetiloja itsessään seuraavasti:

Toisinaan taas olen niin vihainen, että mietin, voiko ihminen edes kantaa tällaista raivoa sisällään. Se on pakkopaitaan kääritty peto, joka repii paidan kankaan ja rikkoo sen siteet, ja se heittää kaikki kirjat kirjahyllystä ja hajottaa huonekalut ja astiat paiskaamalla ne seinään ja pakottautuu sitten jääkylmään suihkuun. Ja sitten sitä tulee jostakin vielä lisää, ja lopulta sitä on niin paljon, että luulen tukehtuvani siihen. Niin tiheää se on, hampaita jotka tahtovat mennä rikki koska puren niitä yhteen niin kovaa ja pitkään, käsiä jotka puristuvat nyrkkiin sellaisella voimalla että sormeni puutuvat, kurkkuun juuttuvaa ruokaa joka syöksyy saman tien ulos. - - Pahimmillaan hänen poissaolonsa näkyy öinä, jotka valvon alusta loppuun, koska olen niin katkera, että koko elimistöni on vähällä leimahtaa tuleen.

(*Kissani Jugoslavia* 2014, 55-56.)

Bekimin valtavan voimakkaat ristiriitaiset tuntemukset omasta isäsuhteestaan vaihtelevat silmittömästä fyysisestä raivosta sisältä hitaasti kalvavaan ja riipivään epätoivoisuuteen. Hänen sielunsa ja sydämensä ovat täynnä vuosikymmenten ajan pakkautunutta käsittelemätöntä vihaa, surua, pettymystä ja katkeruutta. Bekimillä ei ole koskaan ollut ketään häntä pyyteettömästi ja ehdoitta rakastavaa turvallista lähimaista perhepiirissään. Hänen kykenemättömyytensä hallita ja kontrolloida sisältään kumpuavia monivyyhtisiä ja raskaita tunnekuohuja johtuu varhaislapsuudesta saakka jatkuudesta toistuvasta laiminlyönnistä, epä johdonmukaisesta sekä ennen kaikkea epäoikeudenmukaisesta kasvatuksesta. Bekimin lapsuutta ja nuoruutta ovat varjostaneet yhteiskunnallisten kriisien ja sodan aiheuttaman maastamuuton rinnalla perheen sisäiset ongelmat: vanhempien välinen rakkaudeton ja tasa-arvohierarkialtaan äärimmäisen epäsuhtainen avioliitto, hänen lapsuudessaan kokema lähisukulaisen toimesta tapahtunut seksuaalinen hyväksikäyttö sekä jatkuvat ja piinaavat painajaisunet. Bekimin varhaisaikuisuutta ja hänen koko sosiaalista todellisuuttaan leimaavat joka hetki hänen aiemmat elämäkokemuksensa, käsittelemättömät traumansa ja kyvyttömyytensä puhua ja purkaa negatiivisia tunnetilojaan. Bekim on tahtomattaan ja syyttömänä elämänsä alkutaipaleilla sattuneiden traumatisoivien tilanteiden uhri ja ruumiillistuma.

Myös Bekimin äidin eli Bajranin puolison Eminen kertomukset kirjassa vahvistavat kuvaa Bajranista autoritäärisenä ja sukunsa ikaikaisiin kaavoihin kangistuneena perheensä roolien ohjaajana sekä ennalta määrääjänä: Romaanin juonen tiivistettyä huippuunsa ja Bekimin perheen hajottua palasiksi äiti Emine muistelee Bajranin vallan alla eläneitä perheenjäseniään ja entistä miestänsä seuraavasti:

-- ”Kun sain Bajramin minulle lähettämän kirjeen, istuin pöydän ääreen koska pelkäsin tulevani hulluksi sen sisällöstä, mutta kun avasin sen ja luin ne muutamat lauseet jotka hän oli minulle ja lapsille kirjoittanut, työnsin kirjeen takaisin kirjekuoreen, kääntelin sitä hetken käsissäni ja laitoin sen kaappiin, sillä hän oli osoittanut sen ihmisille joita ei enää ollut.” (*Kissani Jugoslavia* 2014, 280.)

Bekim hankkii käärmeen hetken mielihoiteesta ja alitajuntansa viettien ohjaamana suojellakseen itseään yksinäisyyden mukanaan tuomilta ajatuksilta, mutta ennen kaikkea myös tunteakseen elämänsä ensimmäistä kertaa omistavansa jotakin elollista ja ollakseen itse johtaja, tilanteen sanelija ja päätösten tekijä: ”Annan sille kodin, kaiken minkä se tarvitsee, ja se tulee olemaan kanssani onnellinen, koska tiedän mitä se haluaa”. Bekim asettaa näin huomaamattaan itsensä isänsä kaltaiseksi perheen pääksi, päätösten tekijäksi ja muiden edun tuntijaksi sekä määrittäjäksi. Käärmeen hankkimisprosessin aikana Bekim olettaa ennalta käärmeen olevan valtavan mahtipontinen, äänekäs ja

suuri. Käärmeen luonnetta ja olemusta eläimenä kuvataan romaanissa sitä ylhäältä päin alentuvasti katsoen: ”-- Ne eivät olleet ikinä nähneet päivänvaloa eivätkä koskettaneet oikeaa maata, ja nyt ne aseteltiin näytille luonnon olosuhteita jäljitteleviin tiloihin. Oppivatkohan ne koskaan, että kaikki elämät eivät ole samanarvoisia?” (*Kissani Jugoslavia* 2014, 19-21.)

Bekim kuvaa suhdettaan ja odotuksiaan käärmettä kohtaan sen saapuessa hänen kotiinsa seuraavasti: ”Onnellinen käärme tarvitsi rakkautta, rauhaa ja rajoja. Mutta mikään määrä rakkautta, rauhaa ja rajoja ei tehnyt käärmeestä sitä, mikä siitä olisi pitänyt tulla.” (*Kissani Jugoslavia* 2014, 38.) Hän haluaa rakastaa käärmettään rajattomasti, syöttää sen valtavaksi ja pakahtua sen kauneudesta ja täydellisyydestä muihin käärmeisiin verrattuna. Käärme ei kuitenkaan kykene antamaan Bekimille vastakaikua tämän aiemmin tukahduttamiin ja nyt hiljattain varhaisaikuisuuden kynnyksellä purkautuviin tunnetiloihin. Käärme tarjoaa Bekimille tulkintatavasta riippuen monenlaista peilipintaa: se toisaalta kuvastaa Bekimin suhdetta tämän isään ja tuon ihmissuhteen välisen valtahierarkian kääntymistä pääläelleen – toisaalta käärme kuvastaa myös Bekimiä itseään tämän yrittäessä selviytyä uudessa maassa ja ympäröivässä yhteiskunnassa ihmisten inhon, pelon ja halveksinnan keskellä. Käärmeen fyysinen olemus ja sille luontainen tapa olla ja elää omissa oloissaan vetäytyen, piileksien ja käpertyen itsensä kerälle heijastavat myös Bekimin omalle käytökselle tyypillistä toimintatapaa sulkeutua omiin oloihiinsa, kätkeä tunteet sisälleen ja suojella itseään omissa oloissaan ympäröivältä uhkalta ja pahalta.

Mika Ojakangas tiivistää teoksensa *Lapsuus ja auktoriteetti* (1997) lopussa ajatuksensa lapsuuteen ja auktoriteettiin keskittyvästä tutkimuksestaan osuvasti:

Lapsuus ei ole meidän maailmastamme eristetty maailma, joka lakkaamatta loittonee meidän läheistyessämme sitä: se ei ole maailma lainkaan vaan meidän lähestymisemme raja, sen resistanssi. Se on painava isku niille, jotka luulevat, että lapsi on aine ja kasvatusta hänen muotonsa ja että ihminen on se, joksi hän itse itsensä tekee, taideteos, mutta myös niille, jotka luulevat, että lapsi on oma muotonsa, ominaisuuksiltaan tunnistettava olio, jonka tunnistaminen auttaa häntä aktualisoimaan oman muotonsa, tulemaan siksi, joka hän on. (Ojakangas 1997, 289-290.)

Ojakangas kuvailee jokaisen yksilön olleen joskus lapsi ja heidän vanhempiansa joutuneen kohtaamaan aikanaan kunkin yksilön lapsuuden ja elämään sen asian kanssa. Vaikka lapsi on vanhempiensa lapsi, eivät nämä kuitenkaan voi kokea tai väittää omistavansa tätä – lasta tulee pitää Ojakankaan mukaan lahjana ja lapsuuteen tulee suhtautua kaikkine kirjavine käännteineen suopeasti ja lapsuuden olemassaololle hyväksyvästi. Ojakankaan mukaan kasvatuksen muodolla ei ole niinkään väliä, pahin mahdollinen virhe on jättää lapsi vaille kasvatusta, ikään kuin vapaalle kasvatukselle. Aikuiselta

löytyvät monipuoliset kasvatuskeinot jäävät helposti voimattomaksi lapsen vastarintaan asettuvan olemuksen edessä, mutta ovat välttämättömiä kasvamiselle, kehittymiselle ja kypsymiselle matkalla kohti nuoruutta ja aikuisuutta (Ojakangas 1997, 290-292.)

4.4 Irti isästä

Pekka Hämäläinen kirjoittaa teoksessaan *Isä ja minä – ainutlaatuinen ihmissuhde hyvässä ja pahassa* (2010) isän negatiivisten tunteiden psykologisesta heijastamisesta jälkikasvuunsa. Hämäläinen kuvailee vaikenemisen perinnön kulttuurin kautta isän tukahdutettujen, mitätöityjen ja kiellettyjen negatiivisten tunteiden siirtymistä vähitellen sukupolvien taakaksi. Työstämättömien tunteiden pintaan puskeminen alitajunnan kautta aiheuttaa isän käytöksessä häijyä ilkeilyä, muiden tekemisten tuomitsemista ja saa isän huomaamattaan muodostamaan ympärilleen ikään kuin kuoren, jonka läpi ei pääse. Kaukainen ja ulkopuolinen isä kätkee valtavan kuorman tunteita sisälleen vaikenemisen kulttuurin mukaisesti ymmärtämättä, että juuri vastaavalla vetäytyvällä ja luoksepääsemättömällä kätkevällä käytöksellään tuleekin niitä siirtäneeksi eteenpäin seuraavan sukupolven henkiseksi painolastiksi. Tunteiden kätkeminen ei milloinkaan tarkoita niiden voittamista. Henkisesti pahasta sisäisestä olostä kärsivä isä arvostelee muita, töksäyttelee kiukun vallassa pahoja asioita suustaan ja isän käytös on kaikin puolin outoa ja epä johdonmukaista (Hämäläinen 2010, 26-28.)

Vesa Mannisen edustaman psykoanalyttisen näkökulman mukaan maailma kykenee tarjoamaan hyvää vain niille, jotka kykenevät luottamaan jo saavutetun hyvän pysyvyyteen, eivätkä pelkää liikaa pettymyksiä kohtamista. Tämä kykenevyys luottaa pysyvään hyvään mahdollistuu Mannisen mukaan vain yksilön sisäisten muodosteiden turvaamana. Sisäiset muodosteet muovautuvat psykoanalyttisen tutkimuksen mukaan onnellisesti kehittyneessä varhaislapsuudessa. Kova aikuisiän kohtalo juontaa puolestaan niin ikään juurensa lapsuusiän varhaiseen avuttomuuteen. Aikuisiän kovastakin kohtalosta voi selvitä tunnustamalla tosiasiat itselleen ja tekemällä kovaa kohtaloa edeltäneet tapahtumat ja muistot taas näkyväksi. Traumojensa kertaaminen voi aiheuttaa kavahtuttavia tuntemuksia, jotka pyrkivät suojaamaan turvatonta ja yksinäistä minuutta perimmäiseltä kaipuulta. Mikäli yksilö jää riippuvaiseksi passiivisesta ja avuttomasta odottamisen tunteesta pelastumisen ja toivon murskaantumisen kuilun välille, hänen henkiseksi noidankehäkseen uhkaa muodostua ikuisen pyrkimys uusien pettymysten estämiseen (Manninen 1991, 148-151.)

Juhani Mattila käsittelee teoksessaan *Herkkyyden ja sosiaaliset pelot* (2014) tukahdutetun ja patoutuneen vihan aiheuttamia vaikutuksia jännitykseen. Mattilan mukaan tukahdutetusta vihasta johtuvat äärinegatiiviset tunteet ovat usein luonteeltaan niin vaikealaatuisia, että yksilö ei mielellään kykene

edes myöntämään niitä omikseen eikä osaa omin avuin niitä käsitellä. Tukahdutettu ja sisälle patoutunut viha voi purkautua hallitsemattomalla tavalla voimakkaina vihan kuohahtamisina arkipäiväisissä ongelmatilanteissa, kuten jonottamisen yhteydessä, ja saada osakseen valtavan suuret mittasuhteet sekä puitteet ongelman todelliseen kokoon nähden. Huutamalla ja raivoamalla purkautuva järjetön viha kohdistuu usein sille kuulumattomaan ulkopuoliseen ja tahattomasti tilanteeseen joutuneeseen henkilöön ja saa osakseen myös ikäviä ja harmistuneita vastareaktioita vihan kohteeksi joutuneissa yksilöissä. Aggressioiden kanavoiminen sosiaalisesti hyväksyttävällä tavalla on vaikeaa ja jopa mahdotonta ilman patoutuneen vihan todellisten syiden kartoittamista ja käsittelemistä. Avoin suuttumusreaktio ongelmatilanteissa suojelee vihaa sisälleen kerryttäneitä yksilöä vielä pahemmalta tunteelta eli pelolta ja hylätyksi tulemiselta (Mattila 2014, 95-97.)

Hämäläisen mukaan vasta iän ja etäisyyden myötä lapsesta aikuiseksi varttunut poikalapsi voi kyetä kunnolla ymmärtämään ja tulkitsemaan omaa isäsuhdettaan ja sen vaikutusta elämäänsä. Kyky ymmärtää asettuvansa osaksi sukupolvien välistä ketjua ja voima hyväksyä isäsuhteessa koetut pettymykset, surut ja vastaavasti ilot sekä onnistumiset vaikuttavat varttuneen pojan oman elämän kokemiseen ja rakentumiseen. Aikuiseksi kasvettuaan poika työstää henkilökohtaisesti omaa isäsuhdettaan ja muistoja isästään eikä toivo tulevaisuutta ulkopuolisten kautta verratuksi isäänsä. Isältä saadut hyvät eväät elämään on helppoa siirtää eteenpäin sukupolvien välisenä perintönä. Vastaavasti isältä henkisenä perintönä kannettavaksi saadut ja käsittelemättä jääneet traumat, ahdistukset ja kivut tuottavat huomattavasti enemmän haasteita varttuneelle pojalle. Keskeistä tällaisissa tapauksissa on pojan oma asennoituminen ja vastuun kantaminen isän jättämästä henkisestä taakasta: mikäli poika kykenee katkaisemaan vaikenemisen perintöketjun ja työstämään nämä kauan kielletyt ja tukahdutetut, sukupolvesta toiseen mukana kuljetetut raskaat tunteet, on hänellä mahdollisuus vapauttaa seuraavat sukupolvet vastaavan taakan periytyemisestä eteenpäin ja saada itse surtua näihin tunteisiin liittyvä kipu ja tuska pois. Tuomalla rohkeasti syrjäytetyt, kätkeytetyt ja häpeällisenä pidetyt negatiiviset tunteet paljastavaan valoon ja käsittelemällä niitä tunteilleen avoimesti voi lapsuudessaan ja nuoruudessaan isän käytöksestä voimakkaasti kärsinyt poikalapsi vihdoinkin mielessään voittaa isänsä ja saada päätepisteen työstämälleen isäsuhteelleen (Hämäläinen 2010 107-116.)

Hämäläinen korostaa vanhempien ja isovanhempien elämien voimakasta vaikutusta tässä hetkessä eläviin yksilöihin. Perimän merkitys on hänen mukaansa keskeinen: meistä jokainen kantaa sukuperimäänsä mukana joko hyvässä tai pahassa mielessä. Yksilö on aina sukuperimänsä kahlitseva vankei riippumatta siitä, sisältääkö tuo perimäaines katkeruuden vai kiitollisuuden siemeniä. Oma sukuperimä on yksilön kantava voimavara tai vastaavasti tuhovoima riippuen perimän mukanaan kuljettamasta aineksesta. Aiemmat sukupolvet elävät yksilöissä niin ulkoisten piirteiden, kuin geenien ja

luonteenpiirteidenkin kautta. Pyrkimys ymmärtää isän toimintaa ja käytöstä edellyttää kykyä nähdä isä niin ikään yksilönä, osana sukupolvien välistä ketjua ja jälkeläisensä lailla oman sukuperimänsä tuotteena sekä vankina. Isää ei voida pitää yksinäisenä, irrallisena alkutuotteena ja syypäänä jokaiseen ongelmaan – hän on kooste monien sukupolvien aiempien asioiden jatkumosta. Voidakseen päästää irti isästä muistoinen lapsesta aikuiseksi kasvaneen perillisen on kyettävä selvittämään sukujuurissaan piilleitä hyviä aineksia ja päästävä käsiksi siihen pahaan, joka voimavaroja eteenpäin jatkamiselle jarruttaa ja sitoo paikoillaan. (Hämäläinen 2010, 117-119.)

Kissani Jugoslavia huipentuu juonellisesti kohtaukseen, jossa Bekim matkustaa pitkän ajanjakson päätteeksi juurilleen entiseen kotimaahansa Kosovoon kohdatakseen menneisyytensä kasvotusten ja vapautuakseen häntä vuosikausia vainonneesta henkisestä taakasta. Aikuinen Bekim pakottaa häntä lapsena hyväksikäyttäneen isoisänsä katsomaan häntä silmiin:

”Kyllä, kyllä se oli käärme. Musta myrkyllinen kyy. Niitä on täällä vaikka kuinka paljon. Olin kauhusta kankeana enkä uskaltanut liikkua, kun hän veti muovipussin käärmeen ympäriltä. Hänen otteensa oli varma ja vahva, kuin hän olisi tiennyt tarkalleen mistä tarttua. Käärme heilutteli koko ruumistaan pojan pidellessä sitä pään alapuolelta. Olalla oleva kissa sähisi aluksi, nousi pojan pään päälle, yritti jopa lyödä käärmettä ja liikuskeili rauhattomana hänen hartioillaan ja päänsä päällä, kunnes käärme oli lakannut rimpuilemasta. - - Sitten hän veti käärmeen selkänsä taakse ja heitti minua sillä. Sillä käärmeellä. Jalkani olivat pettänyt al- ta, polveni tärisivät ja vatsassani tuntui pudas kauhu. - - Minua pelotti, Emine. En ole koskaan pelännyt yhtä paljon.”

(*Kissani Jugoslavia* 2014, 271-272.)

Heittämällä tappavan kyykäärmeen isoisänsä kohti Bekim syöksee kaikki häntä kauan vainonneet negatiiviset ja vaikenemisen kulttuurin vuoksi syvälle sisimpään piilotetut tukahdetut tunnetilat takaisin niiden syntypisteeseen: vihaa, tuskaa, salaisuuksia ja synkkyyttä täynnä olevaan sukuhaaraansa. Bekim osoittaa Kosovoon matkustamalla ja menneisyytensä silmästä silmään kohtaamalla olevansa vihdoin tietoinen häntä pitkään piinanneiden ongelmien lähtökohdista ja kaikkien traumojensa monivyyhtisestä sumasta. Aiemmin romaanissa kaiken Bekimin sisälleen patoaman vihan, katkeruuden ja avoimen halveksunnan syöksyn lailla osakseen saanut Bajran-isä ei olekaan enää ainut pahuuden ruumiillistuma ja alkutuote. Bekim ymmärtää isänsä asettuneen osaltaan osaksi ikaikaista ja historiallista sukupolvien välistä ketjua, jonka syvimpien ja kätkeyimpien salaisuuksien päivänvaloon tuominen on kerta toisensa jälkeen lykkääntynyt perheen miesjäsenten omien sisäisten heikkouksien vuoksi. Miehet ovat asioiden selvittämisen, auki keskustelemisen ja avoimen surmisen sijasta kovettaneet itsensä isiensä esimerkkiä seuraten aina siihen pisteeseen saakka, että henkinen taakka on siirtynyt jälleen seuraavan sukupolven kannettavaksi ja toteutettavaksi.

Juoksin nopeammin kuin koskaan, ohi Mehmetin kaupan, ohi punatiilikattoisten talojen, niiden valkoiseksi maalattujen seinien, ohi yhä asfaltoimattomien teiden, ohi koko kylän. Tulin kivelle ja nojasin siihen, ja hiostavasta paahteesta huolimatta sen pinta oli kylmä, luotaan-työntävä ja karu, ja minusta tuntui kuin mikään määrä happea ei tyydyttäisi tarvettani hengittää. Hieroin rintakehääni, tunnustelin sen edestakaista pullistumista ja pyyhin hikikarpoita otsalta, ja hengitin raskaasti ja suljin silmäni ja avasin ne taas, ja kevyeltä tuntuva pääni huojuu painavien ilmavirtausten tahtiin. Molemmat käteni nojasivat polviini eikä minun oranssinvalkoinen kissani ollut missään, vaikka se hetki sitten riippui pitkänä kaulallani. Eikä käärmeenkään ollut, ei ollut hietakyytä eikä kissaa, ja minä oikaisin jalkani ja selkäni suoriksi ja katselin ympärilleni kissan ja käärmeeni varalta, sillä minun ei pitänyt menettää niitä, mutta niitä ei näkynyt yhtään missään. Kissani ja käärmeeni. Kadotin ne.
(*Kissani Jugoslavia* 2014, 220.)

Vihdoin Bekim on voittanut muiston isästään, isoisästään ja koko pelkoa sekä vihaa täynnä olevasta epävarmasta lapsuudestaan ja nuoruudestaan. Hän on vapaa rohkeasti suremaan, purkamaan ja työstämään muistojaan sekä menneisyyttään. Vapaus ei kuitenkaan tarkoita Bekimin osalta hetkellistä ihmeperantumista, ilon tunteiden ryöpsähtävää ja nopeaa purkautumista tai täydellistä eheytymistä kaikesta kokemasta pahasta. Täydellistä eheytymistä identiteetilleen ei voi kukaan koskaan saavuttaa, mutta kuvitteellisesti sirpaleina olevan itsetunnon palasia kykenee liimaamaan takaisin yhteen. Viettäessään isoisänsä kohtaamisen jälkeen vielä viikon Pristinassa, Bekim maalailee mielessään toiveikkaita kuvia uudesta alusta ja rakkauden voittamisesta. Hän miettii romanttisten haaveidensa keskellä epäilevästi, voiko kaikki hyvä tulevaisuudessa tapahtuvalla tottakaan, kunnes vihdoin ymmärtää, että tietysti. Hänelle itselleen tapahtuu viimein kaikki se kaunis ja pyyteeton hyvä, josta hän on niin kauan pidättäytynyt pelon vuoksi. Bekimin kadotettua kissansa ja käärmeensä hän symbolisesti vapautuu kissahahmon kautta jatkuvasta itseinhon ja itsesyyttelyn kehästä. Käärmeestä luopuessaan hän puolestaan tulee hyvästelleeksi kuvainnollisesti ne henkilöt, tapahtumat ja muistot, joihin ei itse ole koskaan voinutkaan vaikuttaa.

Kissa edusti tarinaan ilmestyessään Bekimille hänen sisimpäänsä kätkeytyneiden tunteiden fyysistä heijastumapintaa, jonka kautta peilaten Bekim soimasi itseään kaikesta siitä, mitä oli joutunut elämänsä aikana kokemaan. Seksuaalivähemmistöön kuuluminen, maahanmuuttajana uudessa kotimaassa eläminen ja ikiaikaisten perhekriisien vuoksi vailla luotettavaa lähipiiriä ja hyväksyntää kasvaminen saivat hänet tuntemaan itsensä alempiarvoiseksi, joukkoon kuulumattomaksi ja uuteen yhteiskuntaan kelpaamattomaksi. Ennen kaikkea syvä yksinäisyys ja kaiken pahan keskellä yksin jääminen saivat Bekimin laittamaan kaiken toivonsa ja voimavaransa tuohon häntä niin turmelevasti kohdelleeseen kissahahmoon. Käärme puolestaan edusti perinteisempää eläinhahmoa ulkomuodoltaan ja käyttäytymiseltään Bekimin alaisena, mutta sen salaperäisessä ja painostavassa olemuksessa piilivät niin ikään symbolisesti Bekimin mielessä työstämättömät asiat.

Isästä irtaantuminen on Bekimin kohdalla pitkäkestoinen ja voimavaroja vaativa prosessi, joka kuitenkin osoittautuu romaanin juonen osalta selvästi mahdolliseksi ja toteutuvaksi. Bekim saa tunteidensa ja muistojensa kohtaamisen sekä käsittelyn tueksi apua uudelta lentokoneessa tapaamaltaan kumppaniltaan, Samilta. Yhdessä he käyvät läpi Bekimin muistoja isästään yksi toisensa jälkeen niille aikaa ja rauhaa antaen. *Kissani Jugoslavia* päättyy koskettavasti Bekimin muistoihin tiivistäen osuvasti hänen suhtautumistapansa muuttumisen isäänsä kohtaan:

Ja minä mietin, mitä minun isäni ajatteli kun hän heräsi aamuisin ja huomasi olevansa yksin, tai sinä aamuna kun hän kuoli. Mitä minun isäni ajatteli, kun hän varhaisessa, kylmässä aamussa, jossa jääkiteet olivat seisahtuneet ilmaan, haki vitriinikaapista revolverin. Kyllästykö hän etsimään vastauksia vai esittämään kysymyksiä, kun hän työnsi siihen luoteja ja latausi sen? - - Ja aina silloin tällöin, kun kuulen hänen äänensä, lähdän pitkälle kävelylle metsään tai merenrannalle, ja kun tulen takaisin, tartun miestäni käsivarresta, hän on kaunis ja kunnollinen, ja minä halaan häntä ja kysyn mitä hän haluaisi syödä, sillä minä tiedän miten onnelliseksi hän siitä tulee.

(*Kissani Jugoslavia* 2014, 284-285.)

5 PÄÄTÄNTÖ

Tässä maisterintutkielmassani tutkin Pajtim Statovcin esikoisteoksen *Kissani Jugoslavian* fiktiivisen tarinan päähenkilön identiteettiä. Tutkimukseni lähtökohtana oli selvittää, miten päähenkilön elämässä varhaislapsuudesta nuoruuden kautta aikuisuuteen matkan varrella sattuneet tapahtumat, perhesuhteet ja yhteiskunnalliset olosuhteiden muutokset ovat vaikuttaneet tämän identiteetin kehitykseen ja identiteetin ilmenemiseen nykyhetkessä. Valitsin tutkimukseni kolmeksi keskeiseksi näkökulmaksi ja teemaksi päähenkilön identiteetin analysoimista varten irrallisuuden kokemuksen, isäsuhteen sekä seksuaalisen kehittymisen. Irrallisuuden kokemuksen määrittelin tarkoittavan etnisen identiteetin ja ulottuvuuden kautta ilmentyvää erilaisuutta: irrallista tunnetta siitä, mihin maahan, kansaan ja kulttuuriin tuntee juuriltaan kuuluvansa. Päähenkilön ja tämän isän välistä monivyyhtistä ja kompleksista ihmissuhdetta tutkin lineaarisesti edeten kohdetekstini juonenkulun mukana päähenkilön varhaislapsuuden tapahtumista nykyhetkeen saakka. Seksuaalisen kehittymisen ulottuvuutta analysoin paitsi päähenkilön horjuvan ja kokeilevan seksuaalisen itsensä ilmentämisen, myös varhaisessa lapsuudessa tapahtuneen seksuaalisuuteen liittyvän trauman sekä siitä muistoksi jääneen häpeän kautta.

Maisterintutkielmani sai alun perin innostuksensa ja kimmokkeensa tutkimukselle kohdetekstini erikoisista eläinhahmoista. Tarkastelin inhimillisiä piirteitä omaavaa ja epätavallista puhuvaa kissahahmoa sekä päähenkilön hankkimaa lemmikkikäärmettä osana identiteettitutkimusta liittäen eläinten käyttäytymisen, olemisen ja tehtävän romaanin juonen kannalta osaksi tutkimustani. Tutkin eläinhahmoja niiden symbolisen olemuksen lisäksi useasta eri näkökulmasta: Missä vaiheessa päähenkilön tarinaa eläinhahmot ilmestyvät osaksi tämän elämää? Minkälainen suhde päähenkilöllä on kyseisiin eläinhahmoihin ja miksi? Miten eläinhahmo osaltaan ilmentää päähenkilön identiteetin sirpaleisuutta ja heijastaa tämän vaikeita tunnetiloja? Miksi päähenkilö valitsee tunteidensa heijastuspinnaksi juuri eläinhahmon? Miten eläinhahmon ja päähenkilön yhteinen tarina romaanissa päättyy ja miten tämä vaikuttaa päähenkilön identiteetin eheytymiseen? Suhtauduin tutkimuksessani eläinhahmoihin oleellisena osana päähenkilön identiteetin muodostumista ja ennen kaikkea nykyhetkessä tulkitsin niiden olevan osaltaan ratkaisevia elementtejä identiteetin eheytyksen mahdollistamiseksi.

Maisterintutkielmani teoreettinen viitekehys pohjautui sosiologian ja psykologian yhdistelmään eli sosiaalipsykologiaan. Psykologian puolelta psykodynaamista koulukuntaa edustava näkemys, sosiologiset käsitykset sukupuolesta sekä sosiaalipsykologia muodostivat luontevan teoreettisen viiteke-

hyksen tutkimukselleni, joka käsitteli päähenkilön identiteetin muodostumista valtaosin lapsuuden ja nuoruuden suurimpien kehitystehtävien aikana tapahtuneiden asioiden osalta. Identiteetin käsitettä ja määritettä selventävässä tutkielmani alaluvussa esitin ja rinnastin keskenään kaksi erilaista teoreettista näkemystä identiteetin merkityksestä ja ilmentymisestä toisiinsa. Sosiaalipsykologian ja rajatummin psykodynaamisen tutkimussuuntauksen lisäksi esitin kulttuurintutkija Stuart Hallin näkemyksiä identiteetistä: Hallin tutkimukset etenkin etnisen identiteetin merkityksestä kulttuuri-identiteetin muodostumiselle sekä monikulttuurisuutta sivuavat esseet sopivat erinomaisesti oman tutkimuskohteeni teoreettista taustaa ja omaa analyysiäni tukemaan. Käytin tutkielmani teorialuvuissa aineistonani runsaasti sekä kotimaista että ulkomaista alan erityisosaamista: useat isyys- ja perhetutkijat, psykologit, sosiologit ja kulttuurintutkijat sekä heidän teoksensa ja julkaisemansa tutkimukset muodostivat omalta osaltaan myös tukevan pohjan ja perustelut esittämilleni näkemyksille päähenkilön identiteetin muodostumisesta ja kehittymisestä kohdetekstini juonenkulun edetessä. Pyrin luomaan tutkimukselleni teoreettisesti moniäänisen ja keskusteleavan ilmapiirin: tarjosin monia erilaisia näkemyksiä identiteetin muodostumisen ja kehittymisen tueksi sekä pyrin alusta loppuun saakka välttämään kaunokirjallisen ja fiktiivisen tekstin analysointiin sopimatonta mustavalkoista ajattelua sekä tiukkoja rajanvetoja oikeasta ja väärästä tulkinnasta.

Tutkimustulokseni osoittavat, että päähenkilön identiteetti on ennalta asettamani hypoteesin mukaisesti kärsinyt hänen elämänsä aiempien kokemusten ja traumojen aiheuttamien tapahtumien osalta. Identiteetin säröiseen ja pirstaleiseen olemukseen ovat vaikuttaneet ratkaisevasti päähenkilön lähipiiriin kuuluvien henkilöiden osalta tapahtunut jatkuva laiminlyöminen, kaltoin kohtelemineen ja itsetunnon sekä minäkuvan toistuva määrittäminen, rajoittaminen ja halveksiminen. Perheväkivalta, seksuaalinen hyväksikäyttö, entisestä kotimaasta sodan jaloista pakotettuna uuteen vieraaseen maahan muuttaminen, uuteen yhteiskuntaan sopeutumisen vaikeus sekä oman seksuaalisuutensa kanssa kamppaileminen ovat vuosien varrella kerryttäneet päähenkilön sisälle mittaamattoman määrän syvää ja patoutunutta katkeruutta ja vihaa. Päähenkilöllä ei ole realistista käsitystä siitä kuka hän on ja mitkä tekijät hänen minäkuvaansa ja itsetuntoonsa ovat vaikuttaneet. Hänellä ei ole valmiuksia eikä apukeinoja kanavoida negatiivisia tunnetilojaan tarkoituksenmukaisilla keinoilla vaan hän alitajuntansa ja vaistojensa varassa työstää ja reflektoi ongelmiaan nykyhetkessä kohtaamiensa henkilö- ja eläinhahmoja vastaan.

Tutkimukselle ennalta asettamieni kolmen päänäkökulman eli irrallisuuden kokemuksen, isäsuhteen ja seksuaalisuuden välillä osoittautui vallitsevan tietynlainen hierarkkinen riippuvuussuhde. Tulkin tani mukaan päähenkilön ja isän välinen tulehtunut suhde asettautuu näistä kolmesta pääteemasta kaikista keskeisimpään ja painavimpaan arvoon identiteetin muodostumista mitattaessa. Isän autori-

täärisen määräysvallan alla kasvaminen ja kehittyminen, perheväkivalta sekä isän hyväksyntää ja yhteisten välien selvittämistä vaille jääminen muodostivat identiteetin kehityksen ja eheytyksen kannalta selvästi merkittävimmän osuuden kolmeen tutkimuksen päänäkökulmaan nähden. Irrallisuuden kokemus osoittautui puolestaan juontamaan juurensa paitsi laajempaa kulttuurista ja kansallista irrallisuutta, myös perhepiiriin kuulumattomuuden kokemusta kohtaan. Tutkimuksen aikana selvisi, että kohdetekstin päähenkilön perheenjäsenistä voimakkaimmin itse irrallisuuden kokemuksesta kärsi isä: hänen oli koko loppuelämänsä ajan mahdotonta sopeutua uuteen yhteiskuntaan eikä hän kyennyt koskaan päästämään irti menneistä ajoista vanhassa kotimaassaan. Päähenkilön osalta irrallisuus ilmenee ennen kaikkea valtavan tyhjänä ja pysäyttävänä yksinäisyyden kokemuksena, joka osaltaan johtui etnisen identiteetin ja kulttuurimuutosten mukanaan tuomista haasteista, mutta myös jo aiemmassa kotimaassa läsnä olleista joukkoon kuulumattomuuden ja hyväksyntää vaille jääneistä tunnetiloista. Seksuaalinen kehittyminen esiintyi kohdetekstin juonenkulun osalta kaikista selkeimmin kasvavana ja rikastuttavimpana elementtinä: päähenkilö kykeni lopulta voittamaan menneisyytensä, tuhoamaan kahlitsevan muiston isästään ja tämän jälkeen uskaltamaan antaa aidolle rakkaudelle ja tasavertaiselle parisuhteelle viimein mahdollisuuden. Nämä kolme tutkimuksessani tarkastelun kohteena ollutta pääteemaa kukin omalta osaltaan toivat tärkeää tietoa päähenkilön identiteetin kehitysvaiheista ja muuttumisesta, mutta liittyivät ja lomittuivat myös suurissa osin toisiinsa muodostaen keskinäisen riippuvuuden toisistaan.

LÄHTEET

Kohdeteksti:

Statovci, P. (2014). *Kissani Jugoslavia*. Helsingissä: Otava.

Lähdeluettelo:

Aalto, I. & Kolehmainen, J. (2004). *Isäkirja: Mies, vanhemmuus ja sukupuoli*. Tampere: Vastapaino.

Ahmed, S. 2003: ”Pelon politiikka”. Teoksessa Lehtonen, M., Löytty, O., Ahmed, S., & Virkkunen, R. (2003). *Erilaisuus*. Tampere: Vastapaino.

Dumas, D., & Hongell, S. (2008). *Isää vailla ja ilman sanoja: Isän merkitys lapsen tasapainossa*. Helsinki: Eveil.

Eerola, P. & Mykkänen, J. (2014). *Isän kokemus*. Helsinki: Gaudeamus.

Erikson, E. H., & Huttunen, E. (1982). *Lapsuus ja yhteiskunta* (2. tark. p.). Jyväskylä: Gummerus.

Eskola, A. (1982). *Vuorovaikutus, muutos, merkitys: Sosiaalipsykologian perusteiden kriittinen tarkastelu*. Helsinki: Tammi.

Forsberg, H. & Nätkin, R. (2003). *Perhe murroksessa: Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä*. Helsinki: Gaudeamus.

Hakala, J. T. (2011). *Isän kasvatuseritys* (3. p.). Helsinki: Gummerus.

Hall, S. (2003): ”Kulttuuri, paikka ja identiteetti”. Teoksessa Lehtonen, M., Löytty, O., Ahmed, S., & Virkkunen, R. (2003). *Erilaisuus*. Tampere: Vastapaino.

Hall, S. (2003): ”Monikulttuurisuus”. Teoksessa Lehtonen, M., Löytty, O., Ahmed, S., & Virkkunen, R. (2003). *Erilaisuus*. Tampere: Vastapaino.

Hall, S., Lehtonen, M., & Herkman, J. (1999). *Identiteetti*. Tampere: Vastapaino.

Hannula, M. (2011). *Maassa maan tavalla: Maahanmuuttokritiikin lyhyt historia*. Helsinki: Otava.

Harju, A., Sirkiä, J., & Sukselainen, S. (2003). *Palasina maailmalla: Turvapaikanhakijoiden kirjoituksia*. Helsinki: Like : Suomen rauhanpuolustajat.

Heiskanen, T., Saaristo, L., & Eräsaari, L. (2011). *Kaiken keskellä yksin: Yksinäisyyden syyt, seuraukset ja hallintakeinot*. Jyväskylä: PS-kustannus.

Helkama, K., Myllyniemi, R., & Liebkind, K. (1998). *Johdatus sosiaalipsykologiaan*. Helsinki: Edita.

Hirsiäho, A., Korpela, M., & Rantalaiho, L. (2005). *Kohtaamisia rajoilla*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Huttunen, L. (2002). *Kotona, maanpaossa, matkalla: Kodin merkitykset maahanmuuttajien omaelämäkerroissa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Hämäläinen, P. (2010). *Isä ja minä: Ainutlaatuinen ihmissuhde hyvässä ja pahassa*. Helsinki: Minerva.

Jokinen, A. (1999). *Mies ja muutos: Kriittisen miestutkimuksen teemoja*. Tampere: Tampere University Press.

Jokinen, A., & Julkunen, R. (2012). *Mieskysymys: Miesliike, -työ, -tutkimus ja tasa-arvopolitiikka*. Tampere: Tampere University Press.

Juvakka, E., & Viljamaa, J. (2002). *Miehen mittainen isä*. Helsinki: WSOY.

Jämsä, J., & Kalliomaa, S. (2010). *Isyyden kielletyt tunteet*. Helsinki: Väestöliitto.

Kainulainen Siru, Parente-Čapková, V., & Paasonen, S. (2011). *Häpeä vähän!: Kriittisiä tutkimuksia häpeästä*. Turku: UTU.

Kallio, K. P., Ritala-Koskinen, A., Rutanen, N., Mälkiä, T., Böök, M. L., Roine, M., & Stolp, M. (2010). *Missä lapsuutta tehdään?* Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto : Nuorisotutkimusseura.

- Kivijärvi, A. (2015). *Etnisyyden merkityksiä nuorten vertaissuhteissa: Tutkimus maahanmuuttajataustaisten ja kantaväestön nuorten kohtaamisista nuorisotyön kentillä*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura.
- Korhonen, P. & Valkonen, S. (2006): ”Lasten kokemuksia televisiopelkojen hallinnasta”. Teoksessa Rautio, P., Saastamoinen, M., Kuusela, P., Korhonen, P., Valkonen, S., Pirskanen, H., & Itäpuisto, M. (2006). *Minuus ja identiteetti: Sosiaalipsykologinen ja sosiologinen näkökulma*. Tampere: Tampere University Press.
- Kristeri, I. (1999). *Näe minut: Vanhemmuus ja lapsen kohtaaminen*. Helsinki: Kara-sana.
- Kupiainen, J., & Sevänen, E. (1994). *Kulttuurintutkimus: Johdanto*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kyyrönen, K. (1983). *Perhe kasvaa ja kehittyy kriisiensä kautta*. Porvoo ; Helsinki ; Juva: WSOY.
- Laihiala-Kankainen, S., Pietikäinen, S., & Dufva, H. (2002). *Moniääninen Suomi: Kieli, kulttuuri ja identiteetti*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, soveltavan kielentutkimuksen keskus.
- Laitinen, M. (2004). *Häväistyt ruumiit, rikotut mielet: Tutkimus lapsina läheissuhteissa seksuaalisesti hyväksikäytettyjen naisten ja miesten elämästä*. Tampere: Vastapaino.
- Lempiäinen, K. (2003). *Sosiologian sukupuoli: Tutkimus Helsingin ja Tampereen yliopistojen sosiologian kurssikirjoista 1946-2000*. Tampere: Vastapaino.
- Malinen, B. (2010). *Elämää kahlitseva häpeä*. Helsinki: Kirjapaja.
- Manninen, V. (1991). *Pojan polku, isän tie: Psykoanalyttisiä tutkielmia pojan kasvusta, isän merkityksestä ja miehen tavoitteista*. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Markkola, P., Östman, A., Lamberg, M., Markkola, P., Vilkuna, K. H. J., Östman, A., & Lamberg, M. (2014). *Näkymätön sukupuoli: Mieheyden pitkä historia*. Tampere: Vastapaino.
- Martikainen, T., Haikkola, L., Teräs, M., Latomaa, S., Rynkänen, T., Lasonen, J., . . . Pöyhönen, S.

(2010). *Maahanmuutto ja sukupolvet*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Mattila, J. (2014): *Herkkyyks ja sosiaaliset pelot*. Helsinki: Kirjapaja.

Myllärniemi, J. (2010). *Mieheksi ilman isää*. Helsinki: Kirjapaja.

Näre, S., & Ronkainen, S. (2008). *Paljastettu intiimi: Sukupuolistuneen väkivallan dynamiikka*. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.

Ojakangas, M. (1997). *Lapsuus ja auktoriteetti: Pedagogisen vallan historia Snellmanista Koskenniemeen*. Helsinki: Tutkijaliitto.

Peltola, M. (2014). *Kunnollisia perheitä: Maahanmuutto, sukupolvet ja yhteiskunnallinen asema*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto : Nuorisotutkimusseura.

Purjo, T., & Gjerstad, E. (2010). *Sukupuoli ja väkivalta*. Helsinki: Non Fighting Generation.

Rossi, L. (2015). *Muuttuva sukupuoli: Seksuaalisuuden, luokan ja värin politiikkaa*. Helsinki: Gaudeamus.

Ruckenstein, M. (2004): ”Isät ja väkivalta: kilpailevia tulkintoja, toistuvia käytäntöjä”. Teoksessa Aalto, I. & Kolehmainen, J. 2004: *Isäkirja*. Keuruu: Otavan kirjapaino Oy. Vastapaino.

Saastamoinen, M. (2006). ”Minuus ja identiteetti tutkimuksen haasteina”. Teoksessa Rautio, P., Saastamoinen, M., Kuusela, P., Korhonen, P., Valkonen, S., Pirskanen, H., & Itäpuisto, M. (2006). *Minuus ja identiteetti: Sosiaalipsykologinen ja sosiologinen näkökulma*. Tampere: Tampere University Press.

Saukkonen, P. (2007). *Politiikka monikulttuurisessa yhteiskunnassa*. Helsinki: WSOY Oppimateriaalit.

Sinkkonen, J. (1990). *Pienistä pojista kunnan miehiä*. Porvoo ; Hki ; Juva: WSOY.

Sinkkonen, J., Kalland, M., & Punamäki, R. (2011). *Varhaislapsuuden tunnesiteet ja niiden suojeleminen*. Helsinki: WSOYpro.

Sipilä, J., & Tiihonen, A. (1994). *Miestä rakennetaan, maskuliinisuuksia puretaan*. Tampere: Vastapaino.

Tuovinen, L., Stålström, O., Nissinen, J., & Hentilä, J. (2011). *Saanko olla totta?: Sukupuolisen moninaisuuden kohtaaminen*. Helsinki : Gaudeamus.

Vilka, H. (2010). *Sukupuolen ja seksuaalisuuden kohtaaminen*. Jyväskylä: PS-kustannus.